

T.C

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

**DİN GÖREVLİLERİNDE DİNDARLIK VE MUTLULUK
ARASINDAKİ İLİŞKİ (SIVAS ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Ali KELEŞ

Sivas

Temmuz 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

**DİN GÖREVLİLERİNDE DİNDARLIK VE MUTLULUK
ARASINDAKİ İLİŞKİ (SİVAS ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Ali KELEŞ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ACAR ÇINAR

Sivas

Temmuz 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Tezin Başlığı : Din Görevlilerinde Dindarlık ve Mutluluk Arasındaki İlişki (Sivas Örneği)
Savunma Tarihi : 01.07.2019
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Hatice ACAR ÇINAR

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hatice ACAR ÇINAR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih KANDEMİR

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Ali KELEŞ tarafından hazırlanan Din Görevlilerinde Dindarlık ve Mutluluk Arasındaki İlişki (Sivas Örneği) başlıklı tez, kabul edilmiştir.

.../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntuladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi, beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

- 31/07/2019
Ali KELEŞ

ÖNSÖZ

Din, insanın yaşamında her zaman önemini koruyan bir olgudur. Bireylerin davranışlarında dini inançlara eğilim göstermesi, dindarlık-mutluluk düzeyleri; diğer bilim dallarında olduğu gibi din psikolojisi alanında merak edilen bir konu olmuştur. İnsanoğlu hayatını anlamlandırmak için birtakım istek ve davranışlarda bulunması din, dindarlık ve mutluluk kavramları insan hayatının üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnsan hayatının gelişim sürecinde karşılaştığı problemler karşılaştığında üstün ve kutsal bir varlığa yönelmesi kişiyi güvende hissetmesi sonucunda ruhsal anlamda huzurlu hissetmesiyle yakından ilişkilidir. Dindarlığın bireye aşlamış olduğu dini inançla hayata iyimser bakarak umutsuzluğa düşmenden Allah ile duygusal bağ kurarak mutlu olmasını sağlamaktadır. Gelişen teknolojiyle birlikte bilimin insanların hayatlarını kolaylaştırmaktadır. Fakat bilim ve teknoloji tek başına insanı mutlu etme konusunda yeterli değildir. Çünkü bu çağda bireyselleşen insanların yalnızlık hissetmesi sonucunda mutlu olma çabasını gütmektedir. Bu çaba sonucunda yapılan birçok araştırmalarda dindarlığın insanların mutlu olmada önemli bir etkisi bulunmaktadır. Böylece bu araştırma dindarlık biçimleri ile mutluluk arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın her aşamasında bilgilerini benimle paylaşan, desteğini esirgemeyen, yol gösteren tez danışmanım Sayın Dr. Hatice ACAR ÇINAR'a teşekkür ediyorum. Araştırma sürecinde tecrübe ve tavsiyelerinden istifade ettiğim Sayın Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ'a, araştırma konusunda fikir ve düşüncelerinden faydalandığım Sayın Doç. Dr. Hasan ÖZALP'A ve araştırma ile ilgili görüş ve önerilerinden istifade ettiğim Sayın Dr. Fatih KANDEMİR'e ve araştırmaya katılan katılımcılara ve anket çalışmasının uygulanması için desteğini esirgemeyen İl Müftümüz Sayın Recep Şükrü BALKAN'a teşekkür ederim. Hayatımın her anında yanımda olduğu gibi bu çalışmanın başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen hayat yoldaşım eşim Remziye KELEŞ'e, hanemizi şenlendiren dünyanın en kıymetli nimetleri olan kızlarım Elif Nida, Miray ve oğlum Hüseyin Taha'ya sonsuz teşekkür ederim.

Ali KELEŞ - 2019 Sivas

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR LİSTESİ	v
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Problemi.....	4
Araştırmanın Soruları	5
Araştırmanın Hipotezleri	6
Araştırmanın Amacı.....	8
Araştırmanın Önemi	9
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM	13
1. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	13
1.1. Din	13
1.2. Dindarlık	17
1.2.1. Dindarlığın Tanımı.....	17
1.2.2. Dindarlığın Boyutları	21
1.2.2.1. Dindarlığın Enlemsel Boyutları	21
1.2.2.1. İnanç Boyutu	23
1.2.2.2. İbadet Boyutu	23
1.2.2.3. Bilgi Boyutu	24
1.2.2.4. Tecrübe Boyutu	25
1.2.2.5. Etki Boyutu	25
1.3. Gordon Allport ve Din.....	26
1.3.1. Allport'un Dini Yaklaşımında Kişiliğin Rolü.....	28
1.3.2. Dindarlığın Motivasyonel Boyutları	32

1.4. Din Görevlisi	37
1.4.1. Din Görevliliğinin Tarihçesi	37
1.4.2. DİB Mevzuatına Göre Din Görevlilerinin Görevleri.....	42
1.4.3. Din Görevlilerinin Misyonu ve Vizyonu	44
1.5. Mutluluk	45
1.5.1. Mutluluk Kuramları	49
1.5.1.1. Ereksel Kuram.....	49
1.5.1.2. Etkinlik Kuramı.....	51
1.5.1.3. Akış Kuramı	52
1.5.1.4. Bağ kuramı	52
1.5.1.5. Aşağıdan Yukarı ve Yukarıdan Aşağı Kuramları	53
1.5.1.6. Uyum Kuramı	54
1.6. Mutluluğu Etkileyen Faktörler	54
1.7. Dindarlık-Mutluluk İlişkisi.....	56
1.7.1. Dindarlık ve Mutluluk ile ilgili Araştırmalar.....	73
1.7.1.1. Ülkemizde Yapılan Bazı Çalışmalar.....	74
1.7.1.2. Yurt Dışında Yapılan Bazı Çalışmalar.....	78
İKİNCİ BÖLÜM	83
2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	83
2.1. Yöntem	83
2.2. Araştırmanın Modeli	83
2.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	85
2.4. Veri Toplama Araçları.....	85
2.5. İşlem	87
2.5.1. Verilerin Toplanma Süreci ve Analizi	87
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	89
3.ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	89
3.1. Örneklemin Sosyo-Demografik Yapısına Dair Durumlar	89
3.1.1. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı	89
3.1.2. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Dağılımı.....	89
3.1.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı	90

3.1.4.Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Dağılımı	91
3.1.5.Katılımcıların Görev Süresi Değişkenine Göre Dağılımı	91
3.1.6.Katılımcıların Görev Yeri (İkamet) Değişkenine Göre Dağılımı	92
3.1.7.Katılımcıların Görev Türü Değişkenine Göre Dağılımı	93
3.1.8.Katılımcıların Ekonomik Durumu Değişkenine Göre Dağılımı	93
3.1.9.Katılımcıların Dini İnanç Durumu Değişkenine Göre Dağılımı.....	94
3.1.10. Sosyo-Demografik Özellikler İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	96
3.1.11. Sosyo-Demografik Özellikler İle Mutluluk Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular	98
3.1.12. Din Görevlilerinin Cinsiyet Değişkeni ile Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	99
3.1.13. Din Görevlilerinin Cinsiyet Değişkeni ile Mutluluk Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	100
3.1.14. Din Görevlilerinin Yaş değişkenin Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişisine Dair Bulgular	100
3.1.15. Din Görevlilerinin Yaş Değişkenin Mutluluk ile Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	101
3.1.16. Din Görevlilerinin Medeni Durum ile Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	102
3.1.17. Din Görevlilerinin Medeni Durum ile Mutluluk Ölçeği Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	103
3.1.18. Din Görevlilerinin Eğitim Durumu İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	104
3.1.19. Din Görevlilerinin Eğitim Durumu Değişkeni İle Mutluluk Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	105
3.1.20. Din Görevlilerinin Görev Süresi Değişkeni İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular.....	106
3.1.21. Din Görevlilerinin Görev Süresi Değişkeni İle Mutluluk ve Alt Boyutları Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular.....	107
3.1.22. Din Görevlilerinin Görev Yeri Değişkeni İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular.....	108

3.1.23. Din Görevlilerinin Görev Yeri Değişkeni İle Mutluluk Ölçeği Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	108
3.1.24. Din Görevlilerinin Meslek Türü Değişkeni İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular.....	109
3.1.25. Din Görevlilerinin Meslek Değişkeni İle Mutluluk Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	110
3.1.26. Din Görevlilerinin Gelir Düzeyi Değişkeni İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular.....	111
3.1.27. Din Görevlilerinin Gelir Düzeyi Değişkeni İle Mutluluk Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	112
3.1.28. Din Görevlilerinin Dini İnanç Düzeyi Değişkeni İle Dindarlık Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	113
3.1.29. Din Görevlilerinin Mutluluk Düzeyi İle Dini İnanç Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	115
3.1.30. Din Görevlilerinin Dindarlık Biçimleri ile Mutluluk Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular	116
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	117
KAYNAKÇA	133
EKLER.....	155
EK 1: Kişisel Bilgi Formu	155
EK 2: Faktör Analiz Sonuçları	159
EK 3: Mutluluk Oxford Ölçeği Faktör Analizi	160
ÖZGEÇMİŞ.....	161

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Akt.	: Aktaran
Ark.	: Arkadaşları
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
CÜ	: Cumhuriyet Üniversitesi
Der.	: Derleyen
DEÜİF	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dib.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak.	: Fakülte
İSAM	: İslami Araştırma Merkezi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ	: Marmara Üniversitesi
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfaları Arası
SPSS	: Sosyal Bilimler İstatistik Paket Programı (Statistical Package for the Social Sciences)
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TC.	: Türkiye Cumhuriyeti
Vb.	: Ve benzeri
Vs.	: Vesaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Örneklemin Cinsiyet Durumuna Göre Dağılımı.....	89
Tablo 2: Örneklemin Yaş Durumuna Göre Dağılımı.....	90
Tablo 3: Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	90
Tablo 4: Örneklemin Medeni Durumuna Göre Dağılımı	91
Tablo 5: Örneklemin Görev Süresi Durumuna Göre Dağılımı	92
Tablo 6: Örneklemin Görev Yeri (İkâmet) Durumuna Göre Dağılımı	92
Tablo 7: Örneklemin Görev Durumuna Göre Dağılımı	93
Tablo 8: Örneklemin Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı.....	94
Tablo 9: Örneklemin Dini İnanç Durumuna Göre Dağılımı	95
Tablo 10. Dindarlık Biçimlerine Göre Sosyo Demografik Soruların Korelasyon Testi Sonuçları	96
Tablo 11. Mutluluk Algısı ile Sosyo Demografik Soruların Korelasyon Testi Sonuçları	98
Tablo 12. Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Biçimleri Puanları İçin t- Testi Sonuçları	99
Tablo 13. Cinsiyet Değişkenine Göre Mutluluk Ölçeği Puanları için t- Testi Sonuçları	100
Tablo 14.Yaş Değişkenine Göre Din Görevlilerin Dindarlık Puanları Arasındaki Anova Testi Sonuçları.....	101
Tablo 15.Yaş Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Anova Testi Sonuçları	102
Tablo 16. Medeni Durum Değişkenine Göre Din Görevlilerin Dindarlık Puanları İçin Anova Testi Sonuçları.....	103
Tablo 17. Medeni Durumu Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin t- Testi Sonuçları.....	104
Tablo 18.Eğitim Durumuna Göre Din Görevlilerin Dindarlık Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları	105

Tablo 19. Eğitim Durumu Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları.....	106
Tablo 20. Görev Yılı Değişkenine Göre Din Görevlilerin Genel Dindarlık Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları	106
Tablo 21. Görev Yılı Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları.....	107
Tablo 22. Görev Yeri Değişkenine Göre Din Görevlilerin Dindarlık Biçimleri Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları	108
Tablo 23. Görev Yeri Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları.....	109
Tablo 24. Meslek Türüne Göre Din Görevlilerin Dindarlık Biçimleri Puanları İçin t-Testi Sonuçları	110
Tablo 25. Meslek Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin t-Testi Sonuçları.....	111
Tablo 26. Gelir Düzeyi Değişkenine Din Görevlilerin Dindarlık Biçimleri Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları	112
Tablo 27. Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları.....	113
Tablo 28. Dini İnanç Değişkenine Göre Din Görevlilerin Dindarlık Biçimleri Puanları İçin Anova Testi Sonuçları	114
Tablo 29. Dini İnanç Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Anova Testi Sonuçları	115
Tablo 30. Dindarlık Biçimleri ile Mutluluk Ölçeklerinin Korelasyon Testi Sonuçları.....	116

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Araştırmanın Değişkenleri	8
Şekil 2. Dindarlık ve mutluluk arasındaki ilişki.....	56

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, Sivas'ta görev yapan İmam-Hatip/Müezzin Kayyım ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin dindarlık biçimleri ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Ayrıca bunların sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisini incelemektir. Bu araştırmanın evrenini Sivas ilindeki İmam-Hatip/Müezzin Kayyım ve Kur'an Kursu Öğreticilerini kapsamaktadır. Örneklemi ise, Sivas merkez ve köylerde 2018/2019 yılında göreve devam eden İmam-Hatip/Müezzin Kayyım ve Kur'an Kursu Öğreticileri olmak üzere 410 din görevlisinden oluşmaktadır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için anket tekniği uygulanmıştır. Katılımcılara anket uygulaması yaklaşık bir saat sürmüştür. Ankette bireylerin dindarlık biçimlerini ve mutluluk düzeylerini ölçmek için *Dini Yönelim ölçeği*, *Oxford Mutluluk Ölçeklerine* ve sosyo-demografik değişkenlere yer verilmiştir. Veriler SPSS 18.0 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Analizde, *f testi*, *korelasyon*, *Anova*, *faktör*, *madde*, *güvenirlilik analiz* yöntemleri kullanılmıştır.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı ve önemi ile soru ve hipotezleri; ikinci bölümde, kuramsal çerçevede dindarlık ve boyutları ile mutluluk kuramları ve bu alanda yapılan araştırmalar; üçüncü bölümde, araştırmanın yöntemi, modeli ve işlemi; dördüncü bölümde ise, araştırmanın bulguları ve yorumları yer almaktadır.

Araştırmanın sonuçlarına göre; katılımcıların çoğunluğu erkek ve evli, şehirde ikamet eden ve ön lisans mezunundan oluşmaktadır. Çalışmamızda din görevlileri genelde orta düzeyde gelir seviyesine sahiptir ve ileri düzeyde kendilerini dindar olarak tanımlayanlardan oluşmaktadır. Son olarak dindarlık ve dindarlık biçimleri olan iç güdümlü dindarlık toplam puanı ile mutluluk toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Dış güdümlü dindarlık toplam puan ile mutluluk toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Böylece din görevlilerin dindarlık düzeyleri azaldıkça mutluluk düzeylerinin de azaldığı ve dindarlık arttıkça mutluluğun arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Din Görevlileri, Mutluluk, Dindarlık ve Mutluluk ilişkisi.

ABSTRACT

The main purpose of this research is, The aim of this course is to determine the relationship between religiousness and happiness levels of Imam-Hatip / Muezzin Kayyim and Qur'an Course Instructors working in Sivas. In addition, the relationship between socio-demographic variables.

The universe of this research consists of Imam-Hatip / Muezzin Kayyim and Qur'an Course Tutorials in Sivas. The sample consists of 410 religious officials, including Imam-Hatip / Muezzin Kayyim and Qur'an Course Instructors who continued to work in Sivas center and villages in 2018/2019. In order to realize the aim of the research, questionnaire technique was applied. The survey took approximately one hour. In the questionnaire, Religious Orientation Scale, Oxford Happiness Scales and socio-demographic variables were used to measure the religiousness and happiness of individuals. The data were transferred to computer and analyzed with SPSS program in version 18.0. SSPS program, f test, correlation, Anova, factor, item, were analyzed using reliability analysis.

The research consists of four chapters. In the introductory part, the aim and importance of the research, questions and hypotheses;

In the second part, the religiosity and dimensions in the theoretical framework, the theories of happiness and researches in this field; In the third chapter, the method, model and process of the research; In the fourth chapter, the findings and interpretations of the research are presented.

According to the results of the research; The majority of the participants were male and married, residing in the city and associate degree graduates.

In general, it has a middle income level and is highly religious.

Finally, there is a positively significant relationship between the total score of internally guided religiosity and the total score of happiness.

There is no significant relationship between total guided religiosity total score and happiness total scores. Thus, it was found that as religious levels of religious

officials decreased, happiness levels decreased and happiness increased as religiosity increased.

Keywords: Religion, Religiosity, Religions, Happiness, Relation of Religiosity and Happiness.

GİRİŞ

İnsanlar, var olduğundan itibaren yaşam tarzlarında din etkili olan faktörlerden biridir. Bunun sebebi, bireylerin genelde değişmez ve üst olan değerler üzerine sağlıklı bir hayat kurma ve buna göre dini değerlere göre hayatını anlamlandırma çabasının olmasıdır. Din olgusu insanlara yön vererek dini yaşayış biçimlerini, kültürlerini, bireysel ve toplumsal ilişkilerini, bireyin hayata bakış açılarını ve hayat memnuniyet düzeylerini etkilemektedir. Bu konuda, mutluluğu yakalayabilme yarışında olan birey ve toplum üzerinde yapılan araştırmalar, psikolog, sosyolog ve felsefecilerin çalışmalarına konu olmuştur (Öztürk, Meral ve Yılmaz 2017: 24).

Hayat koşulları sürekli bir değişim içerisindedir. Bu durum bireyi fiziksel, sosyal ve ruhsal anlamda etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında bu etkilerin yönünü ve şiddetini tespit ederek, bireylerin ruh sağlıklarını koruyarak, onların mutluluğuna katkı sunacak çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir (Acar 2014: 19). Değişen hayat şartları bireylerin dini değerlere göre hayatlarına yön verme talebinde olması doğaldır. Bu durum kişinin içsel ve dışsal yapısını değişime götürerek *dindarlık biçimlerini* ortaya koymuştur. İnsanlar hayatta karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmak için çözüm olarak önem verdikleri, inandıkları dini değerlere başvurmuşlardır (Allport 2014: 46).

Dindarlık biçimleri konusunda özellikle psikologlar arasında Allport¹, önem arz etmektedir. Allport, dindarlığı “*dindarlık biçimleri*” çerçevesinde din psikolojisine olan katkılarından dolayı kişilik ve sosyal psikolojisinin bir ürünü olarak ortaya koymuştur. Dindarlık biçimleri de, bireyin dini yaşamın psikolojik temellerini din psikolojisi alanında değerlendirmeye tabi tutacaktır (Öztürk 2015: 1).

---

¹Allport, modern psikolojisinin önemli karakterlerindedir. Kişilik alanında yaptığı çalışmalar, modern psikolojisindeki önemini arttırmıştır. Amerika'nın Indiana kentinde dünyaya gelmiş, Harvard'da Lisansüstü eğitimini tamamlamıştır. Allport, bir yılı aşkın İstanbul'da Robert Koleji'nde öğretmenlik yapmıştır. Sosyal ve Kişilik psikolojisi alanlarında yaptığı çalışmalardan dolayı birçok ödül almıştır. Aynı zamanda Amerikan Psikoloji Derneğinin başkanlığını yapmıştır. Allport, From ve Maskow'la birlikte hümanistik psikolojisi geleneğinin üçüncü önde gelen isimlerinden sayılmıştır (Allport 2014: 7-9).

Din psikologların önemli çalışmalarından birisi de dindarlığı belirlemek için hassas ve genel geçer araçlar ortaya koyup geliştirmek olmuştur. Psikologlar dini davranış ve dini tecrübe üzerinde araştırma yaparlarken, öncelikle bu olguların işlevsel tanımlarının yapılmasına gereksinim duymuşlardır. Bu yüzden din psikologları bireyin dini davranışlarını gözlemlemek için uygulama teknikleri geliştirilmiştir. Çünkü bireylerin dindarlık düzeyleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bireylerin kişilik özellikleri ve dindarlıkla ilgili değişkenler arasında araştırmaların yapılması din psikologlarının bir diğer önemli araştırma konusu olmuştur (Yıldız 2014: 90).

Araştırma konusu olan dindarlığın ölçümü, zamanla farklı yaklaşımların doğmasına sebep olmuştur. Bu ölçekler üzerinde tartışmalar yapılmış ve ölçeklerin tek boyutlu ölçekleri savunanların yanında çok boyutlu ölçeği savunanlar da olmuştur. Bu tartışmalar sonucunda değişik ölçekler geliştirilmiştir. Allport, iki boyutlu dindarlık ölçeği geliştirmiştir (Yıldız 2014: 90-91). Allport, aynı zamanda (1968), birey üzerinde çok boyutlu ölçek üzerinden ele almıştır. Bunun sonucunda *dini yönelim ölçeği* (religious orientation scale) geliştirmiştir. Bu ölçek iki boyuttan oluşmaktadır. Allport, bir dindarlık modeli ortaya koyarak iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık modelini oluşturmuştur. Böylece insanların dini değerlerini oluştururken hangi amaçlar güttüğünü ortaya koymuştur (Acar 2014: 1).

1980’li yıllarda pozitif psikolojiye karşı ilgi gittikçe önem kazanmıştır. Din ve maneviyat alanıyla beraber hayat memnuniyetinin sağlanması için mutlulukla ilgili araştırmalar hız kazanmıştır. Bu araştırmaların sonuç verebilmesi için bireyler üzerinde sağlıklı bir şekilde denenmesi amacıyla Argyle ve Hills *Oxford Mutluluk Ölçeğini* geliştirmişlerdir (Doğan, Sapmaz ve Çötak 2013: 298). Argyle, dindarlığın psikolojik temelleri üzerinde çıkardığı makalede, dini inancı yedi madde ile ifade etmiştir. Burada;

1. Doğrudan bir ihtiyacı giderilmesi;
2. Sıkıntıyı giderilmesi;
3. İç çatışmaları giderilmesi;
4. Tanrının ebeveyn figürleri olarak algılanması;
5. “Ben” hüviyeti sağlanması;

6. Dini izahları anlama ihtiyacına yönelik bilişsel açıklık getirilmesi;
7. Yaşanan dini tecrübenin bireye sağladığı mutluluktur (akt. Karacoşkun 2012: 131). Böylece Argyle², dini inancın insanın hayatı memnuniyeti üzerindeki hayat memnuniyeti önemli olduğunu vurgulanmıştır.

Dini inanç, insanların dünyaya bakış açıları ile inananların sosyal çevrede nasıl bir diyaloga girmesi gerektiğini belirlemektedir. Dini inanç, her alanda bireylerin zihinsel, duygusal, dindarlık ve hayat memnuniyetinin etkileyen etmenler arasında sayılmaktadır (Kayıklık, Yapıcı 2005: 177). Çağdaş dünya düzeninde bireylerin dinle olan ilişkisi, sosyal bilimler literatüründe zamanla değer kazanmaktadır. Bunun sebebi ise insanın yeni yaşam tarzlarında dini değerlerin, geleneksel değerler ile çatışarak merkezi konumda yerini alarak umut vaat etmesidir (Hülür, Kalender 2003: 1).

Çoğu zaman bireyler, problemleri çözmek için birçok yöntem uygulamışlardır. Bu çözüm yöntemleri içerisinde dinin önemli bir yeri değeri olduğu düşünülmektedir. Böylece bireylerin din ile sorunlarla baş edebilmek, huzur ve mutluluk bulabilmek için hangi yöntem uygulayacağına dair yapılacak olan çalışmalar, araştırmanın alanını genişletilebilir. Başka bir açıdan baktığımızda buna benzer yapılan araştırmalar dindarlık biçimlerinin bireylerin hayatındaki fonksiyonu hakkında fikir verilebilir (Acar 2014:2).

Bu araştırmamızda, dindarlık-mutluluk düzeyleri ile ilişkisi Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapan İmam-Hatip ve Kur'an Kursu Öğreticileri çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Bu yapılan çalışmalarının daha sonra yapılacak olan çalışmalara ışık tutulacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışma din görevlilerin dindarlığı bireysel boyutta mı yoksa toplumsal boyutta mı yaşadığını tespit etmeye dönüktür. Katılımcılarımız, sosyo-demografik değişkenlerine göre dindarlığın hangi düzeyde yaşandığını gösterecektir. Bu da dindarlığın din görevlilerine psiko-sosyal anlamda katkısı hakkında bilgi verecektir.

İnsanlar, yaratılış amaçlarına uygun hayat sürdürmek, kendisiyle, toplumla ve yaratısıyla barışık olabilmek için doğuştan var olan dini duyguya ihtiyaç

---

²Argyle, 1925'te İngiltere'nin Nottingham kentinde doğdu. Oxford Üniversitesi'nde sosyal psikoloji alanında eğitim görevlisi olarak çalıştı. Sosyal ve deneysel psikolojisi alanında birçok çalışması vardır. Argyle'nin en önemli çalışmalarından birisi de "Mutluluk Psikolojisi" adlı kitabın 1982'de 1. Baskı, 2001'de 2. Baskısı yayınlanmıştır. ([https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Argyle_\(psychologist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Argyle_(psychologist))) 2018: 25 Mart Pazar).

duymaktadır. Bu dini uygulamaların usulüne uygun yerine getirebilmesi ve ileri çağlara aktarılabilmesi için bir din gönüllüsü olmasına gerek duyulur. Geleneğimizde din hizmetini yerine getirenler “*Hademe-i Hayrat*” yani “*Hayrın Hizmetkârı*” olarak tanımlanmıştır (Yılmaz ve ark. 2015: 9). Diyanet İşleri Başkanlığı’nın belirlediği program çerçevesinde, İslam dini eğitiminin hem teorik hem de pratik olarak faaliyetlerinin sürdürmesi ve toplumu din konusunda aydınlatması için din görevlilerine görev tahsis edilmiştir (Karagöz 2015:106). Bu dini faaliyetleri sürdürülürken belli pedagojik formasyon ve yeterliliğe sahip olan din görevlisi istihdam edilmiştir (Karagöz 2015: 120). Din görevlisinin dini hayatın yaşanmasında hem dünyevi hem de uhrevi saadetine ulaşmak için kendisine, bireylere ve topluma rehberlik etmesi önem arz etmektedir (Yılmaz ve ark. 2015: 18). Bu çalışma bir taraftan din görevlilerinin toplumu aydınlatırken, diğer taraftan ise dinin kendi hayatlarına ne derece yansıdığını tespit etmektedir. Bunun yanında dinin bireyin davranışlarına etkili olduğu gibi ruhuna, huzur dünyasına da yansıdığını görmek dinin önemini anlamak açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Din hizmeti veren din görevlilerinin, dini yaşama tarzlarının nasıllığının tespiti dinin yaşayıştaki fonksiyonunu anlamada etkili olmaktadır.

Bu çalışmamızda özellikle din görevlilerin dindarlık ve mutluluk düzeyi ile ilişkili yer almaktadır. Bu çalışma ilişkisel ve (Korelasyonel) bir çalışmadır. Din görevlilerin din ile direkt olarak muhatap olmaları hasebiyle dinin kendisini mutluluğa sevk edip etmediğini incelemek bundan sonra yapılacak olan çalışmalara da öncülük edebilir ve bu alanda literatür zenginleştirilebilir.

Sonuç olarak araştırmamız, din görevlilerinin dindarlık ve mutluluk arasında nasıl bir ilişki olduğunu ve dindarlık ve mutluluğun sosyo-demografik değişkenler çerçevesinde incelenmektedir.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmada Sivas’ta görev yapan din görevlilerinin (erkek ve bayan) dindarlık biçimleri ölçeği ile mutluluk ölçeği arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca söz konusu değişkenlerle sosyo-demografik ölçek arasında nasıl bir ilişki olduğu irdelenmiştir.

Araştırmanın Soruları

Araştırmanın problemine bağlı olarak şu sorular sorulmuştur:

- a) Örneklemin sosyo-demografik olarak özellikleri nasıldır?
- b) Sivas'ta görev yapan din görevlerinin (erkek ve bayan) dindarlık biçimleri ile mutluluk ölçeği arasında nasıl bir ilişki vardır?
- c) Sivas'ta görev yapan din görevlerinin (erkek ve bayan) dindarlık biçimleri ile sosyo-demografik özellikleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Din Görevlerinin (erkek ve bayan) Dindarlık Biçimleri ile Sosyo-Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki

1. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin dindarlık biçimleri ve cinsiyetleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
2. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin dindarlık biçimleri ve yaşları arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin dindarlık biçimleri ve eğitimleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
4. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin dindarlık biçimleri ve medeni durumları arasında nasıl bir ilişki vardır?
5. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin dindarlık biçimleri ve çalışma süreleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
6. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin dindarlık biçimleri ve görev yerleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
7. Sivas'ta görev yapan din görevlerinde dindarlık biçimleri ve görev türleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
8. Sivas'ta görev yapan din görevlerinde dindarlık biçimleri ve sosyo-ekonomik düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
9. Sivas'ta görev yapan din görevlerinde dindarlık biçimleri ve dini inanç düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Din Görevlerinin Mutluluk ile Sosyo-Demografik Özellikleri Arasında İlişki

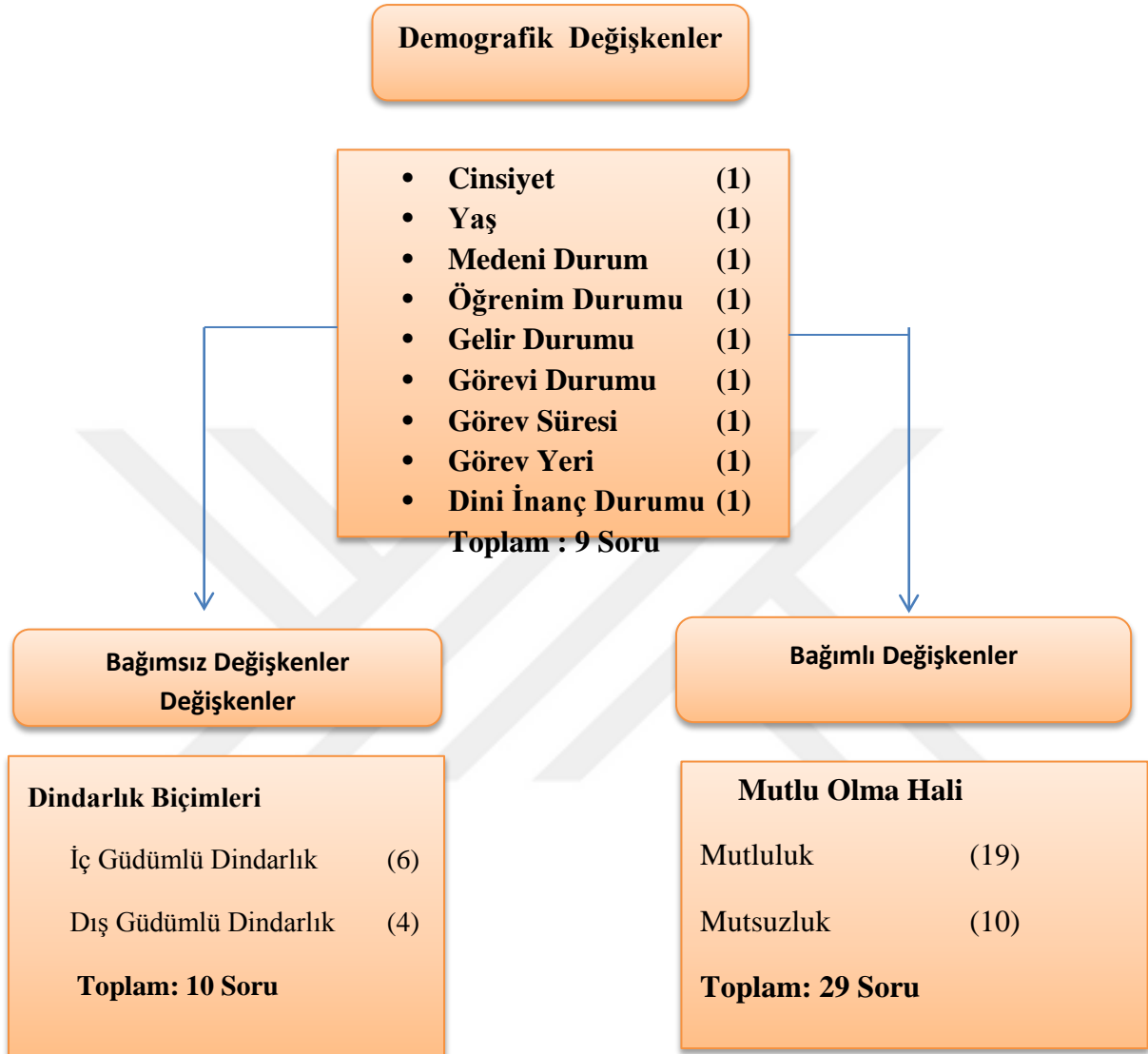
1. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin (erkek-kadın) mutluluk ölçeği ile cinsiyetleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
2. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin mutluluk ölçeği ile yaşları arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin mutluluk ölçeği ile eğitim düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
4. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin mutluluk ölçeği ile medeni durumları arasında nasıl bir ilişki vardır?
5. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin mutluluk ölçeği ile çalışma süreleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
6. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin mutluluk ölçeği ile görev yerleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
7. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin mutluluk ölçeği ile meslekleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
8. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin mutluluk ölçeği ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
9. Sivas'ta görev yapan din görevlerinin mutluluk ölçeği ile dini inanç düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırmanın Hipotezleri

1. Cinsiyet değişkeni açısından kadınların ve erkeklerin dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Yaş değişkeni ile dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Medenî duruma dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Öğrenim durumu ve dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
5. Bireylerin çalışma süresi ile dindarlık biçimleri arasında önemli bir ilişki yoktur.

6. Yerleşim yeri ile dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
7. Meslek grubuna göre bireylerin dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
8. Gelir durumuna göre bireylerin dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
9. Bireylerin dini inanç ile dindarlık biçimleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.
10. Cinsiyet değişkeni ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
12. Yaş değişkeni açısından bireylerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
13. Medenî durum değişkenine göre bireylerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
14. Öğrenim durumu değişkenine göre bireylerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
15. Bireylerin çalışma süresi değişkeni ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
16. Yerleşim yeri değişkenine göre bireylerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
17. Meslek değişkenine göre mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
18. Gelir durumu değişkenine göre bireylerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
19. Örneklemin mutluluk düzeyleri ile dini inanç arasında anlamlı bir ilişki vardır.
20. Örneklemin dindarlık biçimleri ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bu sorulara bağılı olarak çalışmanın değişkenleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Değişkenleri

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Sivas ilinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak çalışan din görevlilerinin dindarlık düzeylerini ve dindarlık düzeyleri ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Dindarlık ve mutluluk düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlerle arasındaki ilişkiyi irdeleyip tespit etmek de bu amacı kapsamaktadır.

Çalışmanın amacı şu maddelerden oluşmaktadır:

1. İmam-Hatip/Müezzin Kayyımların demografik özellikleri tespit edilerek, dindarlık ile mutluluk arasındaki ilişkinin nasıl bir değişiklik gösterdiğini ortaya koymak.
2. Kur'an Kursu Öğreticisi görevlilerinin sosyo-demografik Değişkenlere göre dindarlık ve mutluluk arasındaki ilişkinin nasıl bir değişiklik gösterdiğini ortaya koymak.
3. Din görelilerinin (erkek-kadın) dindarlık biçimleri ile mutluluk durumlarını tespit ederek, bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin hangi düzeyde olduğunu incelemektir.

Bu araştırma şu açıdan önemlidir. Ülkemizde din görevlilerinin Diyanet İşleri Başkanlığının misyonunun ve vizyonunun hedeflenen noktaya taşınmasında örnek şahsiyetler olması sebebiyle önemlidir. Din görevlisi, insanları din konusunda aydınlatma görevini üstlenmesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. Tabi bu görevi yerine getirirken hem kendisi hem de muhatapları açısından dinin/dindarlığın yaşamlarını huzura, güvene, mutluluğa erdirtirip erdirtmediğini incelemektir. Ayrıca din görevlilerinin sosyo-demografik değişkenleri bakımından dindarlık biçimleri ile mutlu olmaları arasındaki bağlantıyı tespit etmektir. Bu bakımdan din görevlilerinin dindarlık ve mutluluk düzeylerini inceleyip, hayat memnuniyetlerini geliştirilmesine katkı sağlayarak, bundan sonra yapılacak araştırmalara örnek teşkil edilmesidir. Dolayısıyla bu çalışma İmam-Hatip/Kur'an Kursu Öğreticilerini sosyo-demografik özellikleri açısından inceleyip genel bakış açılarını ortaya koymaktır. Diğer taraftan bu araştırma din görevlilerinin dini yaşayış tarzlarından hareketle, mutluluk düzeyleri arasında ilişki kurmaktadır. Bu açıdan araştırmamızda dindarlığın, din görevlisinin hem iç hem de dış dünyasına yansıyan etkileri araştırılmıştır.

Araştırmanın Önemi

İlk insan ile birlikte var olan ve her zaman da varlığını sürdüren din ve dindarlık olgusu, her yönü ile insanı kuşatan bir etkiye sahiptir (Yahya 2017: 16). Bergson'un "*geçmişte bulunduğu gibi bu gün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplumlar olacaktır, fakat dinsiz toplum asla*" sözüyle dinin hem toplum hem de bireyin hayatında ne kadar öneme sahip olduğunu açıklamaktadır (Bergson 1949: 137-138). Tarih boyunca da her zaman değişime uğrayan sosyo-kültürel ortam ve

onun temel etkeni olan insan, dini inancını yaşama çabası içerisinde olmuştur. Dünyanın dinamik yapısı olan toplum hayatı, daima değişerek yenilenmektedir. Birey de yaşayan bir organizma olarak bu toplumsal olaylardan etkilenecek tepkiler vermektedir (Kula 1986: 352-360). Çünkü maddi imkânlar sunan modern hayat, ruhsal anlamda çözümler üretmede yetersiz kalmaktadır. Fakat bu tarihsel süreçte insanoğlunun inanç ve davranışlar da farklılaşmış ve değişikliğe uğramaktadır.

Günümüz insanlarından bazıları, çevre ve çalışma alanı nedeniyle psikolojik anlamda sorun yaşamaktadır. Modern hayatın insana yüklediği bireyselleşme, daha çok yalnızlaşma, bencillik düşünceleri sonucunda psikolojik sorunlar oluşmaktadır. İşte bu sorunların çözümü ve ruhsal anlamda sakin bulması için insan dinden yararlanma yoluna gitmektedir (Köylü 2011: 31). Bu anlamda yaşadığı ortamı anlamlı kılmak ve yaşanacak duruma getirmek, insana özgü bir özelliktir. (Alfred 1988: 7-8). Bireyin yaşamını anlamlı kılmasında din önemli etkenlerden biridir. İşte bu sebeple tarihi süreçte dinsiz veya dinden faydalanmayan toplum görülmemiştir (Pazarlı 1968: 125).

Bireyin yüce bir kudrete gönülden bağlanması ona güç katar, dua, niyaz ve ilticada bulunması da insanı ulvi bir makama yükseltir. Allah sevgisi ve korkusu bireyin ruhsal anlamdaki sıkıntılarını gidererek, kuvvetli bir irade ve sağlam bir karakter kazandırır. Din aynı zamanda insana hem madde âleminin ve içgüdülerinin esiri olmadığı gibi hem de sonsuz bir hürriyet ve bağımsızlık içinde olma şuurunu kazandırmamaktadır (Tümer 1994: 317).

İnsanın her dinde olduğu gibi mutlu olmasının en temel kaynağı olan bir anlam arayışındadır (Prager 1998: 125). Çünkü insan hayatta en önemli amaçlarının başında mutlu olmak vardır. Birey, sosyal hayatta mutlu olmak için iş, eş, çocuk, mal, mülk ve para istemektedir. Bu istekler her insanın doğasında görülmektedir.

Bütün müesseseler birtakım ihtiyaçları gidermek için kurulur. Müesseseler belli ihtiyaçları giderdiği gibi, bu ihtiyaçları karşılaması için kendisine biçilen rolleri iyi bir şekilde yerine getirmesi gerekir. Roller yerine getirilmeyip, belli bir sorumluluk içerisinde hareket etmeyip yeni ihtiyaçlara uyum saklanılmadığı takdirde hedefe ulaşmak zorlaşacaktır (Bayraktar 1997: 105). Din ve dindarlığı önemseyen samimi dindarların ciddi sorumluluklar taşıdığı söylenebilir. Fakat dindar, hem bağlı bulunduğu dinin gereklerini ifa etmekle hem de dindarlığın gerektirdiği nitelikleri

taşımakla ve temsil etmekle sorumludur. Bu sorumluluklar hem kendisi için hem ayrı yaşadığı çevresi için düşünerek hareket ettiği takdirde fayda sağlayacaktır (Bilgin 2014: 3). Dolayısıyla din, insanların hayatta anlam katarak, gelecek için iyimserlik ve ümit bulmaları tutarlı bir inanç sistemi sunmada önem taşımaktadır. Mutluluk, bireyin önemli olan amaçlarını gerçekleştirmesi sonucu oluşan iç huzur ve uyumun oluşumudur. İşte bu iç huzur ve uyumunun sağlanmasına katkı sağlayan yönelimlerden önemli kısmını dindarlık oluşturmaktadır (Cengil 2003: 232).

Araştırma sonuçlarına baktığımızda mutlu bireylerin mutlu olmayan bireylere göre daha başarılı, özgüvenleri daha yüksek, daha yaratıcı ve üretken, iş yaşamında daha başarılı ve gelir düzeyleri daha yüksek bireyler olduğunu görmekteyiz. Mutluluğun insanın yaşam standartlarının daha fazla mutluluğa neden olup olmadığına bakılabilir. Yaşam standartları hakkında fikir veren en önemli gösterge kişi başına düşen milli gelirdir. Bu nedenle ilk çalışmalar kişi başı GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla) ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kişi başı gelir düzeyi arttıkça mutluluk düzeyinin de arttığı görülmüştür. Kişilerin gelir gruplarına mensubiyetleri nedeniyle ortaya çıkan bireysel ve toplumsal farklılıklar, onların dini yaşayışlarını etkilemektedir (Veenhoven, 2015: 46-50). Bu mutluluğun oluşmasında da dini inancın önemli bir yerin olduğu söylenebilir. M. Weber'in öncülük ettiği din anlayışında, literatürde asker, tüccar, işçi ve entelektüel zümrelerin yaşayışları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. (Kurt 2009: 18)

Bu araştırmamız, birkaç yönden oldukça önem taşımaktadır. Öncelikle Din görevlileri dediğimiz Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan Kur'an Kursu Öğreticileri, Cami İmam-Hatip/Müezzin Kayyım görevlileri öncelikler ülkemizde, din eğitim-öğretimi ve dini yaşama biçimi açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, din görevlilerinin dindarlık ve buna bağlı olarak mutluluk arasındaki ilişkisinin sosyo-demografik özellikler açısından Kur'an kursu öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri açısından bir örnekliğini ortaya koyma amacındadır. Öncelikle bu çalışmada dine muhatap olan ve dini yaşamaya elverişli bir ortamda hayat süren kesimin din algıları, dini yaşama noktasında nasıl bir doyuma ulaştığını ve hayatta yansıyan yönü belirlenerek mutluluklarını incelemektedir. Aynı zamanda din görevlilerinin hitap ettiği kesimi daha yakından tanınması hedeflenmektedir. Bu çalışmamızda dinin psiko-sosyal anlamda ne gibi

etkilerinin olduğunu ve mutluluklar açısından ne kadar öneme sahip olduğunu sorgulanmaktadır. Bu çerçevede çalışmamız, dindarlık biçimleri ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelerken, dini yaşama sürecinde iç güdümlü dindarlık biçimini mi, yoksa dış dış güdümlü dindarlık biçiminin yaşandığını irdelenmektedir. Bunun yanında yaşamın her aşamasında mutluluğu sağlamak için dinin katkısını da incelemektir. Dini merkeze alarak insanın hayatına yön vermesi önemli bir kuraldır. Din görevlilerinin dini merkeze alarak, dindarlık ve mutluluğunun incelenmesi hem birey için hem de Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanları için örnek teşkil edecektir. Bu anlamda din merkeze alındığında insan hayatında olumlu yönde yön vermesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bilimsel çalışmalarda temel kurallardan biri de konunun amaç, alan ve sınırlılıkların belirlenmesidir. Bu anlamda okurlar bu sınırlılıkları ve alanları bilerek daha sağlıklı bir şekilde değerlendirme yapabileceklerdir. Bu araştırmada araştırmanın sınırlılıkları şöyledir:

1. Araştırma Sivas İlinde bulunan Camilerde ve Kur'an Kurslarında 2018 yılında görev yapan 410 Din Görevlisi ile sınırlıdır.
2. Araştırmamız, “ Dini Yönelim Ölçeği” ve “Oxford Mutluluk Ölçeği” kuram ve ölçekleriyle sınırlıdır.
3. Araştırma, 18-30, 31-40, 41-50 ve 51 ve üzeri yaş, cinsiyet eğitim durumu vb. sosyo-demografik değişkenleri ile sınırlıdır.
4. Araştırma, kullanılan yöntem ve tekniklerle sınırlıdır.
5. Araştırmamız 2018 tarihi itibarıyla sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Din

İnsanoğlu, var olduğundan itibaren kendini ve doğayı anlama çabası güderek hayatını sorunsuzca devam etme gayreti içerisinde. Bu çaba psiko-sosyal yaşantısındaki tüm alanını kapsamaktadır (Karacoşkun 2012: 59). Birey, hayatını belli bir düzen içerisinde hiçbir sorunla karşılaşmadan devam ettirme amacını gütmektedir. Böylece yaşanabilir bir hayat kurmak için kendisine göre anlam verdiği bir değeri bulmaya ve yaşamına da buna göre yön vermeye çabalamaktadır (Acar 2014: 21). Bu bağlamda insanlar, dini anlama arayışı sonucunda farklı düşünceler ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunun sonucunda din, her insan için değişik anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla dinin tanımı konusunda farklı bakış açıları ortaya çıkmaktadır (Yıldız 2014: 83).

Din konusunu incelemek ve araştırmak isteyen her bilim, önce “din nedir?” sorusuna cevap araması gerekmektedir. Bu soruya cevap aramak amacıyla insanlar din kelimesi ile ifade etmeye çalıştıkları olgu veya olguları tanımlama yoluna gitmişlerdir. İnsanoğlunun tanımlamakta en çok zorlandığı alanlardan biri ise dindir. Çünkü din, çok boyutlu bir olgudur ve bu durum onun tanımlanmasında bir takım güçlüklerle ortaya çıkmaktadır. Bu da din kelimesinde insanların zihinlerinde oluşan anlam farklılıklarıdır. Dinin tek boyutlu olarak ele alınması ve bu durumun da dini tanımlama konusunda yeterli olmaması birçok farklı tanımlar ortaya çıkmıştır (Ulu 2013: 14-15).

Dini ilgilendiren olayların incelenmesinde ise din kavramından ne anlamak gerektiği belirtilmelidir (Pazarlı 1968: 27). Latince din, “*religio*” olarak ifade edilir. “*Religio*”, kelimesi iki kelimedenden türemiş olduğu açıklanmıştır. Birincisi “bir işi tekrar tekrar titizlikle yerine getirmek” anlamında “*religere*” kelimesi, diğeri ise “ilahi haberleşmenin izlerini gözlemek” anlamında “*religare*” sözcüğünün karşılığı kabul edilir (Karacoşkun 2012: 45). Dil bilimcileri, din kelimesinin Arapça’da “deyn” kökünden geldiğini ve üç anlam ifade ettiğini açıklamışlardır. Cevheri, dinin “adet, durum: ceza, mükâfat: itaat” anlamlarını taşıdığını açıklamıştır (Tümer 1994: 312). Din, bir anlamda millete benzetilmiştir. Ancak itaat ve boyun

eğmek nazarında şeriat denilmektedir. El-İsfehani, din, sözlük anlamı itibarıyla; “örf, âdet, itaat, tutulan ve gidilen yol, ceza ve mükâfat, millet vb.” anlamlarda kullanılır (el-İsfehani 2012: 393). Diğer bir ifade ile din, Tanrıya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren bireysel ve toplumsal bir kurum olarak ifade edilmiştir. (İsmail ve ark. 1998: 292).

Terim olarak dinin oldukça tarifi vardır. Fakat dinin çok boyutlu bir yapıya sahip olması onu tamamını kapsayacak şekilde bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü *her din, içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel yaşayış tarzına göre farklılık arz etmektedir.* Antropolog Geertz dini, “*varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getirilen ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir sembol sistemi*” olarak tanımlamıştır (akt. Hökelekli 2016: 69-70). Aynı zamanda Tylor’ın 1871 yılında dini “*ruhsal varlıklara inanç*” olarak tanımlamasından sonra Clifford Geertz ve Melford E. Spiro, daha kompleks din tanımlamaları yapmışlardır. 21. Yüzyılda örneğin Geertz, din kavramını şu anlamlara geldiğini ifade etmiştir:

Din, bir semboller sistemidir.

Din, güçlü, kuvvetli, kapsamlı, uzun süreli ruh halleri ve güdülerden oluşmaktadır.

Din, genel varoluş düzeni hakkında kavramlar üretmektir (Coşkun 2014: 11-12).

21. yüzyılda din tanımlama çabaları bir ikilem içerisinde devam etmiş, doğüstü ve doğa arasındaki ayrımlar insandan insana ve toplumdan topluma değişmiştir. Yine Geertz’in bu tanımındaki önemi, sosyolog ve psikologları göz önünde bulundurarak dinin statüsünü açık bir şekilde ifade etmesidir (akt. Uysal 1996: 19). Geçmiş yapılan günümüzde de güncelliğini koruyan bazı din tariflerini ise şöyle ifade etmek mümkündür: Argyleand Beit-Hallahmi; dini, İlahi veya insanüstü bir güce duyulan inançlardan ve böyle bir güce yapılan itaat ve ibadetlerden ve ayinlerden oluşan kurallar bütünüdür.

- ❖ Tart’a göre din, sonsuz hedefler, yüce varlıklar, Tanrı, aşk (sevgi), merhamet ve amaçlara ulaşmayla ilgili geniş kapsamlı insan potansiyelinden ibarettir (Ploutzian 2013: 64-65).

- ❖ Jung ise dinin, mütakabiliyet arz edecek biçimde ortaya çıkarılan insan zihninin biricik tutumu olduğunu söyler. Böylece “güçler” olarak ifade edilen ruhlar, tanrılar, yasalar, idealler vs. ciddiye alınan ve önemsenen ve insanın kendini feda edercesine tapınacağı kadar anlamlı olan dinamik etmenlerin hesaba alarak değer verilmesidir (Jung 1993: 20).

Diğer bazı din tanımları ise şu şekildedir:

- ❖ Bertrand Russel’e göre din, sakin bir şekilde tefekkür edildiğinde dehşete düşüren bir sahra olan bu dünyada teselli bulmak çabasını bir sonucudur.
- ❖ Friedrich Schleirmacher ise din, deruni bir tecrübenin ürünüdür. Din, mutlak bir bağlılık düşüncesidir.
- ❖ Emile Durkheim’a göre din, değerlerin muhafaza edilmesidir.
- ❖ Paul Tillich ise din, “temel anlamıyla ilgi ve alakadan ibaret olup, kendisine dokunulmayan, kişide huşu uyandıran, nihai anlam ve sonsuz cesaretin kaynağı olan kutsal tecrübeden ibarettir” (Aydın 2016: 35-36).
- ❖ Erik Fromm ise dini, “bir grup tarafından paylaşılan bireye bir yönelim çerçevesi ile kendisine verebileceği bir obje ortaya koyan, eylem ve düşünce sistemidir” şeklinde tanımlar (Vergote 1999: 14).
- ❖ Whitehead dini, “insanın kendi yalnızlığı içinde tek başına yaptığı şey” diye isimlendirmektedir. Öte yandan Durkheim dini, kutsallığına inanılan varlıklara nisbetle geliştirilen ve neticede bir tek ahlaki topluluğun oluşmasını sağlayan inançlar ve uygulamaların topyekün sistemidir” diye tanımlamaktadır (Yaparel 1978: 33-34).
- ❖ Robert R. Marret’a göre ise din, “sonsuz bir iyiliği ifade eden kutsal bir tapınma” olduğunu belirtmiştir (Eliade 2011: 77). Wilhelm James dini, insanın yaşantısında kendisini teselli edecek ve kuvvetlendirici bir fonksiyon görece tek bir etken olarak tanımlamaktadır (Karacoşkun 2000: 18-19). Rudolf Otto dinin, “insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisi” olduğunu belirtmiştir (Tümer ve ark. 2009: 20).
- ❖ Glock ve Stark ise, “din birçok şeydir. Semboller, uygulamalar, ibadetler (ritüeller) ve kutsal metinler onun görünümleri arasındadır.

Fakat dinlerin hepsi özü itibariyle âlem, mana ve hakikatlerin amacı üzerine olan inançlar bütünüdür” şeklinde tanımlamışlardır (Yahya 2017: 106).

- ❖ Wilferd Cantwell Smith, iman ve dini ele alarak şöyle tanım yapmıştır: Din, insanın huzur, cesaret ve hizmet şeklini alması ve iman ile bireyin kendini evrende evindeymiş gibi muktedir, mutlu ve güvende hissetmesidir (akt. Aydın 2016: 24).
- ❖ Jung dini şöyle tanımlamıştır: Din, “bireyin içinde yaşadığı hayat tecrübesine dayanmasıdır. Dini tecrübe ise mutlak olduğu için tartışmaya açık değildir” (Certel 2014: 37).

Literatüre bakıldığında din kavramı hakkında şu tespitler yapılmaktadır:

- ❖ Bilgin’e göre din, “insanın kayıtsız ve şartsız herhangi bir baskıya uğramadan mutlak olan varlığa yönelmesi ve onun tarafından ihata edilmesidir” (Bilgin 2007:16).
- ❖ Tümer’e göre din, bir cemaatin sahip olduğu kutsal kitap, peygamber ve kurucu Tanrı kavramını da içinde barındıran inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak yaptığı ibadet ve yerine getirilmesi gereken kuralların bütünüdür (Tümer ve ark. 2009: 20).

Ahmet Hamdi Akseki de din kavramını, “akıl sahibi şuurlu insanları, kendi irade ve arzuları ile hayırlı olan şeylere sevk eden ve onları kemale eriştiren ilahi kanun” olarak tanımlamıştır (Tümer ve ark. 2009: 20). Kur’an-ı Kerim’de ise din kavramı, “Allah katında kendi ilahi rızasına uygun ve mutluluk hedefine ulaştıracak olan hak din şüphesiz İslam’dır.”³ Şeklinde ifade edilmiştir. (Yazır 1992: 329). İslam âlimleri genel bir ifade kullanarak din, “akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle (iradesiyle) bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhî bir kanundur” şeklinde tanımlamalardır (Kahraman ve ark. 1998: 4). Kur’an-ı Kerimde İslam kelimesi hem Hz. Peygamber’e gönderilen son dini, hem de bütün Peygamberlere gönderilen hak dini anlamında kullanılmıştır (Dönmez ve ark. 2017: 58).

Hadislerde ise din kavramı “*Din, samimiyettir.*”⁴ Şeklinde tanımlanmıştır (en-Nevevi 2014: 208). Dinin insan hayatında önemli bir yerin olduğu ve hayatın her

---

³ Ali İmran Süresi 3: 19

⁴ Müslim, İman, 95/55, Ebu Davud 4944, Tirmizi 1990.

aşamasında önemini koruyacağı düşünülmektedir (Adam ve ark. 2015: 35). Böylece bireyin yaşadığı hayat tecrübelerine bakıldığında dinin olumlu veya olumsuz durumlarda insanı ayakta tutan önemli bir etken olduğu görülmektedir (Adam ve ark. 2015: 35). Son olarak terim anlamıyla “din, akıl sahiplerini kendi arzuları ile hayra, huzura, mutluluğa, saadete ulaştıran ilahi bir nizamdır” şeklinde tanımlamıştır (Karagöz ve ark. 2015: 122). Şu ana kadar yapılan tanımlarda genel ve kapsayıcı bir tanım görülmemektedir. Ancak dinlerin ortak noktalarından bahsedilebilir. Bunlar, Kerim Yavuz (1982) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- ❖ “Her şeyden üstün ve kuvvetli bir varlığın kabul ve tasdik edilmesi.
- ❖ Kabul ve tasdik edilen bu varlığın bilgi ve akıl gücünün üstünde olması.
- ❖ İlahi (kutsal) varlığın insandan yapmasını istediği ve istemediği talepleri.
- ❖ Bunları kabul ve tasdik sonucu dini hayatın teşekkül etmesidir.” (Yavuz 1982: 87-90). Şeklinde ifade etmektedir.

Bu anlamda dinin tanımlarına bakıldığında göreceli bir tanım tiplemesi olduğu görülmektedir. Bunun daha ziyade insanların dini algılama ve yormalarıyla, sos-yo kültürel durumlarla ilgili olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla dinin tanımından ziyade tarifleri literatürde yer almıştır. Böylece din, insanı ırsal, kültürel ve cinsel olmak üzere birçok alanda yönlendirmektedir (Yapıcı 2010: 207-258). Bir anlamda o, sosyalleşme sürecinin daha sorunsuz gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu aynı zamanda değer sahibi bir toplum içerisinde yaşayabilmenin de önemli bir şartıdır (Mehmedoğlu 2004: 78).

1.2. Dindarlık

1.2.1. Dindarlığın Tanımı

Dindarlığın tanımı dinin kendisi kadar eskidir. Dinin tanımı dindarlığa göre daha kolaydır. Din ilahi metinlere ve güce inanılmak anlamına gelirken, dindarlık ise müminin dinle bağlantılı olarak hayatına yansıttığı bir ilişki biçiminden ibarettir (Roy 2013: 250-252). Kelime anlamı olarak da dindar, dini inancı güçlü olan ve dini kurallara bağlı olan, mütedeyyin, dini yaşayan kimsedir (Düzgün 2018: 97-77). Dindarlık ise, dindar olma durumu ifade etmektedir (Parlatır ve ark. 1998: 593). Yine

sözlükte dindar, dine bağlı, belli bir dinin gereklerini yerine getiren takva sahibi birey demektir (Mutçalı 1995: 327). Dindarlık pratik dini tecrübelerin öznel dünyasını ifade eden göreceli bir kavramdan ibarettir. Bundan dolayı gündelik hayatta dindarlığın tanımlanmasında güçlük yaşanmaktadır (Öztürk 2007: 5).

Dindar terim olarak, bağlı bulunduğu dinin emir ve yasaklarına hakkıyla uyan, dinine kuvvetle bağlı olup gereklerini yerine getiren kimse demektir. Başka bir ifadeyle dindar, mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergileyen kişidir. Dindarlık, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani dini yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade etmektedir. Aynı zamanda inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgudur (Bilgin 2014: 76-78). Din kavramında da olduğu gibi dindarlık kavramına da farklı tanımlar göze çarpmaktadır. Din, hem bireyi, hem de toplumu etkiler (Karagöz 2003: 25). Dindarlık ise dinin bireysel yönünü etkiler (Yahya 2017: 109). Şerif Mardin'in tarif ettiği gibi "Bir eylem aracı olarak din, dindarlığın çeşitli şekillerde tezahürüne zemin hazırlar." (Karagöz, Öztürk 2003: 133). Şeklinde ifade etmiştir.

Sosyal bilimciler bu toplumsal ve bireysel konuları incelerken dindarlığa büyük önem vermişlerdir. Ancak bu konuda herhangi bir mutabıklık söz konusu değildir. Çünkü insanların dini değerleri birbirinden farklı olduğu için, dinin davranışlarına yansıyan yönü de değişiklik göstermektedir (Pargament 2005: 30). Dindarlık, insanın iman-amel ilişkisinde ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış biçimini ve tecrübeleri, yani dini yaşantıyı veya dindarca yaşayışı ifade eder. İnanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden dinin inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu olduğu düşünülebilir (Bilgin 2014: 76). Kur'an-ı Kerim'de dini yaşama konusunda Allah şöyle buyurmaktadır: "*İşlerinde doğru olarak Allah'a kendini veren ve İbrahim'in, Allah'ın bir tanıyan dinene tabi olan kimseden dince kim daha güzel olabilir? Ve Allah İbrahim'i dost edinmiştir*" (Nisa Suresi 4/125). Her din mensubu, inandığı dinin diğer dinden daha doğru ve üstün olduğunu iddia etmişleridir. Bu konuda en doğru tespit edebilmek için dinin mahiyeti ve amacı bakımından objektif sayılabilecek ölçütlere başvurmak ihtiyacı duyulmaktadır.

Din ve dindarlık yönelimlerinin, çevresel etkenlerden bağımsız olarak doğuştan itibaren ortaya çıktığı kabul edilir. Dindarlığın yaratılışın doğal ve ayırt edici bir vasıf taşıdığı görüşünü savunanların başında Jung gelmektedir. Ona göre insan ruhu doğal olarak ortaya çıkan ve evrensel düzeyde baş gösteren “*dini bir işleve*” sahip olur. Dindarlık her ne kadar doğuştan olsa bile, bireyin gelişim ve çevresel etkileşimine bağlı yönlerinin olduğu inkâr edilemez. Yine din psikologlarına göre bireyin dindarlık biçimlerini araştırmak, dini hayatın oluşum, gelişim ve yapılanmasında etkili olan psikolojik etkenleri anlamamıza destek olur. Dindar insan bazen bilerek bazen de farkında olmadan samimiyeti çevresindeki insanlara defalarca ispat etmektedir. Yine Peygamber (s.a.v.), hem insanlara karşı hem de Allah’a karşı samimi olanların “*Allah’ın dostu*”⁵ olduğundan bahsetmiştir (Martı 2014: 76).

Dindarlığın köklerinin tek değil çok çeşitli olduğu kabul edilen bir düşüncedir. Bu anlamda dindarlık, şu duyguları ihtiva etmektedir:

- ❖ “Engellemeye bağlı çaresizlik tecrübesi
- ❖ Sonsuz olma duygusunu taşıma
- ❖ Bağlanma ihtiyacı hissetme
- ❖ Hakikat ve değer arzusu
- ❖ Varoluşsal kaygılar, anlam ve kimlik arayışı
- ❖ Ölüm korkusu ve ölümsüzlük arzusu
- ❖ Suçluluk, günahkârlık duygusu ve ahlaki arınma dileği
- ❖ Sıkıntı, güvende hissetme ihtiyacı
- ❖ Sosyal öğrenme ve sosyal uyum içinde olma ihtiyacıdır” (Hökelekli

2013: 101-104).

İslam’a göre dindarlıkta bilgi; duygu ve davranış arasında diyalektik bir ilişki olarak ifade eder. Çünkü dindarlık ne salt bilgi, ne salt duygu ve ne de salt davranıştan ibarettir.

Bunlardan sadece biri üzerinde durulmuş olan dindarlık tecrübesinin patolojik sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. İnsan, olması gereken şekliyle dindarlık, iman duygusu bilgiyle tahkim edilmeli, bilgi de ahlaki davranışlarla donatılmış bir hayat tarzına bürünmelidir. Bu anlamda ideal dindarlığın gerçekleşmesi için bu üç unsur birlikte bulunmalı ve birbirleriyle tam bir uyum içerisinde olmalıdır. Bu açıdan İslam

---

⁵ Müslim, Fedailü’s- sahabe, 6.

düşüncesinde dindarlık, geçmişten bu yana itikat, ibadet ve ahlak boyutunda ele alınmış ve ideal dindarlığın bu üç boyutun tutarlı ilişki içerisinde olacağına inanılmıştır (Öztürk 2007: 7).

Dindarlık, dinle ilgili düşünce, davranış ve tutumları da içine alan geniş bir kavramdır (Karacoşkun 2012: 177). Kelime olarak dindar, ayinleri idare eden anlamında kullanılmıştır (Çağbayır 2007: 1199). Dindarlık tanımlamalarına baktığımızda Himmelfarb'a göre dindarlık, bir kişinin mensubu olduğu dinin ilgileri, inançları ve bununla ilgili faaliyetlerde bulunma çabasıdır. Roof ise dindarlık, doğaüstü ve yüksek değerlere bağlı inançların veya davranışların hem kurumsallaşmış hem de kurumsallaşmamış şekillerini içermektedir. Dindarlığın kelime karşılığı olarak da İngilizcede, 'religious kommitment', 'religious invol voment', 'religiosity' ve 'religiousnes' terimlerin aynı anlamlar içerdiği belirlenmiştir (Yıldız 2014: 90). Dindarlıkta daha çok saygı ve sevgiyi de ifade etme durumu görülür. Özellikle Yunanlılar için dindarlık göksel ve kültürel anlamda saygı göstermek ve onun arkasında büyük ölçüde Tanrı'nın gazabına uğramama çabası yatmaktadır (Euthyphron 2011: 14-15). Platon aynı zamanda dindarlık ve dine uygunluğun, adaletin, Tanrı'ya özen göstermeyle ilgili bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Adaletin diğer parçası ise insanlara değer verip özen gösterilmesidir (Euthyphron 2011: 67).

Dindarlığın tanımı dinin tanımında olduğu gibi toplumdan topluma, bireyden bireye farklılık göstermektedir. İnsanın ruhsal yapısı itibariyle "inanma duygusu" gün yüzüne çıkmaktadır. Bu amaçla dini yaşama ve ona bağlanma duygusu bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dindarlık kavramı bireyden bireye, kültürden kültüre göre değiştiği için Müslümanların dindarlık anlayışı ile diğer din mensuplarının dindarlık anlayışları da farklılık göstermektedir. Örneğin Glock ve Stark'a göre kiliseye üyelik, bir dini doktrine inanç, ahlaklı bir yaşam tarzı, cemaate katılmak ve bunun gibi davranışlar dini teslimiyetin ortaya çıkmasıdır. Gazzali'ye göre ise din, ilahi bir kanun, dindarlık ise, hayatımızı bu kutsal kanuna göre düzenleyip ona göre yaşamaktan ibarettir. Gazzali aynı zamanda dindarlık konusunda şöyle ifade eder; "Yüce Allah'ın emirlerine, yasaklarına ve tüm kanunlarına şefkatle, muhabbetle karşılık vererek yaşamaktır." ifadesini kullanmaktadır (Yahya 2017: 110-112).

Dini yaşama çerçevesinde insana azim, irade ve sorumluluk yüklenmiştir. Böylece din ve dindarlık riyaya kaçmadan samimi ve dürüstçe yaşayıp hayata tatbik edildikçe anlamlı hale gelir (Çakan 2016: 36). Bu nedenle dindarlığın araştırılması ve tanımlanması zor olduğu kadar da önemlidir. Dindarlığın tek bir şekli olmadığı için aynı dine inananların hatta aynı dini grup içinde yer alan bireylerin farklılık arz etmesi nedeni ile herkesin kendine ait bir dini yaşayış biçimi vardır. Bu sebeple dindarlığın tanımını yapmak sanıldığı kadar kolay değildir (Hökelekli 2010: 81).

Din ve dindarlık olgusu, dindar için bir yaşam manzumesidir. Dindara düşen görev, bağlı bulunduğu dinin kurallarına göre yaşamaktır. Farklı dinlere bağlı dindarların dindarlıkları yahut ne kadar dindar oldukları tartışılacak bir konudur. Din, zor ya da baskıyla benimsenen bir olgu olmadığına göre, bilerek ve isteyerek dindar olmayı arzu eden kişilerin benimsedikleri dinin ilke ve kurallarına uymaları gerektiği açıktır. Aksi takdirde din, dindar ve dindarlık gibi değerlerin özgül önemini yitirmeleri söz konusu olabilir.

1.2.2. Dindarlığın Boyutları

1.2.2.1. Dindarlığın Enlemsel Boyutları

Bilim adamları insanla beraber var olan ve bir anlamda insanla bir bütün olarak varlığını sürdüren din alanında çok çeşitli araştırmalar yapmış, onu anlamlandırmak için de farklı yaklaşım biçimleri ortaya koymuşlardır (Kayıklık 2014: 191). Genelde dinler, özelde ise İslam dini, inanan bireyin her boyutunu, ilgilendiği her alanını ve aşamasını içine alabilecek unsurlar ve düzenlemeler içermektedir. Dinlerin muhtaplarına sunduğu çok yönlü ve çok boyutlu hayat düzeninin, ortaya çıkan dini yaşantının, dindarlığın farklı boyutlarının olması gerektirir. Dinler arasında birçok farklılık bulunmakla beraber, dindarlık yaşantısında bazı ortak noktalar içerdikleri de bir gerçektir. (Certel 2014: 92).

Bilindiği üzere din, bireyin ruhi yapısını etkiler. Çünkü dini duygu ve düşüncenin oluşturduğu inanç ve buna bağlı olarak yapılan bütün davranışlar dini yaşayışı oluşturmaktadır. Din, insanın dini duygu, düşünce ve davranışlarını etkilediği gibi sosyal hayatını da etkilemektedir (Uysal 1994: 21). Dolayısıyla birey, dini yaşayış tarzlarını sergilerken, bir taraftan öznel, diğer taraftan toplumsal hayatına yönelik tutum ve davranışlar elde eder. Böylece dindarlık, hem psikolojik hem de

sosyal bir olgudan ibarettir (Yahya 2017: 116-117). Bu yüzden bireyin dindarlığını çok boyutlu olarak ele almak gerekir (Hökelekli 2016: 73).

Dolayısıyla birey, bir yandan dini yaşayış tarzlarını sergilerken, diğer taraftan öznel, bir taraftan da toplumsal hayatına yönelik tutum ve davranışlar da bulunur. Böylece dindarlık, hem psikolojik hem de sosyal bir olgudan ibarettir. Ferdin din alanına yönelik tutum ve davranışları bireysel ve psikolojiktir. Fakat toplumsal hayatta, bireyin belli bir objeye yönelik tutum ve davranışlarından bahsettiğimiz zaman, artık o, fert olmaktan çıkıp fertler arası bir olguya sahip olur (Yahya 2017: 116-117).

Genel olarak konu ile ilgili literatür incelendiğinde dindarlık ölçümünde üç farklı yaklaşım vardır. Birincisi, G. Allport ve M. Ross tarafından geliştirilmiş olan dindarlığı “içe dönük” ve “dışa dönük” dindarlık olarak iki grupta ele alan yaklaşım; ikincisi, dindarlığı çok boyutlu dindarlığı çok boyutlu bir fenomen olarak ele alan çalışmalardır (Karakaya 2008: 37). Çok boyutlu dindarlık ölçeklerinin kullanıldığı bu yaklaşımda, kişilerin nasıl bir Hıristiyan, nasıl bir Protestan veya nasıl bir Müslüman olduğu sorularına cevap arama niteliğindedir. Üçüncüsü ise, kişilerin dini yönelim düzeylerinin düşünce, davranış ve duygu boyutunun ele alındığı yaklaşımdır. Üçüncü yaklaşımda, diğerlerinden farklı olarak, kişilerin dini yönelim düzeyleri düşünce, davranış ve duygu boyutlarını ele almaktadır. Dini yönelimlerin ilahiyat ve sosyal psikoloji açısından teorik bir temele oturtulduğu bu çalışmalarda din, bir yönelim objesi olarak incelenmektedir. Bu yaklaşımın esas amacı, yönelim objesine karşı bireyin yapmış olduğu değerlendirmenin ifadesi olan tepki ve cevapları, düşünce, davranış ve duygu boyutlarında ölçmektir (Onay 2001: 442).

Allport ve Ross’un dindarlığı içe dönük ve dışa dönük olarak ele aldıkları bu ayırım, hala geçerliliğini korumaktadır. Dindarlığın, boyutları ile ilgili birçok çalışmalar yapılmış, fakat bunların yanı sıra, dindarlığı çok boyutlu olarak Glock tarafından sistemleştirip düzenlenmiştir. Ayrıca Glock, dini yönelim biçimleri konusunda kategorik olarak kavramlaştırma gereği üzerinde önemle durulmuştur. Glock, *‘eğer dünya dinleri üzerinde inceleme yapılırsa, dindarlığın dışa yansımaları bakımından önemli benzer taraflarını görmek mümkün olacaktır’* ifadesini kullanmaktadır. Böylece Glock, bu tespitlerine dayanak göstererek, dindarlığın çok-

boyutlu olduğunu ifade etmiş, dinle ilgili bütün oluşumların bu beş boyut içinde değerlendirilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ona göre din ve dindarlık ile ilgili konularda yapılan araştırmalar kategorik bir fikir ve düşünce sunacağını ileri sürülen dindarlık şu boyutlardan oluşur: “*İnanç Boyutu, İbadet Boyutu, Bilgi Boyutu, Tecrübe Boyutu ve Etki Boyutu*” dur (Yıldız 2014: 97).

1.2.2.1. İnanç Boyutu

Dini yaşamın özü inançtan ibarettir. Bu nedenle dini inanç bireyin davranışına yansımaları ve insan üzerinde etkileri bırakması nedeniyle öncelikle din psikolojisi alanında önemli bir yeri vardır (Karacoşkun 2012: 66). Dinler müntesiplerine birtakım ilkeler sunarak onların bu ilkelere uymasını beklemektedir (Pargament 2005: 28). Dini inancın özünü Aşkın bir varlığa olan inancı oluşturur. Bunun başlangıcı ise ‘kabul ve ‘tasdik’ten ibarettir. Yani dinin kurallarının kabul edilerek bunların doğru olduğuna inanmaktır. Böylece inanılan esaslara uyarak emirleri yerine getirmektir (Arslan 2011: 41-42).

Dini inanç, yönelik kaide ve kurallar, bireylerin dünya görüşüne yön verir. Bu inancın temel kural, ilke ve prensipleri dinden dine değiştiği gibi aynı dine inananların da algılamaları ve kavrayışları birbirinden farklılık gösterir. Bu açıdan dini boyutun ölçülmesine yönelik ortak ölçütler ortaya konması zor olsa da, dini inanç yönünden değişik kültürdeki ve aynı kültürdeki bireyleri birbirinden ayırmak, bireysel ve toplumsal dini kimliğin oluşması açısından önem taşımaktadır (Yahya2017: 117). Yine bu boyutta her dini sistem, müntesiplerinden inanması gereken inanç ilkelerini bilmesi ve benimsemesi bekler. Bu nedenle dindar insanın bu ilkeleri özümseyerek uygulaması beklenir (Yıldız 2014: 98). Dolayısıyla birey dini inancı derinlemesine hissedip iç ve dış etkilerden kurtularak yaşadığında, özgüven duygusunu kazanır (Peker 2016: 102).

1.2.2.2. İbadet Boyutu

Herhangi bir dine mensup olan bireylerin bütün dini ritüellerini (ibadetlerini) içeren boyuttur. Bütün dinlerin dini törenleri, ayinleri, ritüelleri ve İslam’daki belli başlı ibadet çeşitleri bu guruba girmektedir (Çapçioğlu 2009: 151). İslam dininde bu inanç ve ibadet boyutu birbiriyle yakından ilişkilidir. Çünkü İslam âlimleri, iman ile amelin, yani dini inanç ile ibadetin birbirini tamamlayarak bir anlam oluşturduğunu

ifade etmişleridir (Hökelekli ve ark. 2010: 33). Bu yüzden İslam âlimleri imanın asli meyvesinin ameller olduğunu sık sık ifade etmektedir (Önal 2015: 39). İbadet boyutunda önemli olan, bireylerin ibadetlere katılma sıklığı ve ibadetin birey için ne anlam ifade ettiğini ortaya koymaktır. Bireyin dini törenlere katılarak, ibadet tecrübeleri kazanması hem sahip olduğu dini bilgiyi uygulamasını anlamlı kılacaktır (Pargament 2005: 28).

Kısacası ibadetler dini yaşayış tarzlarında imandan sonra gelen önemli bir boyuttur. Fertler imanın varlığından hayat, huzur ve mutluluk duyarak, dış dünyaya yansıyan yönü ve ibadet vasıtası ile Tanrı'ya bağlılık, itaat ve teslimiyetini göstermektedir. Böylece her dinin kendine göre bir ibadet şekli olduğu için, bu boyut her dinde farklı bir ritüel olarak kendini göstermektedir. (Certel 2014: 93). Smart, dinin, kendini çoğu zaman ibadet, dua ve kurban gibi uygulamalarla yahut yoga gibi pratiklerle ifade ettiğini söyleyerek, bütün bunları, dinin pratik-ritüel boyutu olarak isimlendirmektedir (Özcan 2016: 65). Bu da dinin sadece teoriden olmadığını, önemli ölçüde pratiğe sahip olduğunu göstermektedir.

1.2.2.3. Bilgi Boyutu

Bütün dinlerde, dindar bireyin kendi inancının temel bilgileri ve kutsal metinleri hakkında bilgi sahibi olması istenir. Birey inanmak için, dinin bilgi boyutuna ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden dinin bilgi boyutu ile inanç boyutu arasında sıkı bir ilişki vardır (Yıldız 2014: 98). Çünkü herhangi bir inancı kabul etmek için belli bir bilgiye sahip olmak şarttır (Kayıklık 2014:196).

Böylece dini bilgi ancak inançla işlevsellik kazanır; inanç sahibi olmayan bir insan ne kadar bilgi sahibi olursa olsun, dindar olarak kabul edilmez. Buna karşın dini bilgi seviyesinin yanında, dini öğrenmeye olan isteği ve dini yaşama gayretinde olması o kimsenin dindarlığının bir göstergesi olarak kabul edilir (Hökelekli ve ark. 2010: 54). İslam inancına göre bireyin Allah'tan hakkıyla korkup yaşayabilmek için iman ile beraber yeterli bir dini bilgiye sahibi olması gerekir (Paçacı 2018: 2). "Allah, içinizden (gerçekten) iman edenlerle ilim sahibi insanlara yüksek dereceler verir." (Mücadele süresi 58/11.) ayeti dindarlıkta insanların dini inancını sağlam bir şekilde yaşayabilmesi için bilginin ne kadar önemli olduğu açıklanmıştır.

1.2.2.4. Tecrübe Boyutu

Dinin tecrübe boyutu dindar bireyin Tanrı'yla, nihai gerçeklik ile müteal bir otoriteyle doğrudan iletişime geçmesini o derece mümkün kılar. Birey veya grup tarafından hissedilen bütün duygu, algı ve duyumlar bu kapsamda ele alınmaktadır. Başka bir ifadeyle, dini tecrübeyi diğer insani tecrübelerden ayıran temel esas, onun tabiatüstü karakteridir (Vergote 1999: 107-108).

Bu boyut dini inanç ve ibadet boyutu ile yakından bağlantılı olup, daha hassas olan yaşantı şekillerin bulunduğu düşüncesine bağlıdır. Bu düşüncenin değişik bileşenleri mevcuttur. Bunlar: İhtiyaç, idrak, tevekkül (güven), korku veya endişedir (Pargament 2005: 28).

Bireyin, Allah'ın varlığını düşünme, insanın kendi yaratılışı, hayvanlar ve tabiat olayları, insanların tutum ve davranışları hakkında düşünebilmesi dini duygu anlamında oldukça önemlidir. İnsanların yaptıkları ile değerlendirilmesi, ne yapacakları üzerinde düşünmesi ve Allah'ın kudretinden dersler çıkartıp dini yaşayış boyutunu anlamlı hale getirmesi hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "O, yeri yayıp döşeyen, orada sabit dağları ve nehirleri var edendir. O, bitkilerin hepsinden kendi içlerinde (erkek ve dişi) iki eş olarak yaratan, gündüzü geceyle bürüyüp örtendir. Doğrusu bunlarda, iyice düşünen bir toplum için elbette birçok ayetler deliller ve ibretler mevcuttur." (Ra'd 13/3).

Glock ve Stark'a göre, dini tecrübe, düşünceden çok duygu ile bağlantılıdır. Başka ifade ile aşkın bir otorite ile belli bir ilişkiyi içeren bütün duygu, algı ve duyumlar dinin tecrübi boyutu ile ilgilidir (Albayrak 2005: 72). Her din mensubu yüce kudretin varlığını vasitasız bir şekilde hisseder. Bu duygu dini hayatına yansıtma arzusu duymaktadır (Hökelekli 2016: 74). Dolayısıyla dindar birey, Allah ile iletişim sağlayarak dindarlığını pekiştirmektedir.

1.2.2.5. Etki Boyutu

Din bireyin kendi hayat düzenini, geleceğe yönelik tasarılarını, diğer insanlarla olan ilişkilerini, kısacası bütün yönleriyle bütün davranışları etkileme gücüne sahiptir (Hökelekli 2016: 75). İlk defa Yohia Fukayama tarafından ortaya atılan dinin etki boyutu, dindarlığın diğer dört boyutundan yapı itibarıyla farklılık göstermektedir (Arslan 2011: 57). Dinin tecrübe (duygu) boyutu; özellikle "*nihai*

gerçekliğe katılma” ya da “*dinî bir duyguyu tecrübe etme*” anlamında kullanılmıştır (Çekin 2013: 249). Dinin etki boyutu dini inanç, duygu, tecrübe ve bilgi boyutlarının tamamının bir özetini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle etki boyutu, insanın seküler hayatında dinin etkilerini açıklar. Din, insana dünya görüşü ve zihniyet kazandırarak, onun yaşantısının her alanına nüfuz etmektedir. Organ bağıışı ve çocuk aldırma gibi dünyevi konularda dahi insanın dinin bakış açısını sorgulaması, dinin insan hayatındaki etki boyutuna en güzel örneklerden biri olarak gösterilebilir (Yahya 2017: 119). Dinlerin, taraftarların ne yapmaları gerektiği ve ne yapmamaları konusunda yaptığı etkilerin tamamı bu boyutta ortaya çıkmaktadır (Yıldız 2014: 98-99).

Dindarlık yaşantısı, hem kişinin ve grubun dinî hayatını geliştirir ve hem de hayatın bütün alanlarında birtakım etkiler oluşturur. Beslenme alışkanlıklarından nezaket kurallarına, bireysel ahlaki tutum ve davranışlar, sosyal ilişkilere varıncaya kadar dini boyutun etkileri görülmektedir. Bütün bunların her birinin ayrı ayrı araştırılması, bu etkilerin yönünü, derecesini anlamamıza imkân sağlamaktadır (Hökelekli ve ark. 2010: 34).

1.3. Gordon Allport ve Din

Araştırmamıza katılan katılımcıların dindarlık biçimlerini Allport’un geliştirdiği *dini eğilim ölçeği* esas alınmıştır. Birçok bilim adamında olduğu gibi Allport da din ve dindarlık konularda bazı tespitlerde bulunmuştur (Acar 2004: 31). Allport, *faith ve belief kavramları* temelinde konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Allport’a göre *faith*, güveni; *belief* de imanı ifade etmektedir. Her ne kadar bu iki kavram arasında bir fark olsa da genelde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Fakat *faith/güven*; daha güçlü ve değerli bir sonuca götürmektedir. Kendilerine daha fazla emin olunan inançlardan bahsedildiğinde genelde güvene başvurulmaktadır. “İki kere iki dört eder” önermesinde olduğu gibi, güven herhangi bir tereddüde ve şüpheye yer vermeyecek şekilde inanca göre daha kesinlik taşımaktadır (Allport 2014: 140).

İslam dininde de güven kavramı, inanç (*faith*) ile beraber kullanılmıştır. Aynı zamanda güven, imanı ifade ederken: “emniyet ve güven duymak ve güven vermek” anlamlarıyla öne çıkan güven, iman (*belief*)’in bir bölümü olarak birbirinin yerine kullanılmaktadır. İnanç (*faith*) ve iman (*belief*) kavramlarının her ikisi de din için

anlam ifade etmektedir (Yücedoğru 2006: 25). “İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya işte güven onlarıdır ve onlar doğru yolu bulanlardır.” (En’am 6/82). O halde iman, insanın bütün donanımlarıyla, güven ve teslimiyet temelinde Allah ile bütünleşmesi olarak ifade edilebilir (Kayıklık 2014: 185-186). (Fowler ve Dell 2006) İmanı, insanlarla paylaşılan güven ve sadakat ortamında buluşturmaktadır. Fowler’den sonra bu alanda en çok araştırma yapanlarda biri olan Dykstra göre “What is Faith? An Experiment in the Hypothetical Mode” adındaki çalışmasında, imanla olan ilişkileri açısından güven ve bağlılığın bir kavram olduğunu ifade etmiştir. İnsanı insan yapan özelliklerinden biri olarak güven ve bağlanmaya dayalı ilişkiler manevi ve psikolojik açıdan bireyi geliştirerek onun hayatına anlam katmaktadır (Ulu 2013: 160-162). Türkiye’de ve birçok Müslüman ülkelerde güven (*belief*) ve inanç (*faith*) olarak kullanılmış ve aralarında herhangi bir fark görülmemiştir. Dolayısıyla inanç bir şemsiye kavramı olarak imanı ve güveni içinde barındırmaktadır (Acar 2006: 17-19).

Allport’a göre bireylerin duygu ve değeri sistemi olmaksızın herhangi bir inanç sistemi kurmak olanaksızdır. Akıl yürütmenin yaptığı şey bireyin doğasında olan niyet ve onun objesi olan fikir arasındaki ilişkiyi desteklemektir. Duygu ve akıl yürütme böyle bir desteği oluşturmaktadır. İnanç, duygu algılaması ve akıl yürütme ile desteklendiği zaman başka bireylerin inançlarına uygunluk gösterir. İşte o zaman inancı bilgi diye adlandırılabilir. Diğer yandan inanca bu destekler verilmezse işte bu durum insanı yanılgıya sevk edebilir. Ama bu sınırlar arasında inanç ihtimallere dayandığında işte o zaman imandan söz edilemez. Fakat şu anda zihinsel durumumuza hükmetmese bile bütün inanç hallerimiz potansiyel olarak şüpheyi barındırmaktadır (Allport 2014: 54). Allport, kişinin eşi, işi ve yakın geleceği hakkındaki inancı önem arz eder, fakat hayatın amacı ve yaşayışı hakkındaki inanç daha önemlidir. Allport dini inanç insanın temel durumlarla ilgilendiğinden bu inancın bireyin davranışları üzerinde önemli derecede etkili olduğunu belirtmiştir (Allport 2014: 96).

Allport’un dini duygudan bahsederken şu görüşlere yer verilmiştir: Din duygusu kişiden kişiye değişmektedir. Çünkü o, dini duyguyu kişilerin bilişsel ve duygusal bireyselliğinin bir yansıması olarak görür. Fakat bireylerin öznel din duygusu diğer bireylerin öznel din duygusundan farklılık göstermektedir. Din

duygusu, bireylerin kişisel özellikleri olduğundan din duygularının farklılık göstermesi doğaldır (Kayıklık 2003: 122). Yine Allport'a göre dini sistemler kültürün diğer unsurlarından bağımsız değildir (Yahya 2017: 120).

Allport'un bu yaklaşımındaki akıl ve duyularla beslenen inançlar, imana göre daha sağlam bir konumdadır. Bunda ihtimal olarak iman unsurlarının bir paket programı gibi insanlara sunulması bunlara tam teslimiyet gösterme isteği olabilir. Bu akli muhakemeden ve eleştirmelerden uzak kalarak dogmatik anlayışın bir göstergesi olur. Sonuç itibarıyla inanç ve imanda şüphe bir şekilde varlığını korumaktadır (Acar 2014: 32).

1.3.1. Allport'un Dini Yaklaşımında Kişiliğin Rolü

Dilci'ye (2014) göre kişilik, bireyleri diğer bireylerden ayıran, bireyin kendine özgü olan, oldukça kararlılık gösteren ve bireyin uyum tarzını içeren duygu, düşünce ve davranış örüntüleridir (Dilci 2014: 56-57). Allport (1970), insanların dindarlığında kişiliğin önemli bir alan oluşturduğunu söyler. Ona göre din, kişiliğin önemli bir parçasıdır. Allport, dinin ihmal edilmemesi gerektiğini ve din ve psikoloji arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Kayıklık 2003: 123). Allport'a göre "*insanın en ayırt edici özelliği bireyselliğidir. Onun gibisi dünyaya gelmemiştir ve bir daha asla gelmeyecektir.*" İnsan ve kişilik tanımındaki anlam, insan ne kadar benzer olsa da davranışlarına baktığında ne kadar farklı bir birey olduğu fark edilir (Allport 1956: 3).

Kişilik, bireyde mevcut olan ve onun çevresiyle uyum içerisinde oluşmasını gerçekleştiren ve psiko-fizik sistemlerini oluşturan dinamik bir organizmadır (Kayıklık 2003: 121-138). Din, insan kişiliğinde de aktif bir role sahiptir. Dini inanç da hayatın esası ile ilgilendiği için insan kişiliğinin oluşmasında en önemli etkidir. Din, hem kaygı, şüphe ve diğer olumsuz durumlara karşı koruyup ümitsizliği kırar, hem de bireyi gelişimini sağlaması (Yaparel 1987: 32). Allport kişiliği, birçok farklı anlamda kullanmıştır. Bir anlamda kişiliğin, "bireyin çevresine özel anlamda uyumunu sağlayan psiko-fizyolojik sistemlerin dinamik bir organizasyonu" olduğunu söylemiştir. Günümüzde kişilik daha çok doğuştan itibaren kazanılan davranışların, bireyin çevresinde kendisine has uyumunu belirleyen kazanılmış değerlerin bir bütünü olarak görülür. Bu da insanlar arasında farklılık gösterir. Çünkü birey hem

kalıtım hem de sosyo – kültürel evre anlamında birbirinden farklılık göstermektedir (Karacoşkun 2012: 194) .

Birey, yaşa bağlı olarak kişisel gelişimin her evresinde değişik problemlerle karşılaşabilir. Her aşamada problemi çözmesi ve onları aşarak devam etmesi durumunda, zgven duygusunu geliştirerek, kendi düşünce yeteneklerini daha iyi anlamasına katkı sağlayacaktır. Böylece kişiliği olgunlaşacak ve daha gerçek dini kişiliğin oluşmasına da önemli derecede etkisi olacaktır (Cebeci 2016: 30). Bireyin gelişimi, bir bütünlük içerisinde gerçekleşir. Onun ruh, beden ve sosyal gelişimi birbirinden bağımsız değildir. Bireyin beden ruh, zihin, dini duygu ve kişilik gelişimi, geçmişte yaşadıkları ile gelecekte yapacakları kişiliği ile bütünlük içinde oluşması anlamlıdır (Selcuk 2016: 25).

Allport 1950 yılındaki klasik kişilik ve din kitabında şöyle demiştir: “Modern entelektüeller ve niversiteler arasında din konusu tartişmalarının giderek devam ettiği görülmektedir. Modernleşen dünyada da bu tartişmaların devam ederek gelmesi günümüzün bilim adamları tarafından hoş karşılanmamaktadır. Hatta dinin önemini kavramayan insanlar ve insanın önemini kavramayan yabancı psikologlar bu konuda onları saf dışı bırakmaktadır.” Bu durum Allport’u hayal kırıklığına uğratmışsa da onun için sürpriz olmamıştır (Emmons 2004: 167). Allport, kişiliği bireyin en üstün özelliklerinden biri olarak saymaktadır. Ona göre birey yaşamı boyunca diğer bireylerden farklı olarak kendine özgü bir yaşayış tarzı ortaya koyar (Allpot 2006: 8).

Din bireyin kişiliğini etkilediği gibi kişilik de yaşam koşullarının seyrini belirlemede etkili olmaktadır. Bu da din ile kişilik arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Karacoşkun 2012: 198). Kişiliği oluşturan unsular hem fiziksel hem de insanın ruhsal durumlarından oluşmaktadır. Çünkü kişiliği oluşturan temel amaçlar, sabit ve statik olmayıp, devamlı bir değişiklik meydana getirmektedir. Fakat bu değişiklik bir düzen içerisinde devam etmektedir (Karakaya 2008: 50). Allport, kişiliğinin geçmişin ipoteğinden kurtulup, daha özgün bir şekilde geleceği şekillendirme yetisini kazandırmaktadır. Dolayısıyla her birey kendine özgü bir kişiliği oluşturmaktadır (Allport 2014: 8). Çünkü birey, temel insani nitelikleri ile diğer insanlarla ilişki kurmakla beraber diğerlerden farklılık gösteren biricik bir

varlık olarak ortaya çıkar. Kişinin karakterinin, mizacının, yeteneklerinin ve eğilimlerinin farklı olması, onu diğer bireylerden ayırmaktadır (Pargament 2005:44). Her birey değişik fikirlere, davranışlara ve kabiliyetlere sahip olmasaydı, bütün insanlar aynı duygu ve düşüncelere sahip olurlardı. Böyle bir durumda hiç kimse bireyin özgünlüğünden söz edemezdi. Allport'un kişilik teorisinde özünde standartlaşmaya karşı bir durum sergilemiştir. Ona göre insanın kişiliğini ayrı ayrı değerlendirmek gerekir.

İnsanlar birbirlerinden ayrı oldukları için yaşamının her aşamasında farklı kişilikler sergilemektedirler. Bu da hayat koşullarının değişmesi ile çocukluk, olgunluk, gençlik ve yaşlılık dönemindeki kişilik yapısı birbirinden farklılık göstermesine neden olmaktadır (Allport 2014: 9-10). Kişilik ile ilgili Allport, her insanın kendine özgü özelliklerini 'kişisel karakteristikler (*personal dispositions*)' olarak ifade eder. Allport bu karakteristikleri üç guruba ayırmaktadır. Bunlar: 'hâkim özellikler, merkezi özellikler ve ikincil özellikler'dir.

1. Hakim özellik (*cardinal trait*) kavramı ile ifade edilen bireyin bütün yaşayışına egemen bireysel bir özelliktir. Bu özellik bireyin yaşamını yönlendirerek davranışlarına da hakim olmak için çaba sarf etmektedir.

2. Merkezi özellik (*central traits*) ise insanın davranışlarını yönlendirmede şekillendirmede belirleyici rol oynamaktadır.

3. İkincil Özellikler (*secondary traits*) ise hakim özellik ve merkezi özellik gibi bireyin davranışları üzerinde belirleyici ve yönlendirici etkiye sahip değildir (Allport 2014: 10). Bu özellik diğer özellik türlerinden daha az sıklıkta ve süreklilikte kendini gösteren bir davranıştır. Allport'a göre hâkim özellik "dindarlık" özelliğine dahil ediliyorsa, o anda bireyin dini yaşayış biçimini, duygu ve davranış durumunu ve hayatın tamamını etkisi altına alır (Uysal 1996: 27). Allport'a göre dindarlığa ilişkin kişilik yapısı ilk yetişkinlikten itibaren kişiliğin yapısı içerisinde dine ilgi duyulmakla başlar. Böylece dinle kişilik arasında sıkı bir bağ oluşmaktadır. Kişi hangi yaşta olursa olsun olgun kişiliğe mutlak anlamda sahip olduğu söylenemez, olgun kişiliğe sahip olmayan insan da olgun dindar olamaz. Çünkü bu iki kavram birbiriyle ilişkili ve etkileşim içerisindedir. Burada Allport'a göre bir kişi

dinsel bir duygu ve düşünceye sahipse bu duygunun onun kişiliği üzerinde etkili olduğu kabul edilir (Kayıklık 2003: 28).

Allport, kişilik üzerinde durduğu kadar din konusu üzerinde de durmuştur. O dinin insan yaşamı üzerindeki olumlu yönüne dikkat çekmiştir (Allport 2014: 10). Yine Allport'a göre din, kişiliğin vazgeçilmez bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Eserlerinde dinin, insan hayatında olması gerektiğini, psikoloji ve kişilik incelemelerinde insan hayatındaki önemini vurgulamıştır (Öztürk 2015: 5). Kişi dinsel bir duyguya sahip ise bu duygunun bireyin kişiliği üzerinde etkili olması mümkündür (Kayıklık 2003: 128).

Allport'un kişilik çalışmalarında güdülerin de bireyin yaşamında önemli bir yeri olduğunu dile getirmektedir. Ona göre gerçek anlamda insanların güdeleri gelişip değişmek zorundadır. O yüzden insanın zamanla kişiliği de gelişip değişmektedir. Bu durumda önemli olan kişinin çevreyi kültürü tanıyıp ona uyum sağlamasıdır. Kişi bu düzeyde yeni güdüler ortaya koyabilir ama bu genelleştirilemez (Kayıklık 2000: 25-27). Ona göre güdünün dürtüsel niteliği organizmada bulunmaktadır. Fakat güdülerin insanları yönlendiren çoğulcu güçlere sahip olması gözden kaçırılmamalıdır. Ancak güdülerin enerjisi, motivasyonu ile hayatında ilerlemeler ya da gerilemeler görülmektedir. Böylece insanın kendini gerçekleştirme ve kişiliğini geliştirme de güdülerin vasıtasıyla oluşmaktadır (Allport 1956: 10-11).

Allport'a göre bireyin dünyaya gelişiyle beraber gelişim arasındaki evrelerde yatkınlık olup, sosyal olmayan başlangıçlar, erken dönem bağlılık, aile ve çevrenin etkisiyle kişiliğin oluşmasında önemli bir etkidir (Öztürk 2015: 24). Çocukluk ve yetişkinlik döneminde dini düşüncelerde inişli çıkışlar olabilir (Allport 2014: 12-13). Fakat birey yaşadığı dini tecrübeler neticesinde sürekli bir oluş içerisinde. Dolayısıyla kişiliğin oluşması doğuştan ve doğuştan sonraki kazanımlardan elde etmektedir. Çevre ve kültürün etkisi ile birey kültür içinde doğar, yetişir ve kültürün taşıyıcısı haline gelir (Yahya 2017: 120). İnsan kişiliği, çocukluk döneminde somut düzeyde bir algılamaya sahip olup, ben-merkezci bir anlayışa sahiptir. Çocukluk döneminde çevrenin etkisiyle kişilik oluşumunda yavaş yavaş özgüven oluşmaktadır. Kişi bir müddet sonra kendi özelliklerinin farkına varmaktadır. Bu dönemde anne-

baba, din ve akran gurubu kişiliğin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır (Acar 2014: 38) .

Allport'a göre kişilik teorisini gerçekleştirirken, konuları akademik ve zihinsel bir boyutta değerlendirmiştir. Ona göre öncelikle bireyin kişiliğini araştırırken normal yetişkinler araştırma konusu olarak alınmalıdır. Ayrıca bireysel kişiliğin araştırmasıyla elde edilen bulgular, genel geçer evrensel boyutta değerlendirilmeyeceği gibi sadece o bireyi bağlamaktadır. Din, özellikle bireyin gelişimi için bir engel değildir. Bilakis, dini tecrübenin gelişmesi ile hayat tecrübesi gelişmektedir. Dolayısıyla tecrübenin zenginleşmesi sonucunda bireylerin kişiliklerinin olgunlaşmış ve bütünleşmiş bir boyuta geldiği görülür. Genel anlamda Allport'a göre bireyin dini yaşantısı, onun kişiliğini oluşturma ve tamamlamada olumlu ve umutlu bir konumda olduğu hakkında bilgi verir (Karacoşkun 2012: 52-53).

1.3.2. Dindarlığın Motivasyonel Boyutları

Allport'an önce Adorno ve arkadaşları, otoriteryen kişilikle ilgili araştırmalarında, dini ciddiye alarak bizzat bir amaç olarak gören ve bunun aksine dini çıkarlarına alet olarak kullanma eğilimi gösteren dindar tipleri ele almıştır. Bu verileri dikkate alan Allport, dindarlıkla ilgili birbirine zıt gibi görülen (amaç, araç) yaklaşımını ilk olarak “geleneksel” ve “içten” kavramlarıyla ifade etmiştir. Daha sonra İç güdümlü ve dış güdümlü dini motivasyon olarak isimlendirilen bu kavramlar kabul görülerek birçok araştırmada kullanılmış ve kullanmaya devam etmektedir (Karaca 2015: 90-91).

a) İç Güdümlü Dindarlık

Allport tarafından geliştirilen ve bireyleri motivasyonel anlamda iç güdümlü ve dış güdümlü dindar olarak tasnif eden bir dindarlık tipolojisidir. Ona göre, eğer bir insan her hangi bir dine inandığını ortaya koyuyorsa, bu iki dindarlık biçiminden birine sahip olması gerekir (Kayıklık 2000: 4). Allport Ross, dindarlığın güdülerini göz önünde bulundurarak iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık olmak üzere iki boyutlu dindarlık biçimi üzerinde yoğunlaşmışlardır. İç güdümlü dindarlığı yaşayan bireyler daima güdülerini dinde bulmaya çalışırlar. Mümkün mertebede din kurallarına uygun hareket etmeye gayret ederler. İnsanlar benimsediği inancı

içselleştirerek ve gerçek anlamda dinini yaşamak için çaba gösterirler (Kayıklık 2014: 188-189).

Allport, İç güdümlü dindarlık, dini hayatın her alanını belirlemekte ve diğer bütün düşünce ve davranışların üstünde tutularak tam teslimiyet anlamı taşımaktadır. İç güdümlü dindarlık tipine sahip olan bireyler, kalbi, ruhu ve bedeni ile kendini inancına verip “gerçek imana” sahip bireylerdir (Pargament 2005: 40-41). İç güdümlü dindar insanlar, esaslı güdülerini dinde ararlar. (Karakaya 2008: 53). Allport, iç güdümlü dindarlar inandıkları dini yaşar. Çünkü onlar için din bir amaçtan ibarettir. Bunda dolayı iç dünyalarında yeşeren imanı iyice içselleştirerek tamamen onu takip etmeye çalışırlar. İç güdümlü dindarlığı yaşayan bireyler kendini gerçekleştirmek için gayret gösterirler. İç güdümlü dindarlık daha çok bireyi aşan, ilahî iradeye uygun olarak kişiyi zorlayan, içten gelen ve içte yaşanan bir dindarlık tipidir. Özellikle bu tipteki insanlar başkalarına müsamahayı, saygıyı, iyi niyetli olmayı, dinin emir ve yasaklarına ciddiyetle riayet etmeye çalışırlar.

Dini ritüeller (ibadetlerde) devamlılık göstererek bu pratikleri karakterize edilip dindarlığı derinleştirerek şahsileştirmiş bir karakter sunarlar. Bunun sonunda dini içsel hayata yansıtarak inançlarında oldukça samimi olarak yaşamaya gayret gösterirler (Yapıcı 2002: 93).

Allport ve Ross, dinî hayata iç güdümlü dindarlıkta, statü veya kendini haklı çıkarma isteği gibi dinin özelliğine dış güdümlü dindarlardan ayrı tutmak gerektiğini savunmaktadır. Allport ve Ross, iç güdümlü olarak motive olmuş kimselerin (yani dinlerini yaşayanlar), dış güdümlü olarak motive olmuş kimselerden (yani dinlerini kişisel ya da sosyal menfaatleri için kullananlar) daha az önyargılı olabileceklerini görüşü ortaya koymuştur (Pargament 2005: 285).

Yapılan araştırmalarda, iç güdümlü dindarlarda Allah’ı yardımsever, koruyucu, merhamet eden, ihtiyaç duyulduğunda daima hazır olan, kayıtsız ve şartsız sevgi ve destek kaynağı olarak düşünülmektedir. Dış güdümlü bireyler ise daha sert Allah inancına sahiptir. Dış güdümlü dindarlar kendilerini daha sık tehdit edildiklerini düşünürler ve diğerlerine göre benlik değerleri daha düşüktür (Pargament 2005: 41). Bunların yanında, İslam geleneğinde dindarlığın ölçülmesinden bahsetmek güçtür. Ancak İslam âlimleri tarafından genellikle dindarlığın üç boyut olduğu tespitine

varılmıştır. Bu boyutlar ‘1. İtikat, 2. İbadet, 3. Muamelat (Sosyal ilişkiler)’dir (Yıldız 2014: 106). İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık tarzına benzer. Gazzali’ye göre de dindarlık tipler üç boyutludur. Bunlar, itikat, ibadet ve ahlaktır. İtikat boyutunun da üç boyutu vardır:

- ❖ İtikat
- ❖ Taklidi İman
- ❖ İlim ve Araştırma

Tahkiki iman ulaşma (zevk) alma boyutuna eriştiği belirtmiştir (Gazzali 2004: 189-208). Yine Gazzali itikat, ilim ve amelin semavi bütün dinlerde bulunması gerektiğini belirtmektedir (Yahya 2017: 113). Ahmet Hamdi Akseki de dindarlığın üç boyutunu ele almıştır. Bunlar da; itikat, ibadet ve ahlaktır. Akseki, itikadın boyutunu şöyle açıklar:

- ❖ İcmali iman (İman edilecek kuralları kısaca toptan benimseyerek inanmak)
- ❖ Tafsili İman (Araştırma, öğrenme ve ilim) olduğunu belirtmiştir.

Böylece insanlar, inanmakta inandığını da araştırarak geliştirmekte ve bunun sonunda da dinin özünü özümseyip iman, ilim ve zevk alma boyutuna erip olgun dindarlığa ulaşmaktadır (Akseki 1983: 50-51).

Allport’a yönelik dini yaşayışın yaygınlaşması, olumlu ve kendi tutarlı bir davranış tarzı ile var olan ilkelerle sürekli bir etkileşim içerisinde bulunmaya bağlıdır. Birey için sözü edilen ilke ve kuralları kendi nefsi içerisinde bir üst perde olarak görür (Holm 2004: 54). Allport dinin insan hayatı üzerindeki etkisinin pozitif etkisine dikkat çekmiştir. Ona göre olgunlaşmış bir dini his modelini sunmaktadır. Dini his modelini, bireyi anlamlı bir şekilde bütün varlığıyla bağdaştıran bütüncül yaklaşım tarzı takınmaktadır (Allport 2014: 12).

Olgun dindarlığa sahip bir birey, yaşam tarzında bütün gerçeklere ve değerlere açıktır. Hayatındaki bütün gelişmelere ilgisiz kalmaz (Allport 2018: 77). Olgun dinsel duyguya sahip insan, incitmeden sorgulamanın bilincine sahiptir.

Allport bir dini hissin olgunlaşma kriteri olarak altı nitelik madde sunmaktadır: *Birincisi*, olgunlaşmış hissin iyice farklı duruma gelmesidir. Olgunlaşmış dini his, *İkinci* niteliği dinamik bir fonksiyonel otonomiye sahip olarak

bireyin önüne geleceğe yönelik yeni amaçlar, değerler ve hedefler sunmalıdır. *Üçüncü nitelik*, olgunlaşmış dinî his bireyi tutarlı ve kararlı bir şekilde yüksek ahlaki ideallere sevk etmelidir. *Dördüncüsü*, bireye bütüncül bir hayat felsefesi sunarak onun hayat tecrübelerini bir anlam ve düzen sistematığıne sokmalıdır. *Beşincisi*, dinî his çoğulcu ve bütünleştirici olduğu kadar bireye aktarıcı olmalıdır. *Altıncısı*, da olgunlaşmış dini his hōristik (sezgisel) bir karaktere bürünmelidir. Olgunlaşmış dinî hissin enerji üretebilmesi ve değerleri koruyabilme yeteneği göstermesi onun hōristik karakterini belirler (Allport 2014: 13).

Kişilik özelliklerinden hareketle Allport, iç ve dış güdümlü dindarlık tiplerini, dini yaşamada samimiyet duygusu çerçevesinde incelemeye almıştır. Dini inanca sahip olan her birey iç ve dış güdümlü dindarlık biçiminden birinde yerini almaktadır. Fakat şu husus önem arz etmektedir. İçe ve dış güdümlü dindarlık, kişiden kişiye ve toplumdaki toluma değiştiği için kimi toplumlarda iç güdümlü dindarlık önemli, kimi toplumlarda ise dış güdümlü dindarlık önemlidir. Bu açıdan iç ve dış güdümlü dindarlık her toplumun kendi kültürün etkisini taşımaktadır (Karakaya 2008: 54).

Dini bir otoriteye içsel olarak bağlanarak yaşayan bir insan için bu inanç sistemi, yaşadığı hayatın en temel motivesine bürünmektedir. Bundan itibaren bütün ihtiyaçlar, önem derecesine bakılmadan dini inançlarla uyum içerisinde devam ederek hayatta mutlu huzurlu ve tatmin olmaya gayret edilmektedir (Karaca 2001: 193). Ayrıca, dinlerin amaçlarından biri de insanları kemale erdirmektir. İnsan-ı kâmil demek de Allport'un içe güdümlü dindarlık biçiminde olduğu gibi, dini inanç, ibadet, duygu ve bilgilerin yaşayışına uygulayarak günlük hayatında yer edinmesidir (Yıldız 2014: 107). Dolayısıyla kişi, inançlarını, tevazu, merhamet ve insanlık sevgisi değerlerini bireysel olarak mutlaka içselleştirerek yaşar. Böylece iç güdümlü dindarlıkta, samimiyetle dini inancını yaşamaya gayret göstermeye çalışırlar (Nalbant 2010: 30). Sonuç olarak her bireyin dini davranışları diğer bireylerin dini davranışlardan tamamen farklılık göstermektedir. Her birey dini hislerini kendine özgü olarak yaşamaya gayret göster (Allport 2014: 46).

b) Dış GÜdümlü Dindarlık

Dış güdümlü dindarlar biçiminde bireyler, kendi istek ve arzularını içle farklı yönünde inançlarını kullanırlar. Dış güdümlü dindarlar, her zaman çıkar ve fayda sağlamaya yönelik davranışlarda bulunma eğilimindedirler. Bu özelliği taşıyan insanlar, başkasının ilgisini üzerine çekme, sosyalitesini koruma, güvenlik, teselli, statü ve masumiyet elde etmek için dini alet olarak kullanmaktadırlar. Onların inanç sistemi öncelikli olarak ihtiyaçları doğrultusunda dini merkeze alırlar. “*Dış güdümlü dindarlar*” dinini kullanırlar. “*İç güdümlü dindarlar*” ise deruni hayatı benimseyip dinini yaşarlar” önermesi konuyu net bir şekilde açıklamaktadır (Kayıklık 2014: 197-198). Allport ve Ross’a göre dış güdümlü dindarlığı benimseyen insanlar, tabii eğilimlerinden, istek ve arzularından çok fazla fedakârlıklar yapılmaksızın direkt Tanrı’dan faydalanma tercihinde bulunurlar. Çünkü onları dine bağlı kılan dinin özü ve kaynağı değil, bireysel ve psiko-sosyal amaçlardır. Bunların amacı, dinin inanç ve anlayışlarını, kendi insani arzu ve temel ihtiyaçlarına uygun düşen bir anlam yüklemeleridir. İşte bu tür dindarlık anlayışı *dış beklentiye yönelik dindarlık*, psikolojik ihtiyaçlara yönelik dindarlık ya da işlevsel dindarlık biçimi olarak ifade edilebilir (Yapıcı 2007: 36-37).

Allport’a göre, iç güdümlü (olgunlaşmış) dindarlığa sahip olanlar dini yaşam biçimini içselleştirdiği için olgun karaktere sahiptirler. Dış güdümlü (olgunlaşmamış) dindarlığa sahip olanların ise, dini yaşama biçimi çıkara dayalı olduğu için olgun karaktere sahip değildirler (Holm 2004: 115). Dış güdümlü dindarlar, dini ritüelleri yerine getirmek için dini organizasyona katılma, mabette vakit geçirme ve ibadetlere devam etme konusunda dini ibadetler gelenek haline getirmişlerdir. İç güdümlü dindarlarda ise Allah’ın önemli bir yere sahip olduğuna inanma, dinde yoğun duygulara sahip olup dini yaşayıştan haz alıp bütün bileşenleri taşıma eğilimindedirler (Kıyıkılıoğlu 2014: 201). Dış güdümlü insanların dua ve ibadeti de, Allah’a karşı sorumluluk ve O’na itaat etme görevinin bir gereği olmaktan öte ihtiyacı olduğunda ve zor duruma düştüğünde zaman zaman başvurdukları ritüellerdir. Bu tip dindarlar olgunlaşmış ve olgunlaşmamış dindarlık, iç ve dışın evrimsel sürecinde yer almaktadır. Dış güdümlüler, içlerinden gelmeden ve benliklerinden ödün vermeden Allah’a yönelmeye çalışırlar. Dolayısı ile güdümlü dindarlığa sahip bireyler dini bir araç olarak kullanırlar (Hökelekli 2013: 85).

Dış güdümlü dindarlık, egolarını tatmin etme gayretindedirler (Özdoğan 1995: 4-5). Allport'un dini yaşayış biçimi incelendiğinde her ikisinde de bireyin kişilik yapısının din ve kişilik konusunda karşılıklı olarak birbirini şekillendirdiği görülmektedir. Her iki durumda da din, insanın sosyal hayatını biçimlendiren bir olgu olduğu görülmektedir (Yapıcı 2002: 75-117). Dini inançta ana güdü, dini değerleri arayan, mütevazı, evrenselci, ahlaki özelliklerle dolu, içten gelerek inanılan benmerkezci olmayan benmerkezciliği aşmaya çalışan nihai iyilik olarak ifade edilmektedir (Allport ve Ross 1967: 432-443).

Dine içten ve dıştan motive olan bireyler şu farklılıklardan bahsetmek mümkündür:

- ❖ Dış güdümlü dine yönelen bireyler dini kullanıp ondan faydalanırken; iç güdümlüler dini yaşarlar.
- ❖ Dış güdümlü dindarlar kendileri için yaşarken, iç güdümlü dindarlar ilahi amacı gerçekleştirmek için yaşarlar.
- ❖ Dış güdümlü dindarlar için dini inanç ve değerler zaman zaman başvurulmuş şeylerdir. İç güdümlü dindarlar dini değerlere her zaman başvururlar. Çünkü onlar için din, benliği bütünüyle aşan ve onun için bir standart oluşturan, bireyi değişime götüren içten bir değerdir.
- ❖ Dış güdümlü dindarlar, istek ve ihtiyaçlara dinin dışında daha kolay ulaşacaklarına inandıklarında, dinden kolay vazgeçerler. İç güdümlü dindarlar ise dinleri için yaşarlar. Dini inanç onların ayrılmaz bir parçasıdır.
- ❖ Dış güdümlü dindarlar için din toplumsal bir makam, itibar, kimlik kazanma, güvenlik sağlama, yoksunlukları teselli ve telafi etme, kendini haklı çıkarma aracıdır. İç güdümlü dindarlar için ise din, nihai amaç ve ilgi söz konusudur. Onlar hayatı ve inancı bütünleştirip, içselleştirirler (Karaca 2015: 92-93).

1.4. Din Görevlisi

1.4.1. Din Görevliliğinin Tarihçesi

Din görevlisi genel olarak "halka dini öğretmek ve toplu şekilde yapılması gereken ibadetlerde rehberlik etmek amacıyla hizmet veren kişilere" denilmektedir (Demir 1996: 3). Din görevlisinin aynı zamanda din gönüllüsü olması gereklidir. Din

görevlisinin gönül dilini öğreten bir yapıda olması din öğretimi açısından önemlidir (Karaköse 2017: 15).

İslam dininde din görevlisi kavramı sonradan oluşmuştur. Bu kavram tarihteki din adamı kavramından türemiş ve din devlet ilişkisi çerçevesinde açıklanmayı gerektiren bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Klasik dönemdeki din adamlarının günümüz din bürokratlarına dönmüş haline din görevlileri denmektedir (Yunak 2014: 11). Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in yaşamı Asr-ı Saadetdeki dini yaşamın tezahürüydü. Aynı zamanda idarenin de bizzat temsilcisi ve yöneticisi konumundaydı. Daha sonra idari sistem ile ilim hizmeti, ümera ile ulema birbirinden ayrıldılar. İdareciler yönetim ile ilgili konularda işlerin dine uygun olup olmadığı konusunda İslam âlimlerinden fetva alırlar ve ona göre işleri yürütürlerdi. İslam dini hem dünya işlerinin hem de ahiret işlerini adalet ve dürüstlük çerçevesinde yürütülmesini istemektedir. Bu nedenle her birey dinini yaşamak ve yaşatmak görevini üstlenmiştir (Sancaktar 2006: 112-113).

Hz. Peygamber (s.a.s) Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra İslam'ın sınırlarının giderek artması dolayısı ile yeni mescitlerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur (Hamidullah 1984: 52). Bu çerçevede din hizmetinin bireylere ulaştırılabilmesi için de dinin esaslarını öğretip rehber olacak başka kişilerin görevlendirilmesine gerek duyulmuştur. Hz. Peygamber Müslüman vatandaşlara dini öğretip, Kur'an Kerim'in yoluna sevk etmek amacıyla sahabe âlimlerinden, özellikle Ashab-ı Suffa'dan destek almıştır (Çelebi 1983: 211). Hz. Peygamber, İslam ile yeni tanışan şehirlere, İslam'ı anlatmaları ve ibadetleri öğretmeleri için bazı sahabeleri görevli olarak göndermiştir (Buyrukçu 2008: 28). Kur'an-ı Kerim'de "İçinizde hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Ali İmran 2/104). İyiliği emredip kötülüğü men etme" diye tercüme edilen emir bi'l maruf nehiyani'l münker ise dini ve ahlaki bütün buyruk ve yasakları içeren bir görevdir. Allah Teâlâ Müslümanların içinde onlara önderlik edecek, Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlayacak, iyiliği emredip kötülüğü sakındıracak, insanları İslam'a çağırarak bir sosyal kontrol mekanizmasının bulunması talep edilmektedir. Müfessirler de bütün bireylerin bu görevi yerine getirmekle sorumlu olarak görmektedir (Dönmez ve ark. 2017: 69).

İşte bu ayette İslam irşad teşkilatının kurulmasını gerekli görmekte ve İslam'a davet için ise bir grubun yetiştirilmesi ve bu konuda görevlendirilmesi emredilmektedir (Demir 1996: 15). Hz. Peygamber (s.a.s) Muaz b. Cebel'i, Kur'an'ı ve dini hükümleri öğretmek ve tebliğ etmek için Yemen'e gönderirken kendisine söyle sormuştur:

- ❖ *Sana bir uyumsuzluk geldiğinde neye göre hüküm vereceksin?*
- ❖ *Allah'ın Kitabı'ndakine göre.*
- ❖ *Allah'ın kitabında yoksa?*
- ❖ *Allah Rasulü'nün Sünnetine göre.*
- ❖ *Allah Rasulü'nün Sünnetinde bulamazsan?*
- ❖ *Re'yimle ictihad ederim ve vazgeçmem.* Bu konuşmanın ardından yine Muaz şöyle demiştir. Bunu üzerine Hz Peygamber (s.a.s.) eliyle göğsüne vurdu ve “ *Allah Rasülü'nün elçisini, Allah'ın ve Rasulü'nün hoşnut olduğu cevaba muvaffak kılan Alah'a hamdolsun*”⁶ dedi. Böylece Peygamber (s.a.s.)'in din öğretiminin yapılması için sahabeler etkin bir şekilde görevlendirildiği görülmektedir (Şa'ban 2012: 46).

Hz. Peygamber (s.a.s)'den sonra din hizmetlerini, merkezlerde bizzat halife yürütmüştür. Diğer şehir merkezlerinde ise halifelerin tayin ettiği kişiler, köy ve mahallelerde halk tarafından din konusunda liyakat sahibi kimseler görevi üstlenmiştir. Emeviler döneminde ise dinî ve idarî konularla alakalı birçok anlaşmazlıklar ve siyasî çekişmelerin yaşanması, idarî yapının hükümdarlık olmasına ve birçok toplumsal sorunların ortaya çıkmasına ve bundan dolayı siyasî idare ile dinî otoritenin ayrılmasına sebep olmuştur. Böylece Emeviler döneminde halifeler sadece siyasî hükümdarlık görevini üstlenmiş, dinî görev ve sorumlulukları ise dinî otoriteye sahip kişiler yürütmüştür (Buyrukçu 2008: 29-30). Emevilerin ilk zamanlarında ders halkalarındaki muallimler, genç sahabeler kuşağından oluşmaktaydı. Emeviler devrinde ilim, dini ilimler (Kur'an ve Hadis) ve bununla beraber İslam Tarihi'nden oluşuyordu (Yıldız 2015: 19). Bütün bu çalışmalardan sonra eğitim, adalet ve dini hizmetlerin yönetimi gibi faaliyetleri yürütmek için sultana bağlı bir şekilde kamu yönetimi içerisinde müesseseleşme başlamıştır

---

⁶ Bknz Ebu Davud, Akdiye, 11; Tirmizi, Ahkâm, 3; İbn Mace, Menasik, 38.

(Buyrukçu 2008: 29). Emevîler devrinden itibaren devlet başkanlarının yanı sıra emir, vali, kumandan gibi üst düzey yöneticiler gibi din görevlisi de istihdam edilmiştir. (Paçacı 2006: 489-490).

Abbasiler döneminde ise durum değişmiş ve halifeler bütün camiler için ayrı din görevlisi tayin etmiştir. (Demir 2015: 37). Bu dönemde din hizmeti ve eğitim faaliyetlerinin çok yaygın olduğunu görülmektedir. Özellikle fikhi alanda mezheplerin ve müctehid imamların ortaya çıkışı, ilk tasavvufi hareketler ve eserler bu dönemde ortaya çıkan önemli faaliyetlerdir. Yine bu dönemde namaz kıldıran din görevlilerine maaş tahsisi yapılmış, din hizmeti devlet güdümünde varlığını sürdürmüştür (Yıldız 1992: 432). Din görevlisi, insanlar içerisinde ayrıcalıklı bir grup olarak değil, dine ait olan kurları iyi öğrenmiş, anlatım teknik ve yöntemlerini iyi kavramış, topluma rehberlik eden, dine, dini kurumlara ve vatandaşlara hizmet veren kimseleri kapsamaktadır. Böylece din görevlisinin temel görevini dini “öğrenme, öğretme ve örneklik etme” çerçevesinde üç noktada ele almak mümkündür (Koç 2007: 638-649). Din görevlileri, “hayırlı işler görevlileri” anlamında “hademe-i hayrat” adı altında kullanılıyordu (Karagöz 2004: 5). Din görevlileri toplumsal yaşamda, bireyleri doğruya, iyiliğe, güzele yönlendirip, nelerin doğru, nelerin yanlış olduğunu öğretmektedir. Din görevlileri aynı zamanda, eşya ve olaylar hakkındaki sorulara hurafelerden, yanlışlıklardan uzak, doğru bilgileri veren, toplumun birlik ve beraberliğini, yardımlaşmasını, milli bağların güçlenmesini sağlayarak, kalbi günah ve hatalarla kararmış olanlara tövbe etme yöntemlerini öğretme çabasında olmaktadır (Köylü 1990: 135).

Osmanlı devletinde İslam dinine dair işlerde ve Müslümanlara sunulacak din hizmetlerin yerine getirilmesinde, bir devlet görevlisi olan Şeyhülislam görevliydi (Yıldız 2015: 20). Cami ve mescitlerde din hizmeti veren görevliler, naib veya mütevellinin arz etmesi ve padişahın beraatı ile atanırdı (Gökmen 2006: 111). Yargı, eğitim ve diyanet alanlarında hizmetlerin sürdürülmesi için medrese kökenli “*ilmiye*” sınıfından yetişen âlimler görevlendirilirdi. Osmanlı devletinde ilmiye sınıfı, şeyhülislam, nakibüleşraf, kazas-ker, kadı, müderris, imamlar, vaizler, müezzinler, hatipler ve diğer cami hizmetlilerinden oluşurdu. Din görevlilerine, şer’i ilimlerde ehliyet sahibi anlamında ehl-i şer’ adı da edilmektedir. Osmanlı devlet sistemine hâkim olan ideoloji, İslam’ın hâmisî olmak, cihad ve gazâ ruhuna sahip bulunmaktır.

Osmanlı medreselerinde olduğu gibi, camilerinde çalışan din görevlileri de diğer resmi işleri yürüten nizam-ı âlem ülküsü mesajının topluma aktararak, toplumu din konusunda aydınlatmada önemli bir görev üstlenmişlerdir. (Akın 2006: 66-68). Şeyhülislam makamı Osmanlı'da şöhret kazanmış bir konumdadır. Fatih Kanunnamesinde şeyhülislamın ulemanın reisi olduğu açıkça ortaya konmuştur. Hiçbir İslam ülkesinde Osmanlıda olduğu gibi şeyhülislamlık siyasi ve dini ehemmiyet kazanmamıştır. Şeyhülislam, herhangi bir mesele hakkında hüküm verince padişah bile bunu aksini iddia edip karşı çıkamamıştır (Kazıcı 1999: 2-8). Osmanlı devletin sultanları, İslam dininin de en üst düzey yetkilisi olarak kabul görülmüştür. Özellikle 1600'lü yılların başında Osmanlı devletinin otuz iki eyaletinde yaklaşık 30 milyon birey yaşıyordu. Bu eyaletlerdeki sancak sayıları da yine yaklaşık olarak 250 ile 300 civarındaydı. Kaynaklara göre 1530-1540 yılları arasında, sadece Anadolu eyaletlerinde, 3756 hatibe, imama ve müezzine vakıflar tarafından maaş veriliyordu. Bu da devletin dine ne kadar önem verdiğini göstermektedir (Akın 2006: 68-69).

Osmanlı Devleti'nde din görevlileri, padişah beraatı ile hizmete alındığı için devlet sistemi içinde "askerî" erkândan sayılmıştı ve görevleri süresince vergiden muaf tutulmuştu. Görev yaptıkları cami ve mescitlerin vakıflarından maaş alır, tayinleri de vakıf mütevellisinin teklif sunması sonucu oluşurdu. Vakıflar maaş ödemede sıkıntı yaşamaya başlayınca merkezi idareden kendilerine maaş tahsisi zorunlu hale gelmiştir (Beydilli 2000; 181). İmamlar, kadıların yerine getirilmesi gereken birçok işte onların tabii yardımcısı konumdaydı. Mahallenin düzeni ve asayiş halkın dini yaşayış tarzlarının ve dini vecibelerini uygun bir şekilde yerine getirilmesi imamlar yakından ilgiliydi (Beydilli 2000: 13). Bu konuda Tevbe suresinin 122. ayetinde de her topluktan bir gurubun gerektiğinde ilmi öğrenme yolculuğuna çıkıp dini iyice öğrenmeleri ve geri döndükleri zaman onları eğitip uyarmaları istenmektedir (Yavuz 1974: 207). Kısaca Osmanlılarda din hizmeti ve din eğitimi verme işi kurumsallaşmış ve din işleri devlet kontrolünde farklı unvanlardaki (şeyhülislâm, kadıasker, hâce-i sultâni, kaza müftileri, müderrisler ve kadılar) tarafından toplum din konusunda aydınlatılıyordu (Öz ve ark. 2013: 127-153).

Cumhuriyeti ilanından sonra, ilk defa 03 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.

Bu kanunla “İslam dini inanç, ibadet ve ahlak konularında ilgili esasları yürüterek, toplumu dini hayat konusunda aydınlatma çerçevesinde ibadet yerlerini yönetmek” maksadıyla Başbakanlığa bağlı bir teşkilat anlamında kurulmuştur (Kahraman 2006: 9). İlk olarak Diyanet İşleri Reisliğinin idari yapısı ve kadroları 1927’de bütçe kanununda gösterilmiştir. Bu kanun çerçevesinde o zaman din görevlisi sayıları (İmam–Hatip, Müezzin Kayyımların kadro sayılarının toplamı 5668 seviyesindedir. Bu sayı 1930’a kadar 4264’e kadar indirilmiştir. Bununla beraber din görevlilerine ödenen ücret düşük olduğu için başka görevler yapmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca bununla kalmayıp camiler bakımsız kalarak görevli eksikliğinden dolayı ibadete kapatılmıştır (Aytürk ve ark. 1987: 7-8). Diyanet İşleri Başkanlığı bu sıkıntılardan sonra 11 Kasım 1937 tarih ve 7642 sayılı kararname ile Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatının vazifeleri ve kadro miktarları yeniden düzenlenmiştir. 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile din görevlilerinin görevleri yeniden düzenlenmiştir (Kahraman 2006: 11-12). Bu kanun ile müftünün izni ile Kur’an-ı Kerim ve diğer dini bilgilerde ibadet ilgili konularda ve 633 sayılı kanunla “*imam-hatip*” mesleki fonksiyonlarını sürdürmek için hizmet içi eğitim kursları açılarak devam etmiştir (Buyrukçu 2008: 44-48).

1.4.2. DİB Mevzuatına Göre Din Görevlilerinin Görevleri

Din Görevliliği, Diyanet Teşkilat Kanunu çerçevesinde dini hayat konusunda topluma rehberlik eden ve dini temsil ederek, hayırlı hizmetlerde bulunan, toplumu din konusunda aydınlatan diyanet mensuplarının ortak unvanı olarak kullanılmaktadır (Yılmaz ve ark 2015: 18).

22.06.1965 gün ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkına kanun ile 14/7/1965 tarihli ve 657 Devlet Memurları kanununa dayanarak, yönetmeliğin 3. Maddesinde din görevlileri: Baş vaiz, Uzman Vaiz, Vaiz, Murakıp, Kur’an Kursu Baş Öğreticisi, Kur’an Kursu Uzman Öğreticisi, Kur’an Kursu Öğreticisi, Baş İmam-Hatip, Uzman İmam-Hatip, İmam-Hatip, Baş Müezzin, ve Müezzin Kayyımları görev ve yetkileri çerçevesinden hareketle camilerde ve cami dışında ifa ettiği hizmetlere “din Hizmetleri”nden oluşmaktadır. Bu hizmetlerin

gerçekleştirilmesi sırasında görev alanlara da “din görevlileri” adı verilmektedir (Diyanet 2018 Haziran)⁷.

Sözleşmeli personel hariç Diyanet İşleri Başkanlığı’nda çalışanların tamamı, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa bağlı olan memur statüsünde olan devlet personeldirler. 657 sayılı kanunun “*Tesis Edilen Sınıflar*” başlığında 36’ıncı maddesinin altıncı fıkrasının “*Din Hizmetleri Sınıfı*”na da yer verilerek şöyle ifade edilmektedir:

“Din Hizmetleri Sınıfı, özel kanunlarına göre çeşitli derecelerde dini alanlarda eğitim görmüş ve dini görev ifa eden memurları (*Din Görevlilerini*) kapsamaktadır.” 657 sayılı Kanunun 125’inci maddesinin “*Din Hizmetleri Tazminatı*” başlıklı “C” alt bendinde din hizmetinde çalışan din görevlilerin tazminatları düzenlenmiştir.

Din hizmetlerinde görev yapan personel, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 4’üncü maddesinde memur sınıfına dâhildir. Diğer memurlar gibi din görevlileri de bu konuda anlatılan hem görev ve haklara sahip olup hem de dini, şahsi ve görev konusunda sorumlulukları taşımaktadır (Karagöz 2015: 21). Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü’nün görevi toplumu din konusunda aydınlatmak, Başkanlık personelinin mesleki açıdan gelişimine katkı sağlamak, okul öncesi ve okul çağındaki çocukları bilgilendirmek, yurt içinde ve yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın dini ve milli kimliklerini koruyabilmelerine destek olmak ve başkanlık faaliyetlerini tanıtmaktır. Bu amaçla periyodik olarak dini, ilmi, edebi, ahlaki, kültürel ve benzeri konularda yazı, fotoğraf ve resimlerin yer aldığı süreli yayın hazırlayarak hem din görevlilerimizin kendini geliştirmesi hem de toplumu din konusunda aydınlatma konusunda görevlilere önemli sorumluluklar yüklenmiştir (DİB. Mevzuat 2018: Haziran). Din görevlisinin asıl görevi halkı din konularında bilgilendirmektir. Din görevlisinin hangi çağda olursa olsun, toplumsal değişimin hızı ve yönü ne kadar hızlı olursa olsun, zamanın koşulları ve şartlarının değişmesi ile değişen din anlayışları karşısında İslam dinin asli unsuruna bağlı kalarak din sunumunu yapması kaçınılmaz bir görevdir. Din görevlisinin dininin sabit değerleri ile toplumsal dinamikler arasındaki ilişkiyi nasıl düzenleneceği önemli bir konudur.

⁷mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.1979&MevzuatIlişki=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20Başkanlığı%20Görev, 2018 Haziran Perşembe

Bu konuda din görevlisi hem dini rehber hem de manevi anlamda ruhsal destek verme noktasında kutsal bir misyon üstlenmiştir (Gültekin 2011: 47).

1.4.3. Din Görevlilerinin Misyonu ve Vizyonu

Din, insan hayatında ne kadar önemli ise din eğitim- öğretimi ve din hizmetleri de o derecede önemlidir. İnsanı hedef kitle olarak belirleyen önemli mesleklerden biri de din görevliliğidir. Din öğretimi hizmetinin halka doğru bir şekilde sunulması, bireylerin din ihtiyaçlarının dengeli ve sağlıklı bir şekilde verilmesinin yanı sıra dini yaşantının sürdürülmesi noktasında din görevlisine ihtiyaç duyulmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetlerindeki temel ilkesi; İslam dininin ana kaynaklarına dayalı sağlam bilgiyi esas alarak milli birlik ve beraberliği, kardeşlik, yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlamaktır. Bu çerçevede gerektiğinde fedakârlık yaparak dinimizin yüce değerlerini vatandaşlara sunmak suretiyle bireyleri doğru bilgilendirmesi, manevi ve ahlaki değerleri aşılamayı amaç edinmektedir (Kara 2014: 133-134).

Din Görevlisi "*Hayra Hizmet Verenler*" ve "*Din Hizmetleri*" anlamına gelen "*Hademe-i Hayrat*" adı ile tabir edilmektedir. Din görevlisi dindarlar içerisinde ayrıcalıklı bir grup değildir. Bu konuda kendini yetiştirmiş, dini anlatım ve tekniklerini iyi öğrenmiş, topluma örneklik eden din ve dini kurumlara hizmet veren kişileri ifade etmektedir (Demir 2015: 42). Hz. Peygamber (s.a.s.)'in tebliğ ettiği gibi "dosdoğru yol" olan hak dini İslam'ı seçen her birey, seçtiği ve kabul ettiği, inandığı dinin görevlisidir. Din görevlisinden maksat; dini öğrenmek, öğrendiği ilkelere, emir ve yasaklara uymak, öğrendiklerini paylaşmak, özü, sözü, ahlaki ve davranışları ile insanlara örnek olmaktır. Ancak her insan, dini derinlemesine öğrenmeyebilir. Bu konuda bir kısım bireylerin din konusunda uzman olması önem taşımaktadır (Karagöz 2004: 116). Çünkü dinde uzmanlaşan kişi, dinin muhataba aydınlatmak üzere ele alınan konuya en uygun düşen metotları, ilke ve teknikleri bir uyum içinde, gereğinde ve yeteri kadar kullanmasını bildiği için dinin her kesim tarafından rahat bir şekilde yaşanmasına hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

Din görevlilerinin niteliklerine baktığımızda şu maddeler sıralanabilir:

- ❖ İhlas (Samimiyet),
- ❖ Sabır,

- ❖ Meslek sevgisi,
- ❖ Sevgi ve Hoşgörü,
- ❖ Dürüstlük ve Güvenilirlik,
- ❖ Güzel Ahlak,
- ❖ Tevazu,
- ❖ Davranışlarıyla Örnek Olma,
- ❖ Tarafsızlık,
- ❖ Toplumunu Tanıma,
- ❖ Dini Konuları Diğer Bilimlerle İlişkilendirme,
- ❖ Bilgili Olma,
- ❖ Muhatabı Tanıma,
- ❖ Yumuşak Üsluplu Kullanma,
- ❖ Kolaylaştırıcı Olup Zorlaştırmama,
- ❖ Söz ve Davranış Uygunluğuna sahip olma,

Günümüzde bu anlamda din görevlisi dini konulardaki görüşleri dürüstçe açıklamak ve tüm insanlığın hayrına olacak işleri yürütüp sorumlulukları yerine getirme konusunda gayret göstermektedir (Yılmaz 2013: 133-183). Din Görevlisinin temel misyonunu üç temel kavramda toplanabilir: Öğrenme, öğretme ve örneklik etmektedir (Yıldırım 2005: 3034).

1.5. Mutluluk

Mutluluk, insanlığın tarihin başlangıcından itibaren hep arzuladığı şey olmuştur. Kişiler bireysel olarak mutluluğu elde etme çabasında oldukları gibi her çeşit topluluk ve toplumlar da bu amaca yönelik arayışlar içerisine girmişlerdir. Geçmişten bu yana bu arzunun elde edilmesi için mutluluk nedir ve nasıl elde edilir soruları bireylerin değişmeyen arzusu olmuştur (Yıldız 1997: 11-23).

Arapçada “*saide*” kökünden türetilen saadet kelimesi, mutlu olma, kuvvetli ve uğurlu olma, mesut ve bahtiyar olma, başarı, muvaffakiyet, insanın haz duyacağı bir hal içinde olma anlamlarında kullanılmaktadır (Mutçalı 1995: 389). Türk Dil Kurumu sözlüğünde mutluluk kavramı, “bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, olgunluk, kut, saadet, bahtiyarlık ve mesut ve mutluluğa erişmiş olmak” şeklinde tarif edilmiştir (Parlatır ve Ark. 1998: 1595).

Türkçe’ de “*mutluluk*” kavramının İngilizcedeki karşılığı ise “*Happiness*”tır (Avery ve ark. 1986: 804).

Mutluluk, bireylerin her zaman arzuladıkları ve hiçbir zaman vazgeçemedikleri bir eğilim olarak tanımlanabileceği gibi hayra nail olmak, mesut ve bahtiyar olmak, insanın haz duyacağı bir durum içinde olmak olarak da düşünülebilir. Bu ifadeden bireyin olumlu bir ruh hali içerisinde bulunması durumu anlaşılmaktadır (Acaboğa 2007: 5).

Psikologlar da mutluluğu “öznel iyi olma hali” ve “psikolojik iyi olma hali” şeklinde ve pozitif ruh sağlığı olarak tanımlamakta ve öznel iyi olma halini, yaşam doyumunu da içine alan daha genel kapsamda ve mutluluk kavramıyla aynı anlamda kullanmışlardır (Arvas 2017: 111).

Cevizci’ye göre mutluluk, insanın kendisine ait potansiyel güçlerini gerçekleştirmek için, ödevlerini yapması, erdemli oluşu, doğa yasalarına uygun yaşaması ve kendi yazgısını özgürce ifade etmesi sonucunda olan yetkinlik durumudur (Cevizci 2002: 733) .

Goethe ise mutluluğu, “Düşünen insanın en büyük mutluluğu, keşfedilebilir olanı keşfetmiş olmak ve keşfedilememiş olana sükûnetle saygı göstermektir.” Şeklinde tanımlamıştır (Kolitzus 2006: 223).

Farabi’ye göre mutluluğun anlamı “mutlak biçimde iyiliktir.” Yine kendisi için istenen, hiçbir zaman başka şeyin elde edilmesi için istenmeyen iyik olarak tanımlamaktadır. Mutluluk, yararlı olan iradi eylemler ve iyi eylemlerdir. Nihai manada mutluluğu sağlamak için insan ruhunun, varlığında maddeye ihtiyaç duyulmayacak biçimde varlıkta bir tür yetkinliğe dönüşmesi gerekmektedir. Bu da akli bir yetkinliğe dayanmaktadır (Özgen 1997: 59). Farabi’ye göre, mutluluğun öznesi insandır. Burada özne hem bireyin mutluluk kavramını bilen, anlayan, kavrayan, isteyen, özleyen, kendisine amaç edinen anlamında, hem de mutluluğu gerçekleştiren, onu elde etmek için gayret gösteren kişi anlamında insanın öznesi olarak kullanılmıştır (Özgen 2005: 163).

Oatley'e göre mutluluk üç anlamda kullanılır:

- ❖ Eldeki mevcut kaynaklar ve karşılaşılan sorunların çözümünü ortaya çıkan şey,
- ❖ Sıkıntı ve kaygılardan uzak olma,
- ❖ İsteddiğimiz bir şeyi başarmak, şeklinde tarif etmiştir (akt. Çetinkaya 2006: 41).

İnsanoğlu, gerçek manada mutluluğu elde etmek için mutluluğun ne olduğunu ve ne anlama geldiğini bilmeye ihtiyaç duymuştur (Yıldız 1997: 11-15). Nitekim insanlar ebedi mutluluğa, nefislerini terbiye edip arındırmakla, ahlakını da temizleyip düzeltmekle ve insanın mutlak derecede arzuladığı manevi hasletleri sağlamakla mümkündür (Çetinkaya 2005: 250). Sonuç olarak mutluluk hakikatin, devamlı doyumluluk, sevinçli, huzurlu ve hoşnutluk ilkelerine dayanarak kalıcı mutluluk şuurudur. Mutluluk şuru ise bireyin iyilikseverliği, hoşnut yaşantısı ve iyi gidişatın bir sonucu olarak kalıcı duygulardan kaynaklanmaktadır (Yalçın 1994: 29).

Psikoloji, biliminin gelişimi ile birlikte mutluluğu sağlayan faktörlerin anlaşılmasına yönelik çalışmalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu anlamda, amaç belirleme ve sürdürmenin bireyin mutluluğunu devam ettirme yollarından biri olduğu, bireyin önemli bulduğu ve çaba gösterdiği amaçlara ulaşıncaya mutlu olacağı hissine kapıldığı ortaya koyulmuştur (İlhan ve ark. 2010: 109). Mutluluk, bir isteğin, özlemin yerine getirildiğinde duyumsanan sevinçtir (Cüceloğlu 2019: Mayıs).

Diener ise, psikoloji literatüründe mutluluk kavramını “*öznel iyi oluş*” olarak ifade etmiştir. Bireylerin hayatında hoşnut ve mutlu olmaları, sosyal ve duygusal açıdan yaşamı daha iyi hale getirebilmesi açısından bir pozitif güç oluşturmaları önem taşımaktadır. Bu bağlamda kişilerin yaşamlarına dair yaptıkları duyuşsal ve bilişsel analizlerin ifadesi olan öznel iyi oluş, pozitif ve negatif olan tüm duyuşsal faktörleri ve yaşam doyumuyla ifade ettiğimiz bilişsel unsurları içine almaktadır (Kuru 2017: 6). Psikolojik anlamda mutluluk kavramı popüler bir konudur. Yapılan araştırmalarda yıllar boyunca etik, politik, ekonomik ve psikolojik anlamda “*mutluluk*” kavramı birçok bilim dallarında araştırmalara konu olmuştur (Akduman ve ark. 2016: 97).

Pozitif psikoloji, insanın iyimserlik, umut, motivasyon, başarı, öznel iyi oluş gibi güçlü yönlerini incelemektedir. Bu faktörler bireyin yaşamında daha fazla olumlu duygular yaşamasına etki etmektedir (Satan 2014: 57-58).

İyi oluş kuramcılarında Martin Seligman' a göre iyi oluşu şu maddelerden oluşmaktadır: “İyi duygular, yaşama bağlılık, ilişkiler, yaşamın anlamı, ve başarılarından” oluşmaktadır.⁸ James, bu konuda mutluluğu, “Aslında tüm zamanlarda çoğu insan için mutluluğun nasıl kazanılacağı, nasıl elde tutulacağı ve nasıl geri kazanılacağı, tüm yaptıklarının ve katlanmak istediklerinin gizli motifi” olarak ifade etmiştir (McMahon 2013: 15-17).

Bernard Shaw'ın ise mutluluğu şu şekilde tanımlamıştır: “kendiniz tarafından belirlenmiş yüce bir amaç için ve bu hayatta gerçek bir hazzı yakalamak, kendi çıkarını düşünüp, neden dünya beni mutlu etmiyor diye düşünmek yerine tabiatın bir gücü olarak görmek gerçek bir mutluluktur. “der (Saygılı 2005: 13).

Mutluluk insanların yaşamında genel olarak, güven, neşe, sevinç, umut gibi olumlu duyguları sık yaşaması; öfke, nefret, kaygı, korku, umutsuzluk, üzüntü gibi olumsuz duyguları da daha az yaşanması olarak değerlendirilebilir (Doğan ve ark. 2012: 298). İnsanların kendilerini iyi hissetmeleri ve olumlu duygular yaşamalarının yanı sıra, kişilerarası ilişkilerinde diğerlerine göre daha başarılı oldukları görülür (Seligman 2007: 44). Bireylerin yaşam enerjisi ve yaratıcılıklarının yüksek olduğunu, bağımsızlık sistemlerinin daha güçlü olduğunu ve yaşam sürelerinin daha uzun olduğunu ve hayatta daha mutlu oldukları görülmüştür (Kurnaz 2015: 36-37).

Tarhan'a göre, mutlu yaşamak için insanın verebileceği karara bağlı olarak kendini tanımaya çalışması çok önemli bir davranıştır. Kendini bilen insan, evrenin varoluş gerçeğini bilir. Kendini tanıyan birey ilişkilerinde daha sağlıklı sınırlar çizebilir. Böylece kendini bilen birey, özgüvene sahip olabilmesi ve kendisiyle ve toplumla barışık olabilmesi için öncelikle kendisini tanımalıdır. Bu anlamda hayatında mutlu ve başarılı olmak isteyen ilk şartı kendini bilmekten geçmektedir (Tarhan 2013: 33).

---

⁸ Tuba-aydin.com/pozitif-psikoloji/ Erişim tarihi 10.07.2019

Russell'e göre mutluluğun yolu ilgilerimizi olabildiğince genişletmekten geçer. Ayrıca birey mutlu olabilmek için heves, arzu ve hoşnutluk duygusuna sahip olmalıdır. Aile, iş, sevgi, çaba, tevekkül gibi kavramlara da önem vermek gerekmektedir. Bu kavramlar mutluluk için vazgeçilmezdir. Böylece mutluluk kısmen dış koşullara, kısmen de kişinin kendi davranışlarına bağlı bir seyir izlemektedir (Russell 2003: 135). Spencer'a göre en yüksek mutluluk ilkesi kadar değişken bir şey yoktur. Çünkü her zaman her ülkede ve her sınıftan topluluklar arasında farklı fikirler ortaya konulmuştur. Mutluluk hakkındaki düşünce ve fikirler değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla Spencer, her eylem mutluluğa hizmet ettiği için iyidir, fikrini savunmuştur (Bertrand 2001: 97).

1.5.1. Mutluluk Kuramları

Mutluluğun kaynaklarına ilişkin öne sürülen kuramsal yaklaşımların özgün yapıdaki açıklamadan öte, farklı fikirleri derleyerek, tanımladıkları bu kuramların, “ereksel kuramlar, etkinlik kuramları, aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı kuramları, bağ kuramları ve yargı kuramları” adı altında toplanmaktadır (Türkdoğan ve Duru 2012: 24-30). Mutluluğu açıklamaya çalışan bazı kuramlar bulunmaktadır. Bu bölümde mutluluğun anlam ve koşullarına ilişkin açıklama yapan kuramlara yer verilmektedir. Bu kuramlar şunlardır:

1.5.1.1. Ereksel Kuram

Ereksel kuram, Aristo tarafından oluşturulmuştur. Ona göre doğadaki tüm hareketin, oluşun, bir yönelimi amacı, yani ereksel nedeni vardır. Ereksel neden varlıkların kendisine doğru yöneldiği amaç olması bakımından bir anlamda varlığın nihai halini temsil ediyor olabilir (Yılmaz 2013: 226). Bu kuram mutluluğun, amaç veya gereksinimi hakkında bilgi verir. Bu açıdan Wilson, “gereksinimlerin doyurulması mutluluğa, doyurulmayan gereksinimler mutsuzluğa yol açar” ifadesiyle bu yaklaşıma işaret etmiştir. Böylece ereksel kuramlar temelde, amaçların ve ihtiyaçların giderildiği zaman mutluluğun ortaya çıkacağını varsaymıştır. (Kurnaz 2015: 42). İhtiyaç organizmada eksikliği hissedilen bir şeydir. İnsanoğlu varlığından bu güne kadar ihtiyaçlarını karşılamak için çaba sarf etmektedir (Ayten 2015: 125).

İnsanın sahip olduğu temel ihtiyaçların neler olduğunun incelenmesi, pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Bununla ilgili ilk sistematik çalışmalardan biri,

Murray'ın, psikolojik kökenli ihtiyaçları başarı, yakın ilişki, başatlık, özerklik, oyun ve cinsellik olmak üzere birçok konu başlığı altında toplamıştır. Buna benzer bir sistematik çalışma da, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımı olduğu anlaşılmaktadır (Türkdoğan ve Duru 2012: 2430). Maslow, özellikle psikoloji tarihinde özellikle bireylerin temel ihtiyaçları içerdiği konusunda “*ihtiyaçlar hiyerarşisi*” yaklaşımıdır. Bu güvenlik ihtiyaçları, ait olma ve sevgi ihtiyacı ve piramidi en tepesinde ise kendini gerçekleştirme ihtiyacı yer almaktadır. O aynı zamanda görüşlerini gerçekleştirmede doruk deneyimler çerçevesinde değerlendirmeye çalışmıştır (Karacoşkun 2012: 50). Maslow'un tanımladığı doruk deneyimler, algılanan niteliklerin bir kısmını oluşturmaktadır. Hakikat (dürüstlük, gerçeklik), iyilik, güzellik, bütünlük (birleşme, bütünleşme), canlılık, ikilemi aşma, teklik, mükemmellik (tamlik), adalet, düzen, sadelik, zenginlik, kolaylık, neşe ve kendine yeterlilik gibi değerler, insancıl psikolojinin mimarıdır. Mistik ve dini deneyimler de, insancıl değerlerin bireyin adaptasyon ve bütünleşmesi için önemli güçleri olarak görmektedir (Sayar 2014: 142-143).

Maslow'un hiyerarşine benzer İslam tasavvufunda bireyin ruhsal doyuma ulaşma ulaşmada nefsin yedili gelişim evresi bulunmaktadır. Bunlar:

1. *Nefs-i Emmare*: Hayvani güçlerin etkin olduğu gelişimin en alt tabakasıdır. Nefsin ortaya çıkışından itibaren kendisini dünyevi ve duygusal yaşantı, alışkanlık ve zevklerin içinde bulur.

2. *Nefs-i Levvame*: Kendisini denetleyen, sorgulayan ve kınayan nefistir. Bireyin ruhsal gelişimin en önemli aşamasıdır. Kur'an'da: “*Hayır! Daima kendini kınayan nefse yemin ederim.*” (Kıyamet 75/2). Şeklinde geçmektedir. Kişi gelişimine bağlı olarak kendilik algısı gerçekçi ve objektiflik kazanarak, yapısındaki kötülüklerin farkına varır. Böylece hatalarından pişmanlık duyarak kendini düzeltme çabasına girer.

3. *Nefs-i Mülhime*: Nefsinin denetim altına aldığı ve tam bir kontrol duygusunun yaşandığı evredir. Bu mertebe insani dürtü ve güdülerin doğal düzeni aşılar ve tam dönüşüm yaşanır. Sabır, tahammül, alçakgönüllülük, aşk, kanaat, anlayış, haya, hikmet gibi erdemler gelişir.

4. *Nefs-i Mutmainne*: Kendini her yönü ile gerçekleştirmiş ruhsal sınırın en üst düzeyine ulaşmış nefistir. Bu evrede üzüntü, acı acı ve rahatsızlık ortadan kalkar; sevinç ve manevi neşe hayatın her alnına girerek huzur ve mutluluğa ulaşır.

5. *Nefs-i Rziye*: Acı ya da tatlı, yaşadığı her şeyi gönül hoşnutluğu ile karşılayan kaderden şikâyetçi olmayan nefistir. Beşeri sıfatları bütünü ile yok olmuş, onun yerine ilahi sıfatlar yer almıştır. Bu evrede zühd, ihlas, riyazet, zikir, vefa, muhabbet, vera ve ilahi huzur bu mertebede kendini gösteren özelliştir.

6. *Nefs-i Marziyye*: Manevi yöneliş ve ahlaki dönüşümün üst mertebesidir. İlahi varlığa yakınlaşarak aynı zamanda bütün varlıklara yakınlaşmaya yol açar. Bu nefiste gönlü herkese karşı iyilik, sevgi ve şefkat gösterir. Allah da kendisinden razı kendisi de Allah'tan razı olmuştur.

7. *Nefs-i Kamile*: Bu evrede tam olgunluğa erişmiş olan nefistir. Bu bireyin ruhsal durumun doruk noktası ve son sınırıdır. Çok az kişinin ulaşabileceği bir mertebedir. Her türlü kötülüklerden arınmış, saf ve duru hale gelmiştir. Nefir bur mertebede kurtuluşa ermiştir (Hökelekli 2006: 420-421).

Sufilere göre bu son mertebeye ulaşan insan kişilik üstünlüğünü artırarak mutluluğu elde etmiştir. Hayatın anlamı, varoluş kaynağı, eşyanın hakikati ve onun mahiyeti anlaşılmış olacaktır. Bu andan itibaren tarif edilmeyen bir mutluluk yaşanmaktadır (Sayar 2014: 98-137). Kendini aşma ve nefis-i emmareden kurtuluşu, bütünleşmiş bir birey olmamın vesileleri olarak vurgulayan Maslow'da olduğu gibi Doğu mistik geleneğine karşı bir beğeni hissi oluştu. Maslow, aşkı insani tekâmül ve bütünleşmenin özü olarak görmektedir (Sayar 2014: 143-144). Anlaşıldığına göre bireylerin temel ihtiyaçlar giderildiğinde mutlu olma imkânı daha da artabilir.

1.5.1.2. Etkinlik Kuramı

Etkinlik kuramı, organizmanın türlü bölümlerinin birbirleriyle güçlü etkileşimini sağlayan görüştür.⁹ Bu kurama göre, amacı gerçekleştirmek için yaptıkları etkinliğin mutluluk getirdiği düşünülmektedir.

Modern anlayışa göre etkinlik kuramı denince, hobiler, sosyal ilişkiler ve egzersizler gibi olgular anlaşılmaktadır. Bu kurama göre birey önemli etkinlikler üzerinde yoğunlaşırsa mutluluk kendiliğinden gelir. Fakat sürekli olarak mutluluk düşünüldüğünde mutluluk azalmaktadır (Satan 2014: 58).

⁹<http://www.kursunkalem.com.tr/20182018 Temmuz>

Aristo önemli etkinlik kuramcılardan birisidir. Aristo'ya göre bütün insanlar mutluluğu aramaktadır. Mutluluk insan yaşamının ereği olarak kabul etmektedir. Ona göre “mutluluk ya da insansal iyi ruhun mükemmel olana uygun biçimde ya da çeşitli mükemmellikler arasında en iyisine uyum etkinliği olarak ifade eder. Bu etkinlik de insanın yaşamı boyunca sürmektedir.” (Büyükdüvenci 1993: 41-42). Sonuçta bu kurama göre amaçtan ziyade yapılan etkinlikler, hobiler ve faaliyetler bireyi daha mutlu etmektedir.

1.5.1.3. Akış Kuramı

Pozitif psikoloji alanında çalışmalar yürüten Mihaly Csikzentmihalyi, mutluluk üzerine yaptığı araştırmalar sonucu “Akış” kuramını ortaya koymuştur. Akış kuramı, bireyin bir işi içsel motivasyon, yoğun konsantrasyon, derin bir haz ve tatmin duygusu ile yaptığı durumun psikolojik özelliklerini yansıtmaktadır. Diğer bir deyişle bireyin bir aktivite ile bütünüyle meşgul olup, kendi varlığını dahi unutması durumudur. Csikzentmihalyi bu durum hakkında şöyle ifade eder: “Akış bu dikkat odağı sayesinde kişinin gündelik hayatta zihninden geçebilecek her türlü tasa, kaygı ve korku ile bağlantılı yıkıcı düşüncelerden arınmış bir şekilde işini yapabilmesini mümkün kılar.” Akış halinde yapılan aktivitenin, yapan kişi için belki de en ideal yönü, o eylemin kişi için içsel motivasyon ve ödül kaynağıdır.¹⁰

İnsanın başarı sağlamanın ve başkası tarafından takdir edilmenin önemli özelliklerinden birisi engellere karşı sabretmektir. Yetenek sahibi olmak kişinin sadece başarı sağlamak için değil, aynı zamanda mutlu olmanın ve hayattan memnun kalmanın en önemli özelliklerinden birisidir (Saygın 2008: 18). Akış kuramında etkinlikler insanı yetenek ve ilgilerine göre doğru orantılı seviyesinde olmalıdır ki, birey etkinlik süresi boyunca hayattan haz alabilsin. Bu etkinlikler zihinsel bir süreç olduğu için bireyin yaşayış tarzına bakıldığında neyin mutlu neyin mutsuz edildiği anlaşılmaktadır (Satan 2014: 58).

1.5.1.4. Bağ kuramı

Mutlu olmaya yönelik bilişsel yaklaşımlardan biri de bireyin kendisini ilgilendiren olaylarda sorumluluk yüklenmeleridir. Ryan ve arkadaşlarının

---

¹⁰ Poyraz, Mehmet (2017). <https://www.matematiksel.org/akis-mutluluk-bilimi/>. 11 Temmuz 2019.

görüşlerine göre, birey yaşadığı iyiliği, kendi gelişimine yüklediği ölçüde yaşamdan haz alacaktır. İnsan davranışlarına yönelik bu olumlu yüklemelerin, mutluluk ile güçlü bağlara sahip olduğuna işaret edilir (akt. Yetim 2001: 60-63).

Araştırmalar, duygu yüklü koşullanmaların sönmeye çok dirençli olduğunu göstermektedir. Kişi böyle duygusal yaşantılara sahip olabilir ve bunlarla çok sayıda günlük uyaran arasında bağ kurabilmektedir. Koşullanma ve bellek ağları, bilinçli bir yönlendirme veya müdahale edilmeden, kendiliğinden işlev görebilmektedir. Fordyce, olumsuz düşünceleri azaltmaya yönelik bilinçli girişimlerin, mutluluğu arttırdığını; Kamman'a göre, sabahları olumlu ifadeleri kendisine sesli olarak telkin eden bireylerin, güne daha iyi ve zinde başladıklarını savunmuşlardır. Böylece mutsuzluğa neden olan düşünce ve davranışlardan sakınarak, bilinçli çabalarla gayret ederek, mutlu bir şeyi düşünmeyle oluşmaktadır. Bu noktadaki yönlendirmeler mutluluğu önemli seviyede arttırmaktadır. Bağ kuramına göre mutluluğun kaynağı, güzel hayattan tat almaktır (Yetim 2001: 261-262).

Bilişsel psikologlara göre mutluluğun insan belleğinde bir ağı bulunmaktadır. Bover, insanların şu anki duygu hallerine göre anılarını anımsadıkları yorumladıklarını dile getirmektedir (akt. Şahin 2011 27). Bellek konusunda yapılan incelemelerde, mutlu kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerine bağlı olarak zengin bir bilişsel ağının bulunduğu göstermektedir. Mutlu olmayan bireylerin ise olumsuz ilişkilere bağlı, sınırlı ve yalıtılmış ağlara sahip olduğu anlaşılmaktadır (Şahin 2011: 28).

1.5.1.5. Aşağıdan Yukarı ve Yukarıdan Aşağı Kuramları

Mutluluk her bireyin kendi kişilik özelliklerine bağlı olarak değişen bir olgudur. Bu yaklaşım insanın yaşam deneyimlerini nasıl yorumladıkları ve onlara nasıl şekil verdikleri üzerinde durur. Bu konuda mutluluk bireyin içinde olan bir durum olarak anlaşılır. Kişinin sosyal çevresiyle yaşadığı olumlu ya da olumsuz olaylar o bireyin kendi özelliğine göre yorumlanmaktadır. Bu kuram kişinin mutlu olup olmadığı konusunda bilgi sahibi olmak için, o bireyin hayatında haz aldığı olayların ve yaşam doyumun sıklığında gizlidir¹¹.

---

¹¹Ak1nc1:www.academia.edu.Temmuz 2018

Bu kuram konusunda iki farklı görüş vardır: Brief, Butcher, George ve Link'e göre, mutluluk araştırmalarında kişiliğe verilen önem anlamında aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı kuramları arasında farklar vardır. Aşağıdan yukarı görüşe göre, mutluluk bir etki anlamında olurken, yaklaşımda mutluluk bir sebep olarak değerlendirilmektedir. Brief ve diğerleri, bu iki yaklaşımın bütünüleşebileceğini söyleyerek hem kişilik boyutlarının hem de yaşam koşullarının mutluluğu etkilediği görüşündedir (Güven ve Saföz 2008: 34).

1.5.1.6. Uyum Kuramı

Bu kuram, insanların başlangıçta yeni olaylara veya koşullara güçlü tepki göstereceklerini, ancak zaman geçtikçe duruma alışacaklarını ve eski düzeye döneceklerini önermektedir. Uyum kuramlarında, kişinin geçmiş yaşamı bir standart olarak görülür. Eğer kişinin şimdiki yaşamı bu standardı yaşıyorsa, kişinin mutlu olacağı düşünölmektedir. Uyum kuramlarında olayların değişmesiyle elde edilen değerin geçici olduğu; diğer etmenlerin bu değere karşı işlevde bulunarak, bireyi yeniden eski düzeyine döndürdüğü kabul edilir (Yetim 2001: 263).

Uyum kuramı mutluluğu, yaşamda sürekli değişken olay ve durumlara uyum sağlama gücüne bağlamaktadır. Bu güç sayesinde insanlar acı veren olaylardan sonra uzun süre mutsuz kalmadığı gibi, hoş olaylardan sonra da mutluluğunu uzun süre devam ettirememektedir. Böylece, bireyler karşılaştıkları olumlu ve olumsuz olaylara rağmen mutlu olma dengelerini korumaktadırlar (Saygın 2008: 18-20).

1.6. Mutluluğu Etkileyen Faktörler

Mutluluğu etkileyen faktörler arasında yaşam şartları, amaç edinmiş bazı yaşam etkinlikleri ve doğuştan gelen bazı etmenler sayılabilir. Bu açıdan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, yaşanılan yer, medeni durum, dini inanç ve ekonomik durum, gibi demografik değişkenler yaşam şartları başlığı altında incelenebilir. Araştırılan meta-analiz çalışmaları sonucu yaşam şartlarının mutluluk üzerinde yaklaşık olarak % 10 oranında, amaçlı yaşam etkinlikleri ise mutluluğu % 40 oranında etkilidir. Amaçlı yaşam etkinlikleri kapsamında yaşam amaçlarını belirleme ve bunları gerçekteştirme noktasında, sosyal ilişkiler kurma, yardım etme, affedicilik, dini inancın gereklerini yerine getirme gibi faaliyetler yine mutluluk üzerinde

etkilidir. Mutluluk kavramı üzerinde en büyük etkinin ise % 50 oranla genetik faktörler olduğu ileri sürülmüştür (Kermen ve ark. 2014: 175-185).

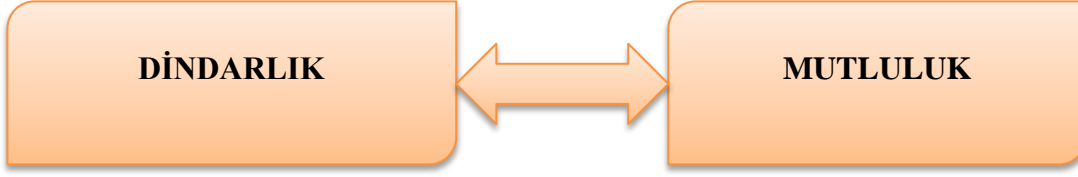
Mutluluğun üzerinde cinsiyetin etkisinin olmadığı ve bunun yanında, cinsiyetin mutlulukla ilişkilerinin incelendiği çalışmalarda birbiriyle tutarlı olmayan sonuçların da elde edildiği tespit edilmiştir (Uysal 1995: 268). Bazı çalışmalarda ise mutluluk ile yaş arasında anlamlı ilişkiler bulunmuş ve mutluluğun yaşla birlikte arttığı görülmüş ve belli bir yaştan sonra düşmediği sonucu ortaya çıkmıştır (Eryılmaz ve Ark. 2011: 139-151). Ülkemizde Yetim'in yaptığı araştırmada sonucunda yükseköğrenimle bireylerin, toplumun genel değer yönelimlerinden ayrı yönelimlere sahip olmaları konusunda, düşük yaşam doyumu gösterdikleri görülmüştür (Uysal 2001: 162).

Gelir düzeyi ile mutluluk arasında düşük ya da orta düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Derleme çalışmalarında Diener ve arkadaşları, bulunan bulguların gelir ve mutluluk arasında doğrudan nedensel bir ilişkiden söz etmenin güç olduğunu söyledi (akt. Kurnaz 2015: 39). Yine Diener ve arkadaşları, göre bireylerin hallerinden ne kadar memnun oldukları başka bireylerin durumlarına bakarak, onlarla kendilerini karşılaştırarak karara varmışlardır. Bu durum gelirin doğrudan değil de kıyaslama yapmaya bağlı kalmışlardır (akt. Kangal 2013: 223).

Mutluluk üzerinde küçük bir etkiye sahip olan ekonominin aksine, evlilik, mutlulukla güçlü bir ilişkisi vardır. Mutlu bireylerin daha çok tanıdıkları ve yakın arkadaşlarının olduğunu, evlenme olasılıklarının daha güçlü olduğunu ve grup etkinliklerine daha çok katılarak sosyal aktivitelerde bulduklarını belirlenmiştir (Seligman 2007: 47).

Sonuç olarak bireyin mutluluğunu etkileyen faktörlerin sayısını araştırmak mümkündür. Koşulları oluşmasında bireyin yaşam öyküleri, zihinsel ve ruhsal durumları ve dini yaşama biçimi yaşamları boyunca bu etkenler bireyin mutluluğunu olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Sosyo-kültürel durumlar bireyin mutluluğunu değişmesine etkide buldukları için kesin kanıya varmak zordur. Konuyla ilgili faktörlerin sayısı çoğaltılabilir. Ancak araştırmamızın bulgular kısmında yine bu konu çerçevesinde değinilecektir.

1.7. Dindarlık-Mutluluk İlişkisi

Şekil 2. Dindarlık ve mutluluk arasındaki ilişki

Bireylerin psiko-sosyal, ekonomik ve politik açıdan olduğu gibi dindarlık açısından da farklı eğilimleri vardır. Kişiden kişiye değişiklik gösterse de dindarlık eğilimi, insanların temel özellikleri arasında kabul edilmektedir (Armaner 1980: 72-73). İnsanı diğer canlılardan ayıran temel bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de bireyin sahip olduğu inanma ihtiyacıdır. Burada önemli olan bireyin dini inançlarını davranışlarına yansıtmasıdır (Kaya ve Aydın 2011: 16-17).

Modern hayatın getirdiği kolaylıklar, bireylerin maddi ihtiyaçların çoğunu gidermiş olabilir. Ancak bu düşünce yalnız başına huzur ve mutluluğu sağlayamamıştır. Başka bir ifadeyle tüm maddi isteklerin karşılanması insanların mutsuzluk probleminde bir çözüm olmamıştır. Din bu anlamda modernizmin maddi dayatmalarına ve psiko-sosyal stres ve bunalımlarına bir cevap niteliği taşımaktadır. Bireyler, içine düştüğü bu çaresizlikle karşı baş edebilmek için dini inancın içsel tatmin sağlayan denge ve düzen havasına ihtiyaç duymaktadır. Bu, insanların mutluluğu ve huzuru için dini inancın sağlamış olduğu en büyük katkılardan birisidir. İnsanları ruhen rahatlatan şeylerin başında dini inanç gelmektedir. Allah inancına sahip olan insanların ruh hallerinin diğerlerine göre daha istikametli ve sağlıklı olabileceği düşünülmektedir. Gerçek anlamda inanç sahibi insanlar, Allah'a güvendikleri, inandıkları ve teslim oldukları müddetçe huzur ve mutluluk içerisinde yaşayabilirler. Bu nedenle inanç sahibi insanların, bunalım, stres ve kaygı düzeyleri oldukça düşüktür. Dini inanç bireye ruhsal baskılardan kurtulması için bir çıkış yolu göstermektedir (Kasaboğlu 2010: 212).

Seligman, din olgusunun önceki psikoloji teorilerinde dinin suçluluk duygusunu yaratmak, cinselliği bastırmak, hoşgörüsüzlük, akla aykırı olmak ve otoriterlikle ilişkilendirildiğini dile getirmektedir. Fakat 1980'li yıllardan itibaren yapılan incelemelerde imanın olumlu psikolojik etkilerine değinerek bu olumsuz

tutum ve davranışları değiştirmeye başladığını belirtmiştir. Din ile duygular arasında olumlu ilişkinin olduğu, dinlerin gelecek için umut aşılması ve insanları yaşayış tarzlarında anlam oluşturması açısından önemli olduğu görülmüştür. (Seligman 2007: 66-67). Seligman'ın fikirlerinde dinin olumlu düşünceye katkıda bulunan, olumsuz duyguları tedavi edici özelliğe sahip, bireye anlam duygusu kattığı ve mutluluk aşıladığı görülmektedir. Dini inancın bir ihtiyaç olduğu ve insanlara manevi duyguları aşılamaktadır. Her milletin belli bir kültüre ulaşmış, manevi duyguların oluşması yine dini inanç ile şekillenmektedir (Tümer 1986: 213-248).

Din ile duygu arasında oldukça yakın bir ilişki söz konusudur. Din her zaman derin duygusal bir tecrübenin kaynağıdır. Bu bağlamda Silberman (2003) bir anlam sistemi olarak dinin üç yönden duyguları etkilediğini belirtmektedir. 1. Din uygun duygular ve onların yeğinlik seviyesini ortaya koyar. 2. Doğa ve Tanrı'nın sıfatlarıyla ilgili inançlar duygusal yönde iyi olma halini (sağlık ve mutluluk halini) etkiler. 3. Din insana duygusal anlamda kutsala güçlü bir yakınlık tecrübesi yaşama imkânı sunmaktadır. McCullough ve diğerleri (2002) ise yaptıkları bir araştırmada, ruhsallık seviyeleri yüksek olan insanların genel dindarlıklarının daha yüksek olduğu ve daha fazla iç-kaynaklı dînî yönelime sahip oldukları gibi bu insanların ruhsal açıdan daha kadirşinas oldukları görülmüştür. Dindarlığın sağlık üzerindeki olumlu etkileri ise yeterince belgelenmiştir. Burada dindarlığı, “insanın karakteristik bir özelliği” ve “farklı durumlarda belirginlik kazanan istikrarlı bir anlam ve inanç sistemi” olarak tanımlanabilir. Yapılan araştırmalar, din ile sağlık arasındaki ilişkiyi oluşturan karmaşık nedensel işleyişi yeni yeni ortaya koymaktadır. Özellikle gelecek vadeden bir açıklama ümit, sevgi, bağışlayıcılık ve şükran gibi duyguları ortaya çıkaran dînî tecrübeyi de kapsamı mümkündür (Emmons 2001: 212-214).

Fromm, dini inancın insanların varoluşundan itibaren temel ihtiyaçları arasında bağlanma ve yönelim ihtiyacı çerçevesinde şekillenmektedir. Bununla beraber dini inancın, yaşam tarzının doğasını oluşturan önemli bir unsur olarak insan ruhunun temel dinamiğini oluşturmaktadır (Karacoşkun 2012: 142).

Whitehead'e göre dünya sürekli hareket halinde olup, sürekli değişen ve gelişen bir yerden ibarettir. Bütün gerçeklikler bir oluş içerisinde devam etmektedir. Din de bu oluş süreci içerisinde insan hayatının bir parçası olarak yerini almaktadır. Dini, günlük hayatın dışında ayrı bir alan olarak ele almak mümkün değildir. Çünkü

dini birkaç basit kavrama indirgemek ve hayatın parçalara ayırıp bağımsız ele alınamaz. Bilakis din, bireylerin tecrübelerine, yaşamına katkı sağlamaya devam etmektedir. Bundan dolayı insanlar sürekli dine yönelmektedir. Hayatta var olan her şey bir düzen içerisinde varlığını devam ederek birbiri ile ilişki içerisinde.

Din insana hayatını anlamlı kılma yollarını göstererek ona yardımcı olmaktadır. Whitehead'ın, "*İnsanın iç ve dış hayatını yönlendirmek ve değiştirmek, dinin temel gayesidir.*" sözünü "*Dini Düşünce*" adlı eserinin başında yer vererek, dinin insan hayatındaki temel hakikatlerini idrak etme noktasında yol göstermektedir (Whitehead 2001: 10-19). İbn Miskeveyh, iyiliğin mutlulukla ilişkisinde Platon ve Aristoteles'in görüşlerini paylaşmaktadır: "İyilik, her birey tarafından amaçlanan son gayedir. Bu gaye için yararlı olan davranışlara da iyilik denmektedir. Mutluluk ise, ona ulaşana göre bir iyilik ve onun için bir olgunluk halidir. O halde mutluluk bir nevi iyiliktir." (İbn Miskeveyh 1983: 73). İfadeleri ile mutluluk ilişkisine dair iyiliğin önemli bir fonksiyon olduğu görülmektedir

Fromm'a göre, bireyin dinsel yaşayışı, dine içten bağlılık hissi uyandırarak, yüce varlığa duyulan sevgi, saygı, korku ve ümit gibi duyguları, onun davranış biçimini düzenlemektedir (Fromm 2003: 43). Dinin, anlam ve amacının sosyal ve toplumsal desteğinin alındığı göz önünde bulundurulursa, bireyin mutluluğunun artması noktasında fayda sağlamaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalarda dinin öznel huzur ile olumlu bir ilişkisi içerisinde olduğu saptanmıştır (Hökelekli 2013: 60). Dini inancın, anlam ve amaç bütünleştirme ve yönelim sağladığı bilinmektedir. Hayattan memnun olma ile varoluşsal gerçeklikler ve kesin inançlar konusunda iyi ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir (Hökelekli 2013: 66). Mutluluk insanın varoluş amaçlarında birisidir. Mutluluk, insanın varoluş amacı olması, insana daha iyi hayat yaşaması için, güçlü bir motivasyon sağlamasıyla da anlam kazanmaktadır (Özgen 2007: 36-39).

Bireyin kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkilerinin olumlu düzeyde olması hayatına, anlam katmaktadır. Bu amaçla kişinin kendini değerlendirmesi ve hayatına yüklediği anlam ile başkalarıyla kurduğu ilişkiler; olayları organize etme tecrübesi, karar verebilme yeteneği gibi psikolojik hallerinin içeriğini oluşturur. İnsanın hayata olumlu bakması ve huzurlu olması birçok unsuru içinde barındırmaktadır. Din de, bunlar içerisinde yerini almaktadır. Özellikle dinin insanın ruh sağlığına olumlu

yönde katkı sağladığı konusu netlik kazanmamıştır. Genel olarak bakıldığında dinin, bireyin yaşayış tarzına kattığı anlam ve bu çerçevede kurulan bir yaşantı ilişkisiyle varoluşsal kaygıları azalttığı ve bireyin mutluluğuna katkı sağladığı anlaşılmaktadır (Kıraç 2007 12-13).

Yaşamı bir bütün olarak değerlendirmek, mutluluğa ulaşma noktasında önemli bir husustur. Yaşamı bütün olarak görebilme durumu, bilinç ile var olanı özdeşleştirmek, evreni bölmeden iyi, hoş ve olumlu taraflarını muhafaza etmek, onun kötü, hoş olmayan ve olumsuz taraflarından uzaklaştırmak, varlıktaki zıtlıkları da var oluşun hakikatin bir parçası olarak benimsemekten ibarettir. (Saygılı 2005: 233) Aristoteles mutluluğa farklı bir boyutta bakmaktadır. Aristoteles'e göre mutluluğu aramayan, ona ihtiyaç duymayan hiçbir birey yoktur. Bu anlamda Aristoteles, Mutluluk, insan yaşamında olmazsa olmazlarından. "Mutluluk istediğimizi elde etme yeteneği değil, elde ettiğimiz olanaklarla mutlu olabilmeyi öğrenebilme yeteneğidir." diye ifade etmektedir (akt. Saygılı 2005: 234-237).

Bireylerin dini yaşayış tarzlarının mutluluk ve psikolojik iyi düzeyleri konusunda birçok araştırmalar yapılmıştır. Buna göre dini yaşamıyla içselleştiren, dinle bütünleşen insanların psikolojik olarak iyi oldukları, sağlıklı oldukları ve hayata olumlu baktıkları yönünde birtakım bulgulara rastlanmıştır. Buna göre iç güdümlü dindarlığa sahip oldukları, daha az suçluluk duygusu hissettikleri, bireysel anlamda kontrol ve bütünlük duygusuna daha fazla sahip oldukları görülmektedir (Acar 2014: 91-92). Dindar insanlar, dindar olmaktan başka bir durumda düşünmedikleri için, dindar olduklarını aklına getirmezler (Idinopulos 1999: 151-166). Bu anlamda iç güdümlü dindarlığa sahip bireylerin dindarlığını ispatlamaya gerek duyulmamıştır. Çünkü dindarlık, yaşamın içerisinde doğal olarak bulunmaktadır.

Allport'a göre dış güdümlü dindarlığa meyilli bireyler, dinlerini kendi amaçlarına ulaşmak adına dini kullanırlar. Dışsal anlamdaki değerler her zaman fayda amaçlı kullanılmıştır. Bu eğilime sahip kişiler, dinlerini, teselli bulmak, sosyal ilgiye sahip olabilmek, güvenlik sağlamak, statü kazanmak ve oyalanmak gibi gayeleri uğruna kullanmaya daha eğilimlidirler. Ayrıca bu bireylerin temel ilkeleri, dini kendi ihtiyaçlarına uyumlu hale getirmektir. Ama bu faydacı anlam arayışı da

geçici zevklere yöneliktir. Dış güdümlü dindarlar menfaat gözüyle baktıkları için gerçek anlamda dinde huzuru bulamamışlardır. İç güdümlü dindarlar ise ihtiyaçlarını din inançlarıyla uyumlu hale getirme çabasını güderler. Dinlerin temel prensiplerini içselleştirerek ve hayatına anlam katarak uyma çabası içerisindeyler. Bu anlamda iç güdümlü dindarlar gerçek anlamda yaşam tarzlarını dinin temel ilkeleri bağlamında düzenleme arayışındadırlar (Kıraç 2013: 169-170).

Dunlap'a göre dinlerde söz konusu olmayan hemen hemen hiçbir arzu görülmemektedir. Dinin önemli bir ritüeli olan dua kesinlikle arzunun bir tezahürüdür. İnsanın arzu edip de onun için dua edilmeyen bir şey yoktur. Güvensizliğe karşı güvence sağlamak adına bütün dinlerde duanın içeriğine rastlanmaktadır. Tanrı her zaman mükemmelliği temsil eder, insanlar hem ona ibadet eder, hem de sevgiye, ilgiye ihtiyaç duyarak aşkı, bilgiyi her şeyi o'nda bulmaktadır. Bireyin Tanrı'da huzur ve sükûn bulduğu bütün anlayışların ötesinde bir durumdur (Allport 2014: 27-31). Dinle ilgili umutlar ve açıklamaların biçim ve karakteri günlük hayatın rahatsızlık veren istekleriyle çok az ilgilidir. Büyük dinlerin insana olan faydası bireylerin teslimiyet ve disiplin içerisinde hayat sürmeleridir (Allport 2014: 41).

Dinin bireysel ve sosyal etkisi bağlamında araştırma konularının üzerinde yoğunlaştığı konulardan biri, kişinin genel anlamda dindarlık, özsaygı, mutluluk, mutsuzluk, anlam arayışı ve içsel huzur anlamında psikolojik olarak iyi hissedip hissetmediğidir (Yapıcı ve Kayıklık 2010: 178). James, ruhsal olarak iyi olma konusunda temel ayırım hususlarından birinin, bireyin kendisini mutlu hissedip hissetmemesi olduğunu belirtmiştir. Yaşamının bir anlamının olduğu duygusuna sahip olabilmek, genel olarak mutlu olmak; hayattan, benimsenen dinden memnun olmak, ruh sağlığının iyi olduğunu gösterenlerdendir (Horozcu ve ark. 2010: 214)

İnsanların gayesi ile ilgili olarak Thomas Aquinas, niyetin ilk ilkesi nihai gaye iken, yerine getirilecek öncelikli şey bu gayeye yönelik düzenlenmiş şeylerin ilkidir görüşündedir. Bu açıdan insanın tek bir nihai gayesi vardır ve insan arzuladığı her şeyi zorunlu olarak nihai gaye çerçevesinde hedeflemektedir. Çünkü insan, arzu ettiği bir şeyi iyi olduğundan dolayı arzu etmektedir. Arzu edilen herşey en yüce iyiye yönelmektedir. Çünkü bireyin ve bütün varlıkların nihai gayesi Tanrı'yı bilip onu sevmektir. Bu anlamda nihai gayenin elde edilmesi ise mutluluktur (İskenderoğlu

2005: 97-100). Mutluluk, her bireyin kolayca ulaşabileceği en ulu bir hedef ve olmazsa olmaz temel ihtiyaçlardandır (Doğan 2013: 11).

Akseki'ye göre, İslam ahlakı dine dayanmaktadır. Ahlak kaideleri yalnız akıldan değil, belki aklın irşadı ile dinden yardım istemektedir. Aslında İslam dini bir ahlak dinidir (Akseki 2016: 20). Ahlakın esası ise başlangıçta kanunun, İlahi kanunlardan yardım alarak insanların lezzet, huzur, mutluluk hissetmesidir (Akseki 2016: 41). Sir Richard Livingstone bu hususta şöyle demektedir. Asıl mutluluk hayır ve şerrin bilimi olan ahlaktır". Bu konu yazarın "*Şaşkın Âlem için Terbiye*" adlı eserinde geniş bir şekilde incelenmiştir (Yalçın 1994: 108-109). Mutluluğun devamını sağlamak için, dünya ve ahiret mutluluğunu kalbe yerleştirerek, bu iki çizilen yoldan şaşmadan hayatına devam etmektir. Özellikle birey, mutlu yaşamayı bilmek, sevgi, merhamet ve saygının farkına varmak ve bütün nimetlerden haz duyarak yaşamaktır (Yalçın 1994: 117-117). Mutluluk şuuru da bireyin iyilikseverliği, hoşnut yaşantısı ve iyi bir yaşam tarzının gidişatı olan duygulardan kaynaklanmaktadır. Bireyin insanlara karşı iyi niyetle sevgi duygusunun gelişmesi ruhuna esenlik ve ferahlık verir (Yalçın 1994: 29-30).

Ahmet Naim de ahlakın, din ile temellendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü ahlak kurallarını, dolayısıyla insanın yaşayış tarzını düzenleyen ve insana öğretenin din olduğunu açıklamıştır. Bundan dolayı milletleri, mutluluk ve ilerleme duraklarına ulaştırmayı amaçlayan bu kural ve ilkeler, hangi milletin dininde daha açık ve ayrıntılı olmuş ise o millet dünya hayatında daha mutlu, güçlü ve sürekliliği sağlamıştır. Fakat herhangi bir insan topluluğu bu kural ve ilkelere, istenilen seviyedeki mutluluğu sağlamaktan aciz kalmışsa, dinden kaynaklanan bu eksikliği o milletin bilginleri, âlimleri ve filozofları kapatmıştır. Naim, ahlakın sadece psikolojik olarak değil, mantık açısından da din ile temellendirerek, bireye psikolojik katkı sağlayarak mutluluk halini daha üst seviyelere çıkarmaktadır (Naim 2014: 19).

Eylemsel bazda da dinsel yaşantıda söz edildiğinde dinsel yaşayış tarzını benimseyen bireylerin söz, düşünce ve ahlaki düzeyde de dine uyması gerekmektedir. Yani kişi dürüst olması ve güzel ahlaka yönelik iyi davranışlarda bulunması gerekmektedir. Dinsel yaşayış tarzı ile davranışları uyuşmayan mı yoksa güzel ahlaka yönelik yapılan davranışlar mı daha dindar olduğu tartışmaya açıktır

(Köylü 2000: 96). Kant, bu konuyu şöyle vurgulamaktadır: “Öyle hareket et ki, iradenin tabi olduğu evrensel kural yani itaat ettiğin kanun evrensel bir kanun ilkesi şeklinde olsun.” Yani ilim irfan arttıkça, akıl ve dirayet genişleyip yüksek seviyelere çıktıkça amaç ve gaye de yüksektir. Gayretlerin gayesi de sonunda mutluluğu ve huzuru tamamını içine alan Allah’ın rızasını gözetmeye dönüşmektedir. O zaman gerçek manada vazife fikri de fiilen genel olarak gerçekleşmektedir (Naim 2014: 25-26). Dindar dediğin, üstün ahlaka sahip olandır. Ahlaksızlığın iyiliği kim olursa olsun büyük bir yalandan ibarettir. Din ve ahiret mutluluğu gününü gün ederek değil, ancak din, değerlere uyum sağlandıkça sağlanır. İşte dindar dediğin bu hasletleri gerçekleştirebilen insandır (Çakan 2016: 114).

Dinin fonksiyonelliği çerçevesinde Frankl’a göre din, kişiye “ruhsal yardım eli” uzatır ve başka bir şeyde bulamadığı “güvenlik” duygusunu ancak dinde bulur. Kendini güvende hisseden birey ise psikolojik rahatsızlıktan kurtararak diğer insanlarla daha sağlıklı ilişkiler kurar. Dolayısıyla din, bireyin yaşamına dair sorulara cevap verip yaşam boyunca yaptıklarını ve birçok konuyu anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır. Özellikle acının, ıstırapın anlam kazanmasına ve buna karşı önlem almasına ve destek olmasına yardımcı olur. Aynı zamanda dinin temel amacı, dinin uygulamanın bir sonucu olarak ruhsal sağlıktır (Ayten 2015: 165-166).

Din, bireye kazandırdığı hoşgörü, iyiliksever ve barışçıl olmak gibi kişilik özellikleri, depresyon gibi birtakım ruhsal rahatsızlıklardan korunmada ve onlarla başa çıkmada yardımcı olur. Bu konuda din, James’in de dediği gibi; insan hayatını zenginleştirmektedir ve ona neşe katmaktadır. Böylece din, ulaşabileceği en mutlu ve kutsal hayatı insana sunar ve hayatta başka hiçbir kurumun sağlayamayacağı bir fonksiyonu kazandırmaktadır. Bu fonksiyonları yerine getirdiği ve “hayatın anlamı nedir” sorusuna cevap verdiği müddetçe din, hep var olup, bireyin huzuru için yaşamasına katkı sunar (Ayten 2006: 463).

Her bireyin dini eğiliminde, kendi hayatını anlamlı ve değerli kılanaya yönelik söz konusudur. Genel olarak bir kısım bireylerin hayatının kritik dönemlerinde arzu ve isteğin yoğun olduğu dönemlerde dine yönelimin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Birçok kişi de bilhassa kriz döneminde dindar olmaktadır (Allport 2014: 30). Bu anlamda bireyin, dinsel bir geleneği benimsemesi, dini kendine has gerekçeler sebebiyle tatbik etmektedir. Kişinin dini ve âdeti benimsemesi onun

kendine özgü yaşam tarzı içerisinde önemli unsurlarla uygunluk göstermesi nedeniyledir (Allport 2014: 45). Beit-Hallahmi ve incelemelerine göre, birçok sosyal araştırmanın sonuçları; belli bir kiliseye üye olanların olmayanlara, düzenli olarak kiliseye gidenlerin gitmeyenlere göre kendilerini Tanrı'ya daha yakın hissedendenlerin hissetmeyenlere göre sosyal hayatlarından daha memnun ve daha mutlu olduklarını göstermektedir. O, kilisenin müntesiplerine sağladığı toplumsal desteğin, bireylerin akıl sağlığının korunmasına ve intihar riskinin azalmasına sebep olduğu, dinin özellikle hayata bir anlam ve amaç kazanma konusunda çok güçlü bir etkide bulunduğunu ifade etmiştir (Sevindik 2015: 34). Dini tecrübenin mutluluğa kaynaklık ettiğini, dinsel inanç ve ibadetlerin kişiyi mutluluğa götürecektir olan bireysel kontrol düşüncesi ve iyimserliği artırdığı hususu araştırmalarda vurgulanmaktadır (akt. Yapıcı, Kayıklı 1997:180)

Dinler insanların mutlu olmasının şartını Allah'ın koyduğu emir ve yasaklara uyulmasında görmektedir. İnsana kendi özelliklerini anlatırken onu kendi yaratılış özelliği ve amaçlarına göre davranmaya ve İlahi kanunlara uymaya davet etmektedir. Dini ritüellere göre görevlerini yerine getiren insan, dinin öngördüğü insan modeli, mutlu insan olarak tanımlanabilir (Duran 2016: 34-34). İslam bilginlerin çoğunluğuna göre; oruç ibadeti ile şahsiyet bütünlüğü arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu ilişki Kur'an'da şöyle geçmektedir: Nitekim "Umulur ki felaha, kuruluşa ve mutluluğa erersiniz." (Şems Süresi 91/9). Ayeti kurtuluş ile mutluluk arasında sıkı bir bağın varlığına işaret etmiştir (Uysal 1994: 25).

Dinin koyduğu bu kural insanın iç huzurunu ve mutluluğunu sağlanması içindir. Bu durumlarda insanların, insana özgü bir nimet olan aklını kullanarak mücadele etmesi ve bu başarıya ulaşması insan için en üstün değerdir. Buna benzer başarıyla gelen mutluluk dini açıdan da en değerli olan hasletlerdendir (Altıntaş 1999: 44). O zaman insanın muhtaç olduğu şey dünya ve ahiret saadetini vaat eden dinde gizlenmiş olabilir. Bireylerin iki farklı boyutunun yani ruh ve beden ihtiyaçlarının ölçülü bir şekilde karşılanması ve her ikisi arasında uyumun sağlanması ile mutlu bir insanın ve mutlu bir toplumun oluşmasının temelinde dinin etkisi olduğu görülmektedir (Yıldız 1997: 131). Bu anlamda din, insanın duygu ve inanç yoğunluğu yaşamasını sağlayarak, yaşamın negatif görünümünü, algı ve

yansımalarını da pozitif bir algılama haline getirmesinde fonksiyonel bir yapı oluşturmaktadır (Akgül 2004: 19-56).

Sosyal ortamda bir üyeliğin de beraberinde inanışlarda, aynı inanışa bağlı bireyler birbirlerinin psiko-sosyal ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Yine sosyal uyum ilişkisinin az olduğu toplumlarda ise bireyler genel inanış çevresinde birbirine destek olmaktadır. Çünkü aynı inanışta olan bireyler birbirlerine karşı saygı duymakta ve inanç, değer, ahlak ve ibadetlerle birbirini desteklemektedir. Amerika gibi gelişmiş ülkelerde dini hayatın bireylerin mutluluğu üzerinde etkisinin az olmasının sebebi, materyalist düşüncenin egemen olmasıdır. Materyalist düşünce aile ve diğer değerlerin yerini maddi beklentilerinin ve paranın almasıyla mutluluk anlayışını değiştirmiştir (Bulut 2015: 47). Anlam arayıp bulunan bir şey değil, insanın bizzat üzerine düşen görev çerçevesinde çaba gösterip hayatı anlamlandırabilir. Belli gayretlerden birçok anlam oluşmuştur. Çünkü her inanın değerleri ve inançları birbirinden farklı olduğu için herkes kendine göre bir hayat ona göre mutlu olamaya gayret etmektedir (Örnek 2014: 162-165).

Mutluluğun teorik yönüne Farabi de büyük önem vermektedir. Ona göre teori etkinliği, bilgelik veya sophia ile belirlenen, felsefeyle, bilim ve sanatla uğraşan, kendilerine ezeli ebedi nesnelere, en yüksek varlıkları, ilk ilkeleri konu alan ruhun bir etkinliği olarak görmektedir. Farabi, ruh insanı en yüksek dereceye yükselten, ona en büyük mutluluğu sağlayan, insan varlığını mutlak bir temaşa ya da tefekkür faaliyetinde olan Allah'a en fazla yaklaştıran bir etkinliktir. Ruhu disipline eden de aklın en yüksek ve en önemli faaliyeti tefekkürdür. Ruh insan disipline ederken maddiyatın ötesinde sadece insanın huzuru ve mutluluğunu istemektedir (Cevzici 2008: 70-71). Bireyin huzurlu ve mutlu olmada davranış ve duyguların önemi çoktur. Bu konuda başarının sırrı acı ile zevkin insanı etki altına almaktan ziyade, insanların bu davranışlarını iradeleriyle yönlendirmeleri sonucunda kontrolü elinde bulundurmasıdır. İnsanları duygularını kullanma şeklini ise kaçınma, rekabet, öğrenme, inanç ve bu değerleri kullanmaktadır. Birey daima güçlü olan değerlere sahip olmaya gayret ettikçe mutluluğu elde edebilir (Baştürk 2009: 26).

W. Humboldt mutlulukla ilgili şöyle der: Hayatta saadet ve bedbahtlığa karşı büyük bir arzu ve istek duymadığımız zaman bütün varlığımızla kendimizi görevimize verecek olursak mutluluk kendiliğinden gelecektir. Özellikle bu mutluluk

üzüntü, endişe ve mahrumiyet içinden geçen hayatın içinden fişkıracak gelecektir (Er 1971: 56). Mutlu olmak ve giriştiği her teşebbüste başarılı olmak isteyen birey öncelikle işine sadık kalıp işini sevmelidir. En iyi iş ise insanın ellerinden çıkanın sevinçle yapılanıdır. Böylece istekle yapılan davranışlar sonucunda elde ettiği buluşlar, insanın ruhunu zenginleşip ona huzur vermektedir (Er 1971: 109). Elmalı, sevgiyi dinin temeline yerleştirmiştir. Çünkü seven insan günaha girerek Allah'a muhalefet etmez ve Allah da o insana azap etmez. Dinin temelinde sevginin oluşu sosyolojik, psikolojik, ekonomik, politik anlamda toplum yapısını olumlu yönde etkiler (Kurt 2015: 190). İnsanın mutlu olması tesadüf değildir. Mutluluk öncelikle kişinin kendini tanıması, dini değerlerine ve yaşama amacına uygun bir şekilde yaşamasından geçer. Bu duruma göre yaşayan birey doruk düşünce, çaba, seçim ve karahlıkla oluşturulan bilinçli bir mutluluk olarak ifade edilir. Özellikle bireyin kendini tanıması ve diğer kişileri tanıyıp ona göre davranması mutluluğun kaynaklarından biridir (Örnek 2014: 152-156). Kendini tanımak insan için çok iyi bir davranıştır. Kendini bilen aynı zamanda evrenin varoluş amacını da bilir. Kendini tanıyıp varoluş amacını kavraması da insana hem özgüven kazandırır, hem de onun mutlu ve başarılı olmanın ilk şartı olarak kabul edilebilir (Tarhan 2013: 32-33). Bu anlamda bireyin kendini bilmesi ve kendini bilmeyi öğrenmesi, insana kendini sevmesi, çevreye ve bütün insanlıkla barışık olmasını öğretmektedir (Merter 2006: 147). Mutluluk bireyin sahip olduğu şeylerde değil, yaptıklarında aranmaktadır. İnsana doğru davranışları onun kişilik özelliklerinin yanında iç enerjisi, iş alışkanlıkları ve sosyal çevresiyle iyi bir etkileşiminin olmasını sağlamaktadır. (Link 1979: 162-163).

Dolayısıyla dinin insan psikolojisi üzerinde çok etkisi vardır. Ama mutluluğun kalıcı olmasında içsel etkenlerin yanında çevresel faktörün de etkisiyle bazı değişkenleri değiştirme konusunda çaba sarf edilirse mutluluk düzeyi daha yüksek seviyelere çıkacaktır (Seligman 2007: 66-69).

Yapılan birçok araştırma gösteriliyor ki her birey fitrat olarak dinen inanmaya meyillidir. İnsanın ruh yapısındaki din duygusu boşluğu gerçek anlamda doldurulmasa bu sefer insan hayatındaki düzen bozulmaya başlar ve huzursuzluk baş gösterir. Fakat gerçek manada dini inanca sahip bireyler hem kendisine, hem de diğer insanlara faydalı olmaya çalışır. Bu insanların sayısı çoğaldıkça toplumda kardeşlik,

yardımlaşma, birlik ve beraberlik daha da artar, böylece insanlar hayattan zevk alacak bir yaşam tarzı kazanmış olur (Saygılı 2005: 176-177). Bireylerin ruhsal yaşantılarını şekillendiren dinin, insan hayatı üzerinde inkâr edilmeyecek bir etkisi vardır. Çünkü dinlerde söz konusu olan konu insanın bizzat kendisidir (Jean 1986: 80-125). Dinin insandaki düşünce, duyu ve pratik sınırlılığına bakıp sadece bir insanın çabası sonucu olduğu düşünülmemelidir. Bu daha yüksek mertebededir. Dinin özü, müşahede edilen âlemin ötesinde bir ruhani gerçekliğinin olduğunu kabul etmektir (Thomson 1978: 308-309). Bu gerçeklik kâinat ve toplumun içine kendini sınırlı bir görevle sorumlu gören insanın zihninde, düzenli ve akla uygun bir bütün olarak yer edinmektedir. İnsan kendisini anlamlı bir bütün olarak görmeye başladığı anda, kendisi ile aynileşir, kişiliğini ve sorumluluğunu anlayabilir. Birey sınırlarını bildiği anda, din insanın varoluş çerçevesinde kendine yer edinmeye başlar. Din bu konuda üç yönlü fonksiyon sunmaktadır:

- ❖ Realiteyi yorumlamak,
- ❖ Kimliğin bir tanımı aracılığı ile insanı bu realite içerisinde yer edinmesini sağlamak ve
- ❖ İnsana yaşam içerisinde bir rehber sunmak.

Bu açıdan baktığımızda din, insanın hayatında karşılaştığı her olay duruma hazır cevaplar sunan ve onun nasıl bir yaşayış tarzı sürdürmesi gerektiği konusunda ona yol gösteren bir zihni muhtevalar sistemi olarak anlaşılmaktadır (Hökelekli 2016: 116).

Manevi yaşam olarak tanımlanan inançlar ve uygulamalar insanların yaşayış tarzlarına ve gelişim süreçlerine göre değişmektedir. Bu açıdan baktığımızda dindarlık ile psikolojik ruh sağlığı arasındaki ilişki tarihsel bir süreç olarak gelişmektedir. Din psikolojisinde iyi araştırılmış olan bu konu, özellikle Allport'un öne sürdüğü ruh sağlığındakini yönelimlerin dışsal ve içsel ve formülasyonu olarak açıklanmaktadır. Birey dış güdümlü dindarlığı daha seküler bir amaca ulaşmak için kullanmaktadır. Bu da insanın kendi egolarını tatmin etmek için dini bir nevi araç olarak kullandığı zaman, çoğu zaman yüksek psikolojik stres, yüksek derecede önyargı, hoşgörüsüzlük eğilimi ve uygunsuz sosyal davranışlar olarak baş göstermektedir. İç güdümlü dindarlar ise amaç anlamı taşıyarak, inanç sistemini yaşayarak daha çok mutlu olma, ruhsal anlamda oluşan sorunlara karşın etkili başa

çıkma ve sosyal ilişkilerde uygun ilişkiler sürdürmede etkili olmaktadır (Miller ve Kelley 2013: 343-349). W. James'e göre, genel olarak yapılan deneysel araştırmaların ve klinik ilminin çoğu, dinin ruh sağlığı ve işlevsellik üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır (James 1985: 92). Bu konuda Argyle de genelde dindarların mutluluk düzeylerin daha yüksel olduğunu söylemiştir. Argyle, bireylerin üzerinde sosyal desteğin ve dindarlığın iyi oluş üzerindeki etkisinin çok, sevgi atmosferi ve kardeşlik fikrinin ise sosyal bir güç olduğunu varsaymaktadır (Miller ve Kelley 2013: 350).

Gerçek bilgiyi elde etmek insanın arzuladığı şeydir. Bu arzuların tatmini için içsel huzursuzluk vücudun özellikle dışına yerleştirilmiş ve beden parçasal güçlerinden daha karmaşık bir karakter oluşturmaktadır. Bu da insanı hayvanlardan ayıran insani bir özelliktir. Hoffding'e göre etrafımızda sanat, bilim dünyası ve toplumsal evren bizi tatmin edecek değerlerin üretilip genişletmesini amaçlamaktadır. Hoffding, bütün değerlerin korunması bireysel arzu tarafından motive edip Tanrı'ya götüren bir anlayış tarzıdır. Değerler insandan insana değişiklik göstermektedir. Bu değerler egoist düzeyine çıkmadığı zaman kişisel çıkarı korumayı din sağlamaktadır. Bireylerin değerleri nasıl bir ilerleme kaydediyorsa din de dini inancın karakteri olarak genişlemektedir. Bu değerlerin var olma mücadelesi çatışmaya girdiği zaman sübjektif dinin varlığı yoğun bir şekilde varlığını göstermektedir. Dinin ortak olarak arzuladığı durumlar korku, acı, suç, eksiklik, güvensizlik ve değerlerin yeniden inşası için manevi bir destektir (Allport 2014: 33-36). Morrishtown Stres Tanı ve Tedavi Merkezi Müdürü Rosenblatt, yapılan uzun araştırmalar sonucunda inancın ruh sağlığı üzerinde olumlu etkisi olduğu sonuca varmıştır. İnsanın en önemli sığınağı da duaya gerçek bir ilgi ile bağlantı karmaktır. Duanın insanın psikolojik olarak üç faydası bulunmaktadır:

- ❖ İnsanın problemlerini kelimelerle ifadeye etmeye imkân vererek, karışıklık ve belirsizlikten kurtulmasını sağlar.
- ❖ Dua kişiye sıkıntılarının paylaşıldığı ve yalnız olmadığını hissinin verir. Çaresiz durumlarda her şeyi duyan, bilen ve gücü yeten bir kudrete inanmak, sığınmak ve güvenmek o kişiye sakinlik huzur ve mutluluk sağlar. İnsanda güven duygusunun gelişmesi korkuların giderilmesi için ona destek verir.

- ❖ Bir şey yapmamak ve çaresiz durumlarda bir adım atarak insana psikolojik rahatlık sağlamaktadır (Tarhan 2013: 146-147).

Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in şu hadisi namazın mükemmel bir ruh eğitimi olduğunu vurgulamaktadır. “Şüphesiz namaz, ancak ağırbaşlılık, alçakgönüllülük, yalvarma, yakarma ve pişmanlık duymadır. Elini koru Allah'ım! Allah'ım! Dersin. Kim böyle yapmazsa bir eksiklidir.” Namaz mü'mini ruhen yücelten, onu maddi ve manevi paslardan arındıran, kötülüklerden alıkoyan, nefsin ve şeytanın esaretinden kurtaran, kibir, gurur ve bencillik gibi hastalıkları tedavi eden, vakaar ve tevazu kazandıran mükemmel bir ibadettir (Yıldız 2015: 78-79). Yine Resulullah (s.a.v.) namazla ilgili şu hadisinde: “Beş vakit namaz, birinizin kapısı önünde akan ve içinde her gün beş defa yıkandığı suyu bol bol nehir gibidir, buyurarak” (Nevevi 2015: 358). Namazın insanın üzerindeki maddi ve manevi anlamda fayda sağlayarak huzurlu ve güvenli bir hayat yaşamayı önermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de namazın insanı münkirden, ahşadan kötülüklerden alıkoyduğunu altını çizilmektedir: “Gerçekten namaz, kötü şeylerden ve uygunsuzluktan alıkoyar, kötü şeylerden vazgeçirir.” (Ankebut 29/45). İnsanlar yaşamında düşündüğü ve düşündüklerini gözden geçirerek yapacak şeyler ve yapamayacağı şeyler vardır. Birey düşündüklerini gerçekleştirme konusunda iddialı olarak hareket ettiğinde yetenek gelişimi başlamaktadır. Çünkü insanın yaptıklarıyla başarılı olmakla özgüven kazanmakta, var olduğunu kanıtlayarak hayatta daha mutlu ve daha az stresle yaşamaktadır (Değirmenci 2013: 360-361). İnsan zihni günlük yaşamın içerisinde genelde olguların etkisi altında strese ve bunalıma girer, iç dünyasında bu olumsuz durumdan kurtulması için iç huzuru sağlayıp rahatlama ihtiyacı duymaktadır (Peker 2016: 85). Kur'an-ı Kerimde, “Bunlar; iman edenlerdir. Allah'ın zikri ile gönülleri (vicdanları), huzura ve sükûnete erişenlerdir. Haberiniz olsun ki kalpleri ancak; Allah'ı anmakla (zikretmekle) huzura, olgunluğa ulaşır.” (Ra'd 13/28). Buyurarak böylece namaz, insanın günlük yoğun çalışmalarından, işlerinden, zihin dünyasında rahatsızlık veren sorunlardan sıyrılarak kısa bir süre de olsa, ruhen ve bedenen dinlenmesi ve stres atmasını sağlamaktadır (Peker 2016: 85-86). Namaz, gün içerisinde yoğun bir çalışmadan yorgun bedeni dinlendirip ve dikkatini toplaması açısından verilen kısa süreli molalara benzetilmektedir. Erul'a “Yorgun bedeninin molalara ne kadar ihtiyaç varsa, kalp ve ruhun da namazla

rahatlamaya, sükûnete ve rahatlamaya ihtiyaç vardır.” (Erul 2009: 18-19). Namaz ibadeti elbette bir görev olarak eda edilir, fakat bir görev olmanın dışında gönül rahatlığı ile dünya ve ahiret mutluluğuna erişmek amacıyla yerine getirildiği zaman daha mutluluk verici olur (Peker 2016: 33). Namazda olduğu gibi sosyal çevresinde, eşine, dostuna, arkadaşlarına, işine her şartlarda ve her koşulda içten ve samimi davrandığında haklara riayet etme açısından ve doğruyu bulma adına yapılan bütün iyi davranışlar iç huzuru sağlamada önem kazanmaktadır (Martı 2014: 77).

Evrensel anlamda yapılması gereken ve zorunlu olan ahlak kanununun uygulanması bireylerin tabiatı ve mahiyetini oluşturmaktadır. Huzurlu ve olgun birey olarak yaşamının esası mutluluktur. Olgun birey olmak ve mutlu olmak arasında bir uygunluk görülmektedir (Bertrand 2001: 124-126). Dünyayı da olduğu durumda daha güzel bir şekilde bırakmak, bütün insanların görevidir. Şair Yahya Kemal’in dediği gibi, “İnsan bu âlemden hayal ettiği müddetçe yaşar” ve bu durumda hayal edip soru soranlara ne mutlu! diye ifade etmektedir (akt. Sayar 2002: 86).

Mazhar Osman’ın dediği dibi: “Dinin insan ruhu üzerinde derin bir tesiri vardır. Bu tesirin derecesi, memleketlere, asra ve ortama göre değişmektedir. Mutedil ve doğru inanca sahip olan insan, sınırlarını metin bir zırhla muhafaza etmektedir. Din terbiyesi, insanı birçok fenalıklardan, cinayet doğuracak sebeplerden muhafaza eder. Her din, iyiliği emreder ve çalışmaya da teşvik eder; kalpte fazla kin ve düşmanlık yaşamasına müsaade etmez. Düşmana bile af ve merhamet telkin etmektedir. Böylece dinin; insan, toplum ve çevre için ne kadar önem taşıdığını ifade etmektedir (Celal 2007: 164). Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı bulunmaktadır. Bu hak, din ve kanaat geliştirme hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya toplu olarak, eğitim-öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinleri yerine getirme özgürlük ve hürriyet gerektirir. Bu konuda kültürel ve manevi değerlerini özgürce yerine getirmek ve evrensel olarak demokratik bir toplum olarak nizam, refah, huzur ve güven sağlamak bir insanlık görevidir (Tarhan 2013: 307-311).

Din insanları genelde teselli kaynağı olarak sunulmaya başlanmaktadır. Din, Tanrı ve inanç ile özellikle insan beyni üzerinde yapılan araştırmalarda şu üç duygu insan beyninde mutlulukla ilgili alanın harekete biçtiği görülmüştür:

- ❖ İnsanın kendi sınırlarının dışına çıkıp evrenle bütünleşip ve evrenin bir parçası olarak hissettiği andır.

- ❖ Bütün ihtiyaçların giderilmeye çalıştığının hissettiği zamandır.
- ❖ Bütün istek ve arzularının karřılandđını hissedildiği vakittir. Bütün bu

İhtiyaçlar karřılandđı ve evrenin bir parçası olarak dűřündűđü zaman zgűven sahibi olur. Bireyin her řeyin gűcűnű ve anahtarını elinde olan bir yaratıcının olduđunu dűřündűđü zaman beyinde mutluluk ile ilgili seratorin ve endorfin gibi mutlulukla ilgili duygular salgılanır ve seratorin hormonu azaldđı gűrűlmektedir. Bu anlamda inancın insanın hem fizyolojik ve psikolojik anlamda etkili olduđu varsayılmaktadır (Tarhan 2013: 61-62).

Bilim adamları, İngiltere’de oluřturdukları stres ve teřhis ve tedavi merkezinde řu tespitler yapılmıřtır. Dini inanç duygusu insandaki birçok zaafi önleyerek gűlű bir duruma gelmesini desteklemektedir. İnsan a yařamadđı gibi maneviyatız da yařayamaz. İnsanlar, davranıřlarıyla birbirini etkilerler ve dini inançları sađlam, yűksek karakter ve iyi ahlak sahibi arkadař gurupları ortamında bulunmak, kiřilerin gűnlűnde sıcaklık ve yakınlık kurarak, sevgi, saygı, dostluk bađlarını gűlendirir. Bu manevi kaynaklı sevgi ve saygı Allah için olursa sűrekli ve kalıcı olarak insanın kalbinde yer edinerek mutluluđa kavuřur (Bilginer 2006: 39-40). Sevgi mutluluđun kprűsű gibidir. Ruhumuza ıřık tutarak zihnimizde gűzel dűřűnceler geçirmeye ve iyi duygular belirlemeye bařlayarak, insanı huzura ve saadete ulařtırır (Bilginer 2006: 53-55).

İnsanın kendini gerçekleřtirme ve kâmil olma potansiyeli ve gayesi vardır. Dinler, insanlar için hořgrű, sevgi, hikmet, cesaret, dűrűslűk, yardımseverlik, affedicilik gibi erdemlerle bireylerin hayatlarına yansarak amacına ulařabilmektedir. Gerçek anlamda huzur ve mutluluk ise bu erdemlerin hayatta yařandđı anda gerçekleřtirmektir. Mutluluđa iliřkin Gazzali, eserinde insanın kendisini tanınması ile iliřki kurar ve kendini tanıyan insanın ahlaki olgunlařma yoluyla istenen hedef mutluluk olduđunu belirtmektedir. “İnsanın mutluluđu kendisi için tabii olanı gerçekleřtirmek ve tabii olan řey ise Allah’ı bilmektir.” diyerek mutluluđun insanın kendisiyle bařlanması gerektiđi vurgulanmaktadır (akt. Ayten 2017: 137-138).

İnsanın bu dünya hayatında huzurlu olarak hayatını sürdürebilmesi hususunda; öncelikle dünya hayatının mahiyetini, yerini, değerini ve özelliklerini bilmeleri gereklidir. Birey, doğru bir dünya algısına sahip olmadan, dünya hayatın ebedi hayatmış gibi değerlendirip, düşünce ve davranışlarında bu yönde şekillendirmeye kalkarsa kısa bir hayat sürecinde mutlu olma şansı azdır. Dünya hayatı inişli çıkışlıdır. Sürekli sıkıntı ve sürekli mutlu olma durumu da yoktur. Dünya hayatı sınırlı olduğu için boş ve anlamsız da değildir. Bu hayat sürecinde huzurlu olmaya gayret edilmelidir. (Söylev 2017: 85-86). İnsanların sorunu çözme anlamında sevgi, şefkat ve merhamet içerisinde davranışlarda bulunduğu, psikolojik olarak kendini manen huzur içerisinde bulacaktır (Cebeci 2016: 110-111). Dünyayı tarla gördüğünde verimini ve hasadını bekler insan. Gerektiği şekilde usulüne uygun olarak işlendiğinde hasadı daha bereketli olur ve insanlığın faydasına sunulur. Böylece hem dünyada hem de ahirette insana fayda sağlar (Demirci 2014: 88). Peygamber efendimiz: “Din kardeşine gülümsemen, ona güler yüzle davranman sadakadır.”¹² Buyurarak bu konuda insanlara değer verildikçe, önemsendikçe ve mutlu oldukça kendisi de mutlu ve huzurlu olur (Yalçın 1994: 52-53).

Her birey için ayrı ayrı mutlu olma kuralları vardır. Hayata güveni olmayanın inancında aksaklıklar olabilir, ancak bireyin yaşamında kendine güvenini kazanması noktasında kendini iyi hissetmesini sağlanmalıdır. Güven ortamını sağlayan birey zihni inancın varlığını hissettiği anda yalnızlık duygusundan kurtularak mutlu olma yoluna girmiş olur (Görmez 2015: 25). İbn-i Sina, insanın iki yanı vardır, biri bilen diğeri yapan bulunduğunu ve mutluluğunun ancak bu iki yanı ile kemale ermekten geçtiğini söylemektedir. İbn-i Sina’ya göre insan bilen yanı ile doğru inanca sahip olmaktadır. Doğru inanca sahip olmanın ise felsefe eğitimden geçtiğini savunmaktadır. Şehvet ve öfke aklın denetiminden çıkarsa kötü davranışlar devreye girer. Eğer insan akıl, şehvet ve öfke güçlerini tamamen etkisiz hale getirmeksizin kontrol altında tutarsa bu güçlerin sağladığı faydalardan yararlanarak insanın gayesi olan mutluluğa götürecektir erdemli bir yaşayış tarzı yakalayabilir (İbn Sina 2009: 14-15)

---

¹²(Tuhfetu-Lahvazi Şerhu Tirmizi Ebu Ali Muhammed b. Abdurrahman el- Mubakufufi, Abdulvehhab Abdullatif, Medinetu+l-Münevvere 1967, C.6, s.89

Sonuç olarak mutlu olmak ve mutluluğu yakalamak her bireyin önemli isteklerinden biridir. Düşünce tarihinin en temel felsefe, ahlak ve dini meselelerden bir olduğu ve insanoğlunu hep peşinde olduğu en büyük hedeflerdendir. Mutluluk psikolojisinde genelde memnuniyet hissi, iç huzur veya yaşamından hoşnut olduğu anda mutluluğa erişmiş demektir. Seligman, bireyin mutluluk, neşe sevinç gibi duyguları kendi gücü ve potansiyeli ile kazanmak yerine inancı ve bundan oluşan manevi açlığı gidermesiyle mümkün görmektedir. Ona göre şükretmek, bireyin bolluk düşüncesini arttırarak hayatından memnun olmasına katkı sağlar (Göcen 2014: 118-119).

İnsanların hayatın amacı ve doğal arzusu mutlu olma yolunda ellerindeki bütün gayreti göstermesi gerekir (Yalçın 1994: 125). İnsan olarak kendimize karşı sorumluluğumuz hem bedeniniz hem de ruhumuzu olumsuz etkilerden korumaktır. Bu iki yapı eşgüdümlü bir olarak beslendiği ve korunduğu zaman ise karşımıza beden ve ruh yapısıyla kâmil bir insan olarak ortaya çıkarak, bulunmuş olduğu ortamda huzur ve mutluluğun temsilcisi olacaktır (Özutku 2014: 268). Çünkü bu çerçevede güçlü olan yenilmeyen bir azim ile huzura kavuşmakla sonuçlanmaktadır (Avcı 2008: 202).

Müftüoğlu'yla göre mutlu olmak güvenli ve dost bir çevrede yaşayıp ekonomik kaygılardan uzak, aile bağları güçlü, müşfik, saygı ve sevgi duyulan bir eş, çocukların ve çevrenin dostluk bağlarıyla çevrili sağlıklı, keyifli, huzurlu bir hayat her insanın arzusudur. Bu çerçevede tevekkül sahibi olmak, biraz güç biriktirmek, “sonsuz ve büyük güce” sığınıp beklemek inancıyla sağlığa, huzura iyi geldiğine inanarak bu huzurun tedavi edici olduğunu hissetmektir. Mutlu ve huzurlu yaşamının tevekkül köprülerinden geçtiğini hissetmek gerekir. Mutluluk üzerine yapılan birçok araştırmada paranın ve ekonomik gücün göreceli bir değer olduğu, fakat tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. Sosyal faaliyetlerde bulunup, hayır işleri yapmanın mutlu olma, kendini iyi hissetme duygusunu geliştirdiği ortaya konulmuştur (Müftüoğlu 2007: 16-35).

Dindarlık ile mutluluk arasındaki olumlu ilişkiyi üç teme sebebe dayandırılabilir:

- ❖ Dini inancın insan hayatına anlam ve güven sağlaması. Mutlak, her şeye güç yetiren, bilen ve her şeyi takdir eden Tanrı inancı güven duygusunun en önemli kaynağı oluşturmaktadır. Bireyin zor ve sıkıntılı anlarda ve yaşamının her anında Allah'ı yanında hissetmesi insana psikolojik destek ve güven sağlar.
- ❖ Yaşanan dini tecrübeler ve yerine getirilen dini vecibelerden kaynaklanan huzur ve tatmin. Dua, ibadet, zikir ve ritüellerle Allah ile kurulan ilişki kendisini ona yakın hissetmesi bireyde bir değerlilik duygusunu oluşturarak benlik saygısını artırıcı bir etkiyi ortaya çıkarmaktadır. Allah'ı hatırlama ve O'nunla iletişim kurma dünyada hiçbir şeyin sağlayamadığı sonsuz huzur, güven ve tatmin kaynağını oluşturur.
- ❖ Dini grubun sağladığı sosyal destek. Yaşadıkları ortamda bireyin yalnız hissetmemesi ve başkalarından destek alması kendilerini daha huzurlu ve mutlu hissetmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla dinin hayatına anlam ve amaç kattığı yerde insanlar kendilerini mutlu hissederler (Hökelekli 2013: 67-68).

İnancın, bireyin kendini yalnız hissetmediği, gizeminin, sevginin, dostluğun tükenmez desteğinin yanında olduğunu hissedeceksiniz. Bu kulun yaşam yolculuğunda yalnız olmadığının farkına varırsınız. Böylece daha rahat, sevgi dolu bir hayatınızın olduğunu düşünürsünüz. Yeter ki, içinizdeki inanca güvenin ve geleceğinize güvenle bakın (Müftüoğlu 2007: 95). İnsanın ruhsal ve bedensel yapısı üzerinde yapılan araştırmalarda genel anlamda dindar olmanın ve dindarlık düzeyinin mutluluk üzerinde olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Allah inancına sahip bireylerin dini ibadetleri yerine getirme ve itaat etmede hassas davranmaları dindarlık düzeylerini artmaktadır. İnanç sahibi insanların kendilerini yalnız hissetmemeleri ve zor zamanlarda sürekli bir gücün yardımına yetişeceğine inanmaları ruhsal anlamda huzurlu ve mutlu olma hissini de arttırmaktadır.

1.7.1. Dindarlık ve Mutluluk ile ilgili Araştırmalar

Yüksek Lisans tezimizin bu bölümünde, Din görevlileri, dindarlık biçimleri, dindarlık ve mutluluk arasındaki ilişkiye dair konular ve ülkemizde yurtdışında yapılan çalışmalara kısaca açıklanacaktır. Ayrıca dindarlık ve mutluluk ile ilgili

yapılan çalışmalara genel olarak değinilecektir. Bu konu çerçevesinde, tezimizin bilim sahasında nasıl bir katkı sağlanacağı konusunda açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

1.7.1.1. Ülkemizde Yapılan Bazı Çalışmalar

Din görevlileri dediğimiz, İmam-hatip, Müezzin Kayyım, Kur'an Kursu Öğreticisi görevlileri, Diyanet İşleri Başkanlığının birimlerinde çalışan görevlilerdir. Bu alanla ilgili Türkiye'de yapılan birkaç çalışmaya değinilecektir.

Hacı İsmailoğlu, Çorum İlinde "*Bayan Din Görevlisinin İmajı ve Mesleğini Temsil Gücü*" ile ilgili bir yüksek lisans tezi yürütülmüştür. Katılımcıların, Kur'an kursları, cami vaazları ve Kadın Kültür ve Sanat Merkezleri'ndeki dini içerikli programlara katılan ve gönüllülük esasına göre uygulanmış 600 bayandan oluşmaktadır. 600 kişinin katıldığı bu çalışmada, ankete katılanların büyük çoğunluğu 18-39 ve 49-50 yaş aralığından oluşmaktadır. Katılımcıların %50'e yakını dini bilgilerinin kaynağında cami ve Kur'an kurslarının etkili olduğu sonucu çıkmaktadır. Aynı şekilde "*dini bir konuda ilk kime başvurursunuz?*" sorusuna çoğunluk Kur'an Kursu öğrencileri ve bayan vaizler cevabını vermiştir. Yine ankete katılanların yarısına ankete katılanların yaklaşık yarısına yakını, bayan din görevlilerinin istenen düzeyde topluma örnek olamadıklarını ifade etmişlerdir ve bu sayı azımsanmayacak kadar bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Ancak bu sonucun %50'lerde kalması bayan din görevlilerinin topluma örnek olma noktasında daha çok çaba sarf etmelerini gerektirdiği ve bayan din görevlileri imajı noktasında daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği görülmektedir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu cami ya da kursta dinledikleri sohbet ve vaazları dini yönden aydınlanmalarını sağladığı için faydalı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca ankete katılanların çoğunluğu cami ya da kurslarında daha çok iman-ibadet-ahlak konulardan bahsedilmesin istedikleri ve dini gün ve gecelerde yapılan etkinlikler yeterli, faydalı olduğunu düşünmektedir (Hacıismailoğlu 2017: 119-120).

Acar, ise "*Kur'an Kursuna Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri, Dini Başa çıkma Faaliyetleri ve Psikolojik İyi Halleri*" adlı doktora çalışmasında, Sivas ilindeki Kur'an kurslarına devam eden kadınlar oluşmaktadır. Katılımcılar, Sivas merkezdeki Kur'an kurslarında eğitim gören 658 kadın üzerinden

yürütülmüştür. Çalışmada üç ölçek kullanılmış, Allport ve Ross'un geliştirdiği "*dini yönelim ölçeği*", Pargament'in geliştirdiği "*dinî başa çıkma faaliyetleri ölçeği*" ve Ryff'in geliştirdiği "*psikolojik iyilik halleri ölçeği*" dir. Çalışmada İç güdümlü dindarlık ile dinî başa çıkma faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dış güdümlü dindarlık ile dinî başa çıkma faaliyetleri arasında ise anlamlı negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada aynı zamanda dini inanç düzeyi ile psikolojik iyilik hallerinin tüm boyutları arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Buna göre dini inanç düzeyi arttıkça kişisel gelişim, olumlu ilişkiler kurma ve çevre becerisi arasındaki puanları da arttırdığı görülmektedir (Acar 2014: 155-185).

Aydemir, Samsun'un Bafra İlçesine 20-35 yaş arası "*İlk Yetişkinlik dönemi Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi*" Yüksek Lisans Tezi olarak incelemiştir. Araştırmaya katılan 542 kişi temsil etmektedir. Araştırmada dindarlık ve mutluluk arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir ilişki vardır. Bu araştırmada dindarlık düzeyi arttıkça mutluluk düzeyi de artmaktadır. Fakat bu konuda genelleme yapılmaması gerektiğini vurgulamıştır (Aydemir 2008: 34-65).

Öztürk, Meral ve Yılmaz, "*Lisans Öğrencilerinde Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi*" Kırıkkale Üniversitesi Örneğindeki, çalışma kapsamında 293 öğrenciye anket uygulanmıştır. Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF)'nde okuyan birinci ve ikinci öğretim lisans öğrencilerini kapsamaktadır. Araştırmanın analiz sonuçlarında %95 güven düzeyinde cinsiyete göre maneviyat ve mutluluk düzeyinin değişmediği görülmüştür. Gelir gruplarına göre maneviyat ve mutluluk düzeyinin farklılaşp farklılaşmadığı ise analiz sonucunda, %95 güven düzeyinde gelir gruplarına göre maneviyatın değiştiği, mutluluk düzeyinin değişmediği sonucuna varılmıştır. İkamet edilen yere göre maneviyat düzeyinin değiştiği, mutluluk düzeyinin ise değişmediği tespit edilmiştir (Öztürk ve Yılmaz 2014: 35-36).

Sevindik, ise "*Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık–Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği*" Yüksek Lisans Tezi çalışmasıdır. Bu çalışmada orta yaş (40-60 yaş) dönemi bireylerde dindarlık ve mutluluk ilişkisinin olup olmadığını, ilişki varsa bu ilişkinin hangi boyutta olduğunu, orta yaşın bütün özelliklerini ve dini inanış ve yaşantılarını ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalışılmıştır. Anket çalışmasına 384 kişi

katılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin, dindarlık düzeylerinin artmasıyla mutluluk düzeyleri artmaktadır. Öne sürülen 14 hipotezden 3'ü doğrulanmıştır. İleri yaşlardaki bireylerin dindarlık düzeyleri, alt yaşlardaki bireylerin dindarlık düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Cinsiyet faktörü açısından mutluluk düzeyleri arasında fark görülmemiştir. Yaş faktörü açısından ise mutluluk düzeyleri arasında pek fark görülmediği tespit edilmiştir (Sevindik 2015: 100).

Acaboğa da, “*Din-Mutluluk İlişkisi*” adlı Yüksek lisans tezinde, Kur’an Kursları öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada, din ile mutluluk arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin var olduğunu tespit etmiştir. Mutluluğu arzulayan bireyler için dinlerin olumlu bir katkıda bulunduğunu söylemişlerdir. Çünkü dinlerin, insanın yaratılışına uygun formüller ortaya koyduğunu, bu yüzden bir dine inanma nasıl insanın fitratında yer alıyorsa, inandığı dinin ona mutluluk getireceği düşüncesinin de kişilerin zihninde yer aldığını ifade ederek dinin her birey için vazgeçilmez olgu olduğunu savunmuştur (Acaboğa 2007: 56).

Uysal, İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışmasında, dinin ya da dindarlığın hayata etkisinin, 20-30 yaş grubundakilere nazaran diğer yaş grubundaki kişilerde manidar bir farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Uysal Başka deyişle, yaş ilerledikçe insanların dine karşı daha olumlu tutum ve davranışlar sergilediğini açıklamaktadır. Dindarlık açısından bakıldığında, kadınların erkeklere nazaran kendilerini ibadet boyutunda (cami ve cami dışında yapılan toplantılara katılma, cemaatle namaz kılma, evde veya çevrede yapılan dini etkinliklere ve sohbetlere katılma sıklığı bakımından) daha az dindar oldukları ortaya çıkmıştır (Uysal 1995: 269-270).

Baynal, “*Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*” adlı yaptığı bir amprik araştırmasında, İstanbul’da yaşayan 300 yetişkin 21-60 yaş aralığında bireylerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların 163’ü kadın (%54,3), 137’si erkek (%45,7)’tir. Araştırma sonucuna göre katılımcıların büyük çoğunluğu (%53,3) dindardır. Dindar olmayanlar ise örneklemin %1,6’sını oluşturduğu tespit edilmiştir. Öznel dindarlık algısına göre katılımcıların (%61) kendilerini, dindar olduğunu görmektedir. Örneklemin hem algılayış hem de yaşayış tarzı olarak dindar olduğunu gösterdiğini anlaşılmaktadır. Dindarlığın

düzeşinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı ve kadınların dinî eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucunda, konu ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğundan farklı olarak dindarlık ile ruh sağlığı arasında olumlu bir ilişki çıkmadığı görülmüştür. Ancak, araştırma zaman ve şartlara göre sınırlandırılmıştır (Baynal 2015: 224-224).

Yaparel, “*Yirmi-Kırk Yaşları Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*” adlı Doktora Tezinde, Ankara İlahiyat Fakültesi Öğrencileri ve Mezunlarından seçilmiştir. Araştırma 120 erkek öğrenci üzerinden yapılmıştır. Araştırma sonucunda 23-28 yaş gurubunda depresyon ile ibadete katılma arasında ve 17-22 yaş gurubunda ise dua ile bireyin içinde bulunduğu stresli durumdan dolayı hissettiği korku ve gaygi arasında olumsuz bir ilişki olduğu bulunmuştur (Yaparel 1987: 32).

Yapıcı, “*Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dini Pratikler*” adlı çalışmasında Çukurova Üniversitesinde okuyan öğrenciler üzerinden yapılmıştır. Araştırmaya katılanlar 17-32 yaş aralığı olup, 634 üniversite öğrencisini incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre Allah ile içsel temas kuran ve O’na sığınan, güvenen kişilerin ruh sağlığı önemli derecede iyi düzeye olduğu ortaya çıkmıştır (Yapıcı 2007: 79).

Yine Kayıklık, tarafından 2003 yılında yayınlanan bir makalede Allport’un düşünce sisteminde yer alan dini yaşamın temel özellikleri üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Bu anlamda dini düşünce, Allport’un bakış açısında oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Ona göre dini yaşamda hem ruhsal hem de zihinsel faktörler yer almaktadır. Bu makalede bireyin belli dönemlerde iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık olarak adlandırılacak olan olgun ve olgun olmayan dindarlık üzerinde yoğunlaşmıştır. Yine dindarlık biçimleri konusunda Allport’un gayretleri üzerinden durulmuştur (Kayıklık 2003: 135-137).

İslam dünyasında ise Topuz’un “*Gazali’de Dini Tutum ve Davranışlar, Dini Yaşam Biçimleri*” adlı makalesinde, Allport’un dış güdümlü dindarlık tipi tanımlaması ile Gazali’nin aldatıcı dindarlık (münafıklık) hakkındaki düşünceleri de genel anlamda benzerlik göstermektedir. Her iki dindarlık tipinde de, din, belirli amacı gerçekleştirmek için araç olarak kullanılmaktadır. Dış güdümlü dindarlar daha

çok faydalı olduğuna inandıkları dini inanç ve dini davranışları sergilemektedirler. Bu yönüyle dış güdümlü dindarlık, aldatici dindarlığa benzetilmektedir. Buna karşılık ilmi dindarlar, inandıkları ve yerine getirdikleri dini davranışların özünü, başlangıçta akıl yoluyla araştırırlarken, daha sonraları dini inanç ve davranışların arkasında gizlenen hakikati dini bir akıl-mantık çerçevesinde incelemektedirler. Bu sebeple, ilmi dindarlığın son aşaması, Allport'un iç güdümlü dindarlık tanımına daha yakın görülmektedir. Allport'un iç güdümlü dindarlık tipi tanımlaması ile Gazali'nin zevk alınan dindarlık tanımlaması arasında da, dini inanç ve emirler doğrultusunda yaşamı yönlendirme, bütün amaç ve hedefleri dini inanç ve davranışlara göre belirleme, dini inanç ve davranışları yerine getirmenin amaç edinilmesi açısından benzerlikler vardır. Bu yönüyle, zevk alınan dindarlık, sadece dini inanç ve davranışların özüne uygun hareket etmeyi amaç edinirken, iç güdümlü dindarlardan farklı görülmektedir (Topuz 2011: 157-177). Bu çalışmamızda ise dini temsil eden kesimin dindar olup olmadığı dindar ise hangi düzeyde dindardır. Dini menfaat aracı olarak mı kullanıyor yoksa dini hayatına tatbik mi ediyor. Din, bireye mutluluk getirip getirmediği konusunda açıklık geitdiğinden yapılan çalışmalara da farklılık göstermektedir.

1.7.1.2. Yurt Dışında Yapılan Bazı Çalışmalar

Dindarlık biçimleri, teori olarak Allport'a aittir. Söz konusu teoriyle ilgili Allport ve Ross tarafından çalışmalar yapılmıştır. Silberman'ın 2003 yılında yaptığı bir çalışmada dinin üç yönden etkilediği açıklamaktadır. Birincisi, din uygun duygular ve onların yeğinlik seviyesini ortaya koymaktadır. İkincisi, doğa ve Tanrı'nın sıfatlarıyla ilgili inançlar duygusal yönde iyi olma halini (sağlık ve mutluluk halini) etkilemektedir. Üçüncüsü ise, din insana duygusal anlamda kutsala güçlü bir yakınlık tecrübesi yaşama imkânı sunmaktadır (Emmons ve Paloutzian 2012: 112).

Pargament, 1997'de yaptığı çalışmasında, deneysel literatürü yeniden gözden geçirerek, hayat stresinin etkilerine intibak etmeyi kolaylaştıran bir faktör olarak dine, en azından kısmî bir desteğin, araştırmaların yaklaşık olarak %75'inde mevcut olduğunu göstermiştir. Tanrı ile güvenli bir ilişki ve başkalarıyla manevî bir

beraberlik duygusu üzerine kurulmuş olan bir din, sağlık ve mutluluk için olumlu sonuçlar içermektedir (Pargament 2005: 300-306).

Aquinas'un çalışmalarında ilk anlamda kullanıldığında insanın ve diğer bütün varlıkların nihai gayesinin Tanrı olduğunu tarif etmektedir. İkinci anlamda kullanıldığında ise, bu gayenin kazanılmasının sadece insan ve diğer akıllı varlıklar başarabilir. Bu anlamda da nihai gayenin kazanılması ancak mutluluk olarak adlandırılır. Aquinas, gerçek mutluluğu kazanabilmesi için insanın erdeme uygun eylemler işlemesinin de gerekli olduğunu vurgulamaktadır (İskenderoğlu 2005:117-120).

Diener, bir sosyal araştırmasında, Mutluluk kavramı, psikolojide öznel iyi oluş kavramıyla ele alınmıştır. Öznel iyi oluş, bireyin yaşamını kişisel olarak değerlendirmesi ve yaşamına ilişkin yargı bildirmesi anlamında kullanılmaktadır. Öznel iyi oluşun olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumu olmak üzere üç önemli ögesi olduğu için öznel iyi oluş, çok boyutlu bir yapı olarak görülmektedir. Mutluluk ise insanın duygu yönünü olumlu yönde etkilemektedir (Diener 1994: 103-157).

Avrupa'nın on dört ülkesinden 160 bin kişi üzerinde yapılan anket araştırmasında haftada bir veya birden fazla kiliseye giden gurupların %85'ini oluşturanlar, hiç kiliseye gitmeyenlere %77'ye göre daha mutlu oldukları incelenmiştir (Hallahmi Benjamin ve Argyle 2000: 10-11).

Gohm ve Clore de; açıklık, ilgi, ifade etme ve samimiyet ile psikolojik iyilik ve başa çıkma arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. Açık olma duygusu, pozitif iyilik haliyle olumlu bir ilişkiye sahip olduğu fark edilmiş ve burada aktif bir başa çıkma faaliyeti kullanılmıştır. Diğerleri çabalar ise, sosyal destek arama ile alakalıdır. Ruh sağlığı ve iyilik hali açısından en büyük oran, açık ve net olma duygusunda kaynaklanmaktadır (Gohm ve Clore 2002: 495-519).

Fordyce, duygu anketinde 3050 Amerikalı yetişkin üzerinden yapılan bir araştırmada duygusal olarak mutluluk düzeyini incelenmektedir. Araştırma sonucunda ortalama puan 10 üzerinden 6.92'dir. Üçlü şıklara göre %54'ü mutlu, %20'si mutsuz ve %26'sı ise ne mutlu nede mutsuz oldukları gözlenmiştir (Seligman 2007: 273-274).

Link, bireylerin ruhen bunalımda olan hastalarına ilişkin yaptığı araştırmada “Tanrı’ya inanmanın iç huzur ve güven vereceğini, bu anlamda dinle kıyaslanabilecek bir şey olmadığını” açıklamıştır (Link 1979 69-70).

Kanada’da 37 bin kişi üzerinde yapılan araştırmada, ibadet sıklığı ile depresyon arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırma sonucunda ibadete devam eden bireyler, daha düşük seviyede depresyon, psikiyatrik düzensizliklere sahip olduğu incelenmiştir. Bunun yanında araştırmada, günlük hayatın sorunlarıyla başa çıkmada, hayatın anlamını bulma konusunda dindarlığın önemli bir yerinin olduğu kanaatine sahip olunmuştur (Sevindik 2015: 46).

Poloma ve Pendleton, Kuzey Amerika ve Avrupa’da yaptıkları araştırmada, dindarların, dindar olmayanlara oranla daha yüksek bir mutluluk ve yaşam memnuniyeti seviyesine sahip oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Poloma ve Pendleton, telefonla rastgele insanları arayarak 560 yetişkinle röportaj yaparak gerçekleştirdikleri araştırma, başta meditasyon olmak üzere çeşitli duada bulunmalarının hayatında genel olarak memnuniyeti, varoluşsal iyilik, mutluluk ve sahip olduğu dinden memnuniyet duyma üzerinde olumlu etkisinin olduğu çalışmada görülmüştür (Horozcu 2010: 217-219).

Shuail ve Chaudhry, Pakistan’da yaşları 16 ile 80 arasında değişen yaklaşık 1000 Müslüman üzerinde yapılan araştırmada, dindarlık ile bireyin kendini iyi hissetmesi arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu ve dindarlık ile kişisel mutluluk ve hayat memnuniyeti arasında olumlu bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır (Aytan 2013: 28-30).

Amerika’da 11 Eylül saldırısından sonra yapılan araştırmalarda, bu tecrübeyi yaşıyan büyük çoğunluğun (%90) dinden destek alıp teselli oldukları gözlenmiştir. Amerika’da yine bu olaydan sonra, kişilerin kiliseye gitme sıklığı %6 ile % 24 arasında bir artış söz konusu olmuştur. Ancak zaman ilerledikçe kiliseye gitme sıklığı eski seviyelere düşmüştür (Aytan 2010: 15-16).

Sullins, Batılı toplumlarda yapılan bir araştırmada, her ne kadar kadınların erkeklere nazaran daha dindar olduğu bulgulara ulaşılmazsa da bu durumun evrensel bir olgu olarak görülmeyeceği belirtmiştir. Ayrıca büyük ölçekli bazı çalışmalarda gerek bireysel dindarlık gerekse dini aktivitelere katılma konusunda her iki cinsiyet

arasında belirgin bir farklılığa ulaşılmamıştır. Bunun ötesinde Yahudiler ve Müslümanlar arasında yapılan araştırmalarda kadınların değil, erkeklerin daha dindar olduğu tespit edilmiştir (Yapıcı 2013: 48-49). Yapılan araştırmalara göre kadınların erkeklerden daha çok dindar ve mutlu olması, kadınların fitrat olarak duygusal ve annelik duygunun baskın olması önemli bir etkidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Yöntem

Her bilim dalında kendi alanına özel bilimsel yöntemler kullanılmaktadır. Yöntem varsayımların doğrultusunda sezilen gerçek bilgiye ulaşmada takip edilen yoldur (Türkdoğan 1995: 169). Bu bölümünde çalışmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin nasıl elde edildiği ve bu verilerin nasıl analize tabi tutulduğu hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanında araştırmanın bulgularına da yer verilecektir.

Bu araştırmanın evren ve örnekleme, Sivas ilinde görev yapan din görevlilerinden oluşturmuştur. Din görevlilerinin ilgili görüş ve düşüncelerini öğrenmek için alan araştırmasına yer verilmiştir. Çalışmada anket tekniği uygulanmıştır.

Ayrıca araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve veri toplama araçlarını geçerlik güvenirlik konusunda verilerin yorumlanması çalışmalarına yer verilmiştir.

2.2. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, daha önce de, araştırmanın amacı, hipotez ve sorular kısmında verileri test edilmesi ve sorulara cevap bulabilmesi için “*dini yönelim ölçeği*” ve “*Oxford mutluluk ölçeği*” kullanılmıştır. Araştırmanın sorularına bağlı olarak iki farklı yaklaşım ile ele alınmasıyla gerçekleşmiştir. Birinci yaklaşımda öncelikle sosyo-demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim, gelir, ikamet, dindarlık düzeyi, medeni durum...) *bağımsız değişken* olarak kabul edilmiştir. Dindarlık biçimleri, mutluluk düzeyleri *bağımlı değişken* olarak kabul edilmiştir.

İkinci yaklaşımda ise Dindarlık biçimleri *bağımlı değişken* iken, Mutluluk düzeyleri ise *bağımsız değişken* olarak değerlendirilmiştir.

Nitelik ve nicelik bildiren bu çalışmada veriler anket tekniği ile elde edilmiştir.

Anket; insanların değişik mevzulardaki duygu, düşünce, bilgi ve ilgilerini kavramak için uygun şekilde hazırlanıp sorulacak olan yazılı sorulardır. Başka bir değişle insanların bizatihi bir alanla ilgili bilgi verme biçimidir (Peker 2003: 64).

Anketlerde özellikle soruların hazırlanması, muhatap kitleye ulaştırılması, onlar tarafından cevaplandırılmasının ve bunların güvenli bir şekilde araştırmacıya dönüşünün sağlanmasına son derece önemlilik taşımaktadır. Buradaki soruların gerek anlam gerekse biçim olarak söz konusu olabilecek hataların düzeltilmesi noktasında ön bir çalışmanın/uygulamanın yapılması da büyük bir değere sahiptir. Bu durumda sosyal bilimlerde yaygın bir kullanılan anketler, uzmanların gözetiminde, amacına uygun bir şekilde ve ilgili kişiler tarafından kolayca anlaşılacak şekilde hazırlanıp, objektif bir şekilde uygulandığında daha güvenilir ve geçerli sonuçlar elde edilir. Özellikle metotla daha geniş bir kitleye az masrafla ulaşmak mümkündür. Bu şekilde birçok farklı konu hakkında da bilgi elde edilebilir.

Anketler sorunun niteliğine göre *Kapalı Uçlu Anketler* ve *Açık Uçlu Anketler* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kapalı uçlu anketlerde, sorulara yönelik cevaplar, seçenekli olarak muhatap kişilere yöneltilmektedir. Mesela “*Her gün düzenli olarak spor yaparım*”. Bu tür anketlerde verilerin gruplandırılması daha kısa zamanda ve daha az hatayla gerçekleştirilmesi mümkündür. Açık uçlu anketlerde ise, cevapların katılımcılar tarafından yazılı olarak belirtilmesi istenmektedir. “*Her gün spor yapar mısın*” şeklindeki bir soruyu muhataplar, değerlendirip, cevabını kendileri için ayrılan kısma, tercihlerine göre yazmak durumundadır. Bu tür bir anket türünde, konuyla ilgili derinlemesine bilgi alma imkânı elde edilebilir (Doğan, Sapmaz 2012: 299). Fakat bilimsel araştırmalar için kullanılabilir veri haline getirilmesi, ciddi zorluklar yaşanabilir. Sonuçta onlarca ya da yüzlerce insanın verdiği cevapların ortak noktalarını bulmak ciddi bir zaman harcamayı ve büyük bir emek sarf etmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmamızda ise uygulaması neticesinde elde edilen veriler, araştırmamızın konusuna ve amacına uygun olarak kapalı uçlu bir nitelik oluşturmaktadır. Anket uygulaması neticesinde elde edilen veriler, Çalışmamızda Korelasyon, *F* testi, güvenilirlik, geçerlik, Anova (Varyans), faktör ve madde analizleri çerçevesinde incelenmiştir. Bu konuyla ilgili sonuçlar buğular bölümünde ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

2.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, Sivas ilindeki Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı din görevlileri oluşturmaktadır. Örneklem ise, 2018 yıllarında Sivas merkez ve köylerde Cami ve Kur'an Kurslarında görev yapan 291 İmam-Hatip/Müezzin Kayyım ve 191 Kur'an Kursu öğrencilerinden örneklem yoluyla seçilen toplam 410 katılımcıdan meydana gelmektedir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmamızda elde edilen veriler, konunun amacına ve önemine uygun bir şekilde anket yoluyla toplanmıştır. Veri toplama araçları olarak, kişisel bilgi formu, “*Dini Yönelim Ölçeği*” ve “*Oxford Mutluluk Envanteri*”dir. Burada ölçek Allport ve Ross tarafından hazırlanmış, ülkemizde bilim adamları tarafından da Türkçeye uyarlanmıştır. Dini Yönelim Ölçeği (iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık) ile Mutluluk Ölçeği olmak üzere toplam iki ölçek kişisel bilgi formuyla birlikte tek anket formu halinde katılımcılara uygulanmıştır.

Dini Yönelim Ölçeği

Allport ve Ross, 20 maddeden oluşan *Dini yönelim ölçeğini* (religious orientation scale) geliştirmiştir. Ancak bu ölçeğin aslı İngilizce'dir. Hıristiyan olan ve farklı kültürel ortamda yaşayan insanlar için geliştirilmiştir. Ölçek, orijinal haliyle kullanılamamıştır. Ancak kültürümüze uyarlanması Kayıklı tarafından yapılmıştır (Ok 2011: 540). Kayıklık, Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması sonucu, ölçek 10 madde ve tek boyutlu haline dönüştürülmüştür. Buna göre 4,5,7 ve 10. maddeler dış güdümlü dindarlığa, diğer maddeler ise iç güdümlü dindarlığa işaret etmektedir. Araştırma kullanılan ölçek likert tipidir. Örneğin puanlaması: 1.Tamamen katılıyorum, 2. Katılıyorum 3. Katılmıyorum, 4. Hiç katılmıyorum olarak 4'lü derecelendirme ölçeği ile puanlanmaktadır. Dış güdümlü dindarlığı ölçek 4,5,7 ve 10. maddeler, 1,2,3,4 olarak değil de 4,3,2,1 olarak puanlanmaktadır. Ölçeklerden alınan puanların yükselmesi, iç-güdümlü dindarlık düzeyindeki artısını, alınan puanın düşmesi ise dış güdümlü dindarlık düzeyini ifade etmektedir. Kayıklık, ölçeğin güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu ifade etmiştir.

Bu verilere göre elde edilen toplam puanların yüksekliği dış güdümlü dindarlığa işaret ederken, puanların düşük olması i güdümlü dindarlığa işaret etmektedir. Dış güdümlü dindarlık ve i güdümlü dindarlık ayrı ayrı ölçülebilir (Kayıklık 2000: 63-65). Bu alışmamızda dindarlık leği, i güdümlü ve dış güdümlü dindarlık şeklindeki alt ölçekleriyle uygulanmıştır. İ güdümlü ve dış güdümlü dindarlığı ölçmeye yarayan bu çalışma, başka bir yönüyle genel dindarlıkla da ilişkilendirilmesi mümkündür. Çünkü Allport'un düşünce sisteminde ie güdümlü dindarlık sağlıklı dindarlığı ifade ederken dışa güdümlü dindarlık pek tercih edilmeyen bir dindarlık biçimi olarak gösterilmiştir. Onun anlayışına göre din, i güdümlü dindarlar için amaç, dış güdümlü dindarlar için araç olarak görülmektedir (Kayıklık 2000: 36-39).

Sonuç olarak elde edilen toplam puanların yüksekliği, dış güdümlü dindarlığa; puanların düşük olması ise i güdümlü dindarlığa işaret etmektedir. Dış güdümlü dindarlık ve i güdümlü dindarlık ayrı ayrı da ölçülebilir (Kayıklık, 2000).

Oxford Mutluluk Envanteri

Oxford Mutluluk leği (OM), Hils ve Argyle tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 29 maddelik ve 6'lı likert tipi (1. Hiç katılmıyorum, 2. Çoğunlukla katılmıyorum, 3. Biraz katılıyorum, 4. Katılıyorum, 5. Çoğunlukla katılıyorum, 6. Tamamen katılıyorum) bir ölçektir. Argyle ve Hils, ölçeğin iç tutarlık katsayısını (crobach alpha) 0.91 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek üzere yapılan faktör analizi sonucunda 8 faktör olduğu tespit edilmiştir. Ancak söz konusu faktörlerin yorumlanması ve adlandırılmasındaki problemler sebebiyle ölçeğin tek faktörlü olarak kullanılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

(OM) Formunun Türkçe'ye uyarlanması, Doğan ve tak tarafından yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir (Doğan, Sapmaz ve tak 2013: 394). OM Türkçe formu, yüksek düzeyde güvenilirliğe sahiptir. OM Türkçe formu ile mutluluğu ölçen diğer lme araçları arasında büyük oranda korelasyonlar vardır. OM Türkçe formu toplam puanları açısından cinsiyete göre bir farklılık göstermez. OM Türkçe formu, niversite ğrencilerinde mutluluğu değerlendirmesi açısından, geçerli ve güvenilir bir lme aracı olarak kullanılabilir (Doğan ve ark. 2012: 298) OM'de 1, 6, 10, 13, 14, 19, 23, 24, 27, 28,

29 numaralı maddeler tersten kodlanmıştır. OMÖ’de yüksek puanlar, mutluluk düzeyinin yüksek olduğu göstermektedir. Çalışmamızda mutluluk ölçeği, mutlu ve mutsuz alt boyutları olarak incelenmiştir.

Dindarlık Envanterinin Güvenilirliği: Araştırmada kullanılan dini yönelim ölçeğinin cronbach’s alphasayı, 68’dir. Bu verilere göre 10maddeden oluşan nihai testimize, araştırmaya katılan bireylerin iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık yönelimlerini ölçmek için kullandığımız Dini Eğilim Ölçeği’nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğun gözüyle bakılabilir.

Mutluluk Envanterinin Güvenilirliği: Araştırmamızda kullanılan Oxford Mutluluk Ölçeğinin cronbach’s alphasayı, 89 bulunmuştur. Bu verilere göre 29 maddeden oluşan nihai testimize araştırmaya katılan bireylerin mutluluk düzeylerini ölçmek için kullandığımız mutluluk ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu gözüyle bakılabilir.

2.5. İşlem

2.5.1.Verilerin Toplanma Süreci ve Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, *anket* yoluyla toplanmıştır. Ankette yer alan değişkenler ve kaç sorudan oluştukları ile ilgili olan bilgiler, *araştırmanın problemi ve soruları* bölümünde yer almıştır. Sivas İli Diyanet’e bağlı olarak çalışan din görevlilerinden oluşan toplam 500 kişiye anket uygulanmıştır. Uygulanan anketler gerektiği gibi doldurulup doldurulmadığı belirlenmesi için tek tek incelenmiştir. Bunlardan 410 tanesi geçerli kabul edilmiştir. Soru metinleri bizzat araştırmacı tarafından katılımcıya yüz yüze uygulanmıştır.

Anketlerin doldurulması ortalama 30 dakika sürmüştür. Anket uygulamasından önce katılımcılar, araştırmanın konusu ve amacı hakkında bilgilendirilmişlerdir. Katılımcılara, elde edilen verilerin bilimsel maksatlar dışında kullanılmayacağı konusunda teminat verilmiştir. Anketlerin doldurulması tamamlandıktan sonra veriler, bizzat araştırmacı tarafından Windows Excell’e girilmiştir. Bu işlemten sonra bilgilerin analiz sürecine geçilmiştir.

Araştırmamıza uygun olarak belirlenen hipotezleri test etmek için toplanan ham veriler SPSS for Windows18.0 programına girilmiştir. Belirlenen hipotezlerin niteliğine ve dağılımın türüne uygun olarak t-testi, varyans analizi, Scheffe testi ve korelasyon gibi analiz tekniklerinden yararlanılmıştır.

Buna göre veriler çalışmada güvenilirlik/geçerlik, madde ve faktör analizine tabi tutulmuştur. Anketlerden elde edilen verilerin çözümlenmesinde nitel veri analiz tekniklerinden içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Bu araştırmada iki ölçek kullanılmıştır. Burada ölçeklerin her bir boyutunun diğerleriyle irtibatını ve bunun yönünü vs. ölçmek için de ayrıca şu analiz tekniklerinden yararlanılmıştır: a) Korelasyon (doğrusal-linear), b) Bağımsız Örneklem Tek Yönlü Varyans Analizi Frekansı. Tüm bu işlemler gerçekleştirilirken, sosyo-demografik nitelikler de dikkate alınmıştır. Konuyla ilgili elde edilen veriler, *araştırmanın bulguları* bölümünde ayrıntılı olarak sunulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Örneklem Sosyo-Demografik Yapısına Dair Durumlar

3.1.1.Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, cinsiyetini öğrenmek için “*Cinsiyetiniz nedir?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Cinsiyet Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
Kadın	119	29,0
Erkek	291	71,0
Toplam	410	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere, katılımcıların % 71’i erkek % 29’u kadınlardan oluşmaktadır.

3.1.2. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, yaşlarını öğrenmek için “*doğum tarihiniz nedir?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Örneklemin Yaş Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
18-30 yaş	82	20,0
31-40 yaş	152	37,1
41-50 yaş	128	31,2
51 ve üzeri yaş	48	11,7
Toplam	410	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere,18-30 yaş arasında olanların oranı %20, 31-40 yaş arasında olanların oranı % 37,1, 41-46 yaş arasında olanların oranı %31,2, 51 ve üstü yaşlar arasında olanların oranının %17,7 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların çoğunluğu genç yetişkinlerden oluşmaktadır.

3.1.3.Katılımcıların Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, eğitim düzeylerini öğrenmek için “Eğitim Düzeyiniz nedir?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
İmam Hatip Lisesi	60	14,6
İlahiyat Önlisans	210	51,2
İlahiyat Fakültesi	84	20,5
Diğer	56	13,7
Toplam	410	100,0

Tablo 3’te görüldüğü üzere, katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında İmam Hatip Lisesi mezunu olanların oranı % 14,6, İlahiyat ön lisans mezunu olanların oranı %51,2, İlahiyat fakültesi mezunu olanların oranı %20,5 ve diğer eğitim düzeyine sahip olanların oranının % 13,7 olduğu görülmektedir. Bun göre katılımcılar çoğunluğu İlahiyat Önlisans mezunlarından oluşmaktadır.

3.1.4.Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, medeni durumunu öğrenmek için “*Medeni Durumunuz nedir?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Örneklemin Medeni Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
Bekâr	44	10,7
Evli	356	86,8
Dul	2	,5
Boşanmış	6	1,5
Diğer	2	,5
Toplam	410	100,0

Tablo 4’te görüldüğü üzere, katılımcıların medeni durum değişkenine bakıldığında bekâr olanların oranı %10,7, evli olanların oranı %86,8, dul olanların oranı % 0,5, boşanmış olanların oranı % 1,5 ve diğer medeni duruma sahip olanların oranının %0,5 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların çoğunluğu evlilerden oluşmaktadır.

3.1.5.Katılımcıların Görev Süresi Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, görev süresini öğrenmek için “*Kaç yıldır Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı çalışıyorsunuz?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları, frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Örneklemin Görev Süresi Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
1 Yıl	10	2,4
1-5 Yıl	81	19,8
5-10 Yıl	76	18,5
10 Yıl ve üstü	151	36,8
Diğer	92	22,4
Toplam	410	100,0

Tablo 5’te görüldüğü üzere katılımcıların görev süresi durumuna dağılımına bakıldığında görev süresi 1 olanların oranı %2,4, görev süresi 1-5 yıl olanların oranı %19,8, görev süresi 5-10 yıl olanların oranı %18,5, 10 yıl ve üzeri olanların oranı %36,8 diğer görev süresine sahip olanların oranının % 22,4 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların çoğunluğu 10 yıl ve üzeri olanlardan oluşmaktadır.

3.1.6.Katılımcıların Görev Yeri (İkamet) Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, görev yerini öğrenmek için “*Nerede görev yapıyorsunuz?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 6’de verilmiştir.

Tablo 6: Örneklemin Görev Yeri (İkâmet) Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
İl	307	74,9
İlçe	5	1,2
Köy	96	23,4
Kasaba	1	,2
Diğer	1	,2
Toplam	410	100,0

Tablo 6’da görüldüğü üzere, katılımcıların ilde görev yapanların oranı %74,9, ilçede görev yapanların oranı %1,2, köyde görev yapanların oranı %23,4, kasabada görev yapanların oranı %0,2, diğer yerlerde görev yapanların oranının %0,2 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların çoğu şehir merkezinde görev yapmaktadır.

3.1.7.Katılımcıların Görev Türü Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, görev türünü öğrenmek için “*Göreviniz nedir?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Örneklemin Görev Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
İmam / Müezzin	283	69,0
Kur'an Kursu Öğreticisi	127	31,0
Toplam	410	100,0

Tablo 7’de görüldüğü üzere, katılımcıların görev durumuna göre imam/müezzin olanların oranı %69, Kur’an Kursu Öğreticisi olanların oranının %31 olduğu görülmektedir.

3.1.8.Katılımcıların Ekonomik Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, ekonomik durumunu öğrenmek için “*Sosyo-ekonomik düzey olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Örneklemin Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
Düşük	8	2,0
Ortanın altı	26	6,3
Orta	263	64,1
Ortanın üstü	103	25,1
Üst	10	2,4
Toplam	410	100,0

Tablo 8’de görüldüğü üzere, ekonomik düzeyi düşük olan katılımcıların oranı %2, ekonomik düzeyi ortanın altında olanların oranı %6,3, ekonomik düzeyi orta olanların oranı %64, ekonomik düzeyi ortanın üstünde olanların oranı %25,1 ekonomik düzeyi üst düzeyde olanların oranının %2,4 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların ekonomik durum bakımından çoğunluğu orta düzeyde bir gelire sahiptir.

3.1.9.Katılımcıların Dini İnanç Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

Katılımcılara, dini inanç durumunu öğrenmek için “*Dini inanç bakımından sizi aşağıdaki ifadelerden hangisi en iyi niteler?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların sonuçları frekans dağılımı ve yüzdeleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Örneklemin Dini İnanç Durumuna Göre Dağılımı

	N	Geçerli %
Geçerli	1	,2
Dindar değil	2	,5
Az dindar	9	2,2
Orta düzeyde dindar	159	38,8
Oldukça dindar	210	51,2
Çok fazla dindar	29	7,1
Toplam	410	100,0

Tablo 9’da görüldüğü üzere katılımcıların dini inanç durumuna bakıldığında dindar olmayanların oranı %0,2, az dindar olanların oranı %2,2, orta düzeyde dindar olanların oranı %38,8, oldukça dindar olanların oranı %51,2, çok fazla dindar olanların oranının %7,1 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların çoğu oldukça dindarlardan oluşmaktadır.

3.1.10. Sosyo-Demografik Özellikler İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Tablo 10. Dindarlık Biçimlerine Göre Sosyo Demografik Soruların Korelasyon Testi Sonuçları

BOYUTLAR		Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Görev Yılı	Görev Yeri	Görev Türü	Ekonomik Düzey	Dini İnanç
Genel Dindarlık	R	-0.029	0.006	-0.119*	-0.014	0.028	0.021	0.028	0.045	0.151**
	P	0.555	0.909	0.016	0.774	0.574	0.665	0.569	0.368	0.002
	$\bar{X}$	-1.636	0.646	-13.139	-0.806	3.810	2.304	1.604	3.684	12.478
	N	410	410	410	410	410	410	410	410	410
BOYUTLAR		Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Görev Yılı	Görev Yeri	Görev Türü	Ekonomik Düzey	Dini İnanç
İç Güdümlü Dindarlık	R	-0.124*	-0.098*	-0.015	-0.058	-0.074	-0.020	0.137**	0.048	0.272**
	P	0.012	0.046	0.757	0.239	0.135	0.690	0.005	0.330	0.000
	$\bar{X}$	-9.604	-15.594	-2.357	-4.576	-14.032	-2.941	10.796	5.526	31.099
	N	410	410	410	410	410	410	410	410	410
BOYUTLAR		Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Görev Yılı	Görev Yeri	Görev Türü	Ekonomik Düzey	Dini İnanç
Dış Güdümlü Dindarlık	R	0.090	0.097*	-0.114*	0.034	0.123*	0.014	-0.107*	0.005	-0.124*
	P	0.067	0.050	0.021	0.488	0.013	0.778	0.030	0.926	0.012
	$\bar{X}$	10.368	22.724	-25.944	3.990	34.593	3.083	-12.532	0.783	-21.010
	N	410	410	410	410	410	410	410	410	410

**p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 10’da görüldüğü üzere genel dindarlık ile cinsiyet, yaş, medeni durum, görev yılı, görev yeri ve görev türü arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Genel dindarlık ile eğitim durumu arasında ($r=-0.119$, $p<0.05$) zayıf ama negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Genel dindarlık ile dini inanç arasında ($r=0.151$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. İç güdümlü dindarlık ile cinsiyet değişkeni arasında ($r=-0.124$, $p<0.05$) negatif yönde, iç güdümlü dindarlık ile yaş değişkeni arasında ($r=-0.098$, $p<0.05$) zayıf ama negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İç güdümlü dindarlık ile eğitim, medeni durum, görev yılı, görev yerine ekonomik düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca iç güdümlü dindarlık ile dini inanç arasında ($r=0.272$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Dış güdümlü dindarlık ile cinsiyet, medeni durum, görev yeri ve ekonomik düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dış güdümlü dindarlık ile yaş ($r=0.097$, $p<0.05$), görev yılı ($r=0.123$, $p<0.01$) değişkenleri arasında zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak dış güdümlü dindarlık ile eğitim durumu ($r=-0.114$, $p<0.05$), görev türü ($r=-0.107$, $p<0.05$), dini inanç ($r=-0.124$, $p<0.05$) değişkenleri arasında zayıf ama negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.11. Sosyo-Demografik Özellikler İle Mutluluk Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Tablo 11. Mutluluk Algısı ile Sosyo Demografik Soruların Korelasyon Testi Sonuçları

BOYUTLAR		Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Görev Yılı	Görev Yeri	Görev Türü	Ekonomik Düzey	Dini İnanç
Genel Mutluluk	R	0.025	0.020	-0.059	-0.017	0.051	0.012	-0.011	0.196**	0.224**
	Sig	0.611	0.687	0.236	0.733	0.300	0.814	0.828	0.000	0.000
	Ort.	2.059	3.324	-9.490	-1.396	10.255	1.833	-0.892	23.686	26.977
	N	410	410	410	410	410	410	410	410	410
BOYUTLAR		Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Görev Yılı	Görev Yeri	Görev Türü	Ekonomik Düzey	Dini İnanç
Mutluluk	R	-0.007	0.017	-0.019	-0.001	0.054	-0.068	0.022	0.266**	0.296**
	Sig	0.890	0.725	0.708	0.982	0.271	0.170	0.663	0.000	0.000
	Ort.	-0.978	5.088	-5.264	-0.162	19.089	-18.671	3.143	56.277	62.272
	N	410	410	410	410	410	410	410	410	410
BOYUTLAR		Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Görev Yılı	Görev Yeri	Görev Türü	Ekonomik Düzey	Dini İnanç
Mutsuzluk	R	0.056	0.002	-0.066	-0.026	-0.014	0.144**	-0.058	-0.156**	-0.163**
	Sig	0.260	0.963	0.180	0.594	0.784	0.004	0.239	0.001	0.001
	Ort.	7.163	0.598	-16.880	-3.433	-4.280	35.524	-7.625	-29.765	-30.940
	N	410	410	410	410	410	410	410	410	410

p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 11’de görüldüğü üzere, genel mutluluk ile cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, görev yılı, görev yerine görev türü arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Genel mutluluk ile ekonomik düzeyi ($r=0.196$, $p<0.01$) ve dini inanç arasında ($r=0.224$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Mutluluk ile cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, görev yılı, görev yeri ve görev türü arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Mutluluk ile ekonomik düzey değişkeni ($r=0.266$, $p<0.01$) ve dini inanç arasında ($r=0.296$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Mutsuzluk ile cinsiyet, eğitim, medeni durum, görev yılı ve görev türü arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Mutsuzluk ile görev yeri arasında ($r=0.144$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Mutsuzluk ile ekonomik düzey ($r=-0.156$, $p<0.01$) ve dini inanç arasında ($r=-0.163$, $p>0.01$) zayıf ama negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.

3.1.12. Din Görevlilerinin Cinsiyet Değişkeni ile Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Katılımcıların sosyo-demografik değişkeni olan cinsiyet ile dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Biçimleri Puanları İçin t- Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	Std	t	p
Genel Dindarlık	Kadın	119	2.71	0.26	0.591	0.215
	Erkek	291	2.69	0.31	0.635	
İç Gündümlü Dindarlık	Kadın	119	3.47	0.33	2.523	0.023
	Erkek	291	3.35	0.44	2.836	
Dış Gündümlü Dindarlık	Kadın	119	1.49	0.55	-1.834	0.027
	Erkek	291	1.61	0.63	-1.953	

Tablo 12’de görüldüğü üzere, örneklemin genel dindarlık ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. İç gündümlü dindarlık biçimi puanlarının öğrencinin cinsiyeti değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($t=2,523$; $p<.05$). Bununla birlikte *dış gündümlü*

dindarlık biçiminin de cinsiyet değişkenine anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (t=2,523; p<.05). İç güdümlü dindarlık biçimine göre kadınların dindarlık ortalaması ($\bar{X}$ =3.47) iken erkeklerin dindarlık ortalaması ($\bar{X}$ =3.35) düzeyindedir. Yine kadınların dış güdümlü dindarlık ortalaması ($\bar{X}$ =0.55) iken erkeklerin dış dindarlık ortalaması ($\bar{X}$ =0.63) düzeyinde göstermektedir. Analiz sonuçlarına baktığımızda kadınların erkeklere göre daha dindar olduğunu göstermektedir.

3.1.13. Din Görevlilerinin Cinsiyet Değişkeni ile Mutluluk Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri değişkeni olan cinsiyeti ile mutluluk ve alt boyutlarının arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 13. Cinsiyet Değişkenine Göre Mutluluk Ölçeği Puanları için t- Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	Std	t	p
Genel Mutluluk	Kadın	119	3.30	0.44	-0.510	0.718
	Erkek	291	3.32	0.43	-0.504	
Mutluluk	Kadın	119	3.91	0.78	0.138	0.475
	Erkek	291	3.89	0.76	0.136	
Mutsuzluk	Kadın	119	2.30	0.66	-1.128	0.533
	Erkek	291	2.38	0.70	-1.156	

Tablo 13’te görüldüğü üzere, bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, genel mutluluk, mutluluk ve mutsuzluk durumunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Cinsiyet faktörü açısından bireylerin mutluluk düzeyleri arasında mutsuz olma düzeyi diğerlerine değerlere göre anlamlı derecede fazla görülmektedir. Kadınları mutluluk ortalamaları ($\bar{X}$ =3.91) erkeklerin mutluluk ortalamasından ($\bar{X}$ =3.89) daha fazla olduğu görülmektedir. Sonuç tabloda anlaşıldığına göre kadınların mutlu olma eğilimleri erkeklere nazaran daha fazladır.

3.1.14. Din Görevlilerinin Yaş Değişkeninin Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişisine Dair Bulgular

Katılımcıların bu bölümünde örneklemin sosyo-demografik özelliklerinden yaş ile dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. Yaş Değişkenine Göre Din Görevlilerin Dindarlık Puanları Arasındaki Anova Testi Sonuçları

	Yaş	N	Ort.	Std	F	p
Genel Dindarlık	18-30	82	2.68	0.26	1.052	0.370
	31-40	152	2.72	0.26		
	41-50	128	2.67	0.34		
	51+	48	2.73	0.32		
	Toplam	410	2.70	0.30		
İç Güdümlü Dindarlık	18-30	82	3.40	0.38	2,750	0.043
	31-40	152	3.45	0.35		
	41-50	128	3.32	0.45		
	51+	48	3.32	0.51		
	Toplam	410	3.39	0.41		
Dış Güdümlü Dindarlık	18-30	82	1.53	0.56	1,725	0.161
	31-40	152	1.54	0.58		
	41-50	128	1.59	0.65		
	51+	48	1.76	0.69		
	Toplam	410	1.58	0.61		

Tablo 14’te görüldüğü üzere, anova testi analizi sonuçlarına göre; genel dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile yaş durumunu arasında anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Ancak iç güdümlü dindarlık yaş durumu arasında ($F=2.75, <0.05$) üzerinde $p<05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. İç güdümlü dindarlık biçiminin 31-40 yaş arasında olanların iç güdümlü dindarlık ($\bar{X}=3.45$) ortalaması diğer yaş aralığındakilerden daha yüksek düzeyde göstermektedir. Bu verilere göre 31-40 yaş dönemindeki bireylerin iç güdümlü dindarlıkları diğer yaş kategorilerine göre daha yüksek düzeydedir. Böylece Orta yaş dönemindeki katılımcılar, diğer yaş grubundaki katılımcılara göre daha fazla dindar olduğu gözükmemektedir.

3.1.15. Din Görevlilerinin Yaş Değişkeninin Mutluluk ile Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin sosyo-demografik özellikleri değişkenlerinden yaş ile mutluluk ve alt boyutları arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15. Yaş Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Anova Testi Sonuçları

	Yaş	N	Ort.	Std	f	p
Genel Mutluluk	18-30	82	3.28	0.48	0.291	0.832
	31-40	152	3.33	0.38		
	41-50	128	3.33	0.47		
	51+	48	3.30	0.43		
	Toplam	410	3.31	0.43		
Mutluluk Alt Ölçeği	18-30	82	3.84	0.81	0.255	0.858
	31-40	152	3.91	0.70		
	41-50	128	3.93	0.84		
	51+	48	3.86	0.70		
	Toplam	410	3.90	0.76		
Mutsuzluk Alt Ölçeği	18-30	82	2.35	0.70	0.032	0.992
	31-40	152	2.37	0.65		
	41-50	128	2.35	0.72		
	51+	48	2.38	0.69		
	Toplam	410	2.36	0.69		

Tablo 15'te görüldüğü üzere, nova analiz sonuçlarına göre; genel mutluluk ve mutluluk ve mutsuzluk ile yaş durumunu arasında anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Mutluluk ölçeğinin 41-50 yaş ortalaması ($\bar{X}=3.93$) diğer yaş grupların ortalamasından daha yüksek göstermektedir. Bu sonuçlar çerçevesinde yetişkinlerin az da olsa diğer yaş gruplarına göre daha mutlu olduğu gözükmemektedir.

3.1.16. Din Görevlilerinin Medeni Durum ile Dindarlık Biçimleri Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular

Bu Bölümde Örneklemin medeni durum ile dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, Tek yönlü anova testi yürütülmüştür. Konu ile ilgili veriler Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. Medeni Durum Değişkenine Göre Din Görevlilerin Dindarlık Puanları İçin Anova Testi Sonuçları

	Medeni Durum	N	Ort.	Std	F	p
Genel Dindarlık	Bekâr	44	3.37	0.56	1.178	0.320
	Evli	356	3.31	0.42		
	Dul	2	3.13	0.19		
	Boşanmış	6	3.59	0.42		
	Diğer	2	2.98	0.12		
	Toplam	410	3.31	0.43		
İç Güdümlü Dindarlık	Bekâr	44	3.88	0.82	0.507	0.731
	Evli	356	3.90	0.76		
	Dul	2	3.69	0.27		
	Boşanmış	6	4.15	0.50		
	Diğer	2	3.30	0.90		
	Toplam	410	3.90	0.76		
Dış Güdümlü Dindarlık	Bekâr	44	2.53	0.68	1.142	0.336
	Evli	356	2.33	0.68		
	Dul	2	2.22	0.06		
	Boşanmış	6	2.68	0.80		
	Diğer	2	2.45	1.15		
	Toplam	410	2.36	0.69		

Tablo 16’da görüldüğü üzere, anova testi neticesinde şu sonuçları göstermiştir: Genel dindarlık medeni durum, iç güdümlü dindarlık ile medeni durum dış güdümlü dindarlık ile medeni durum arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bununla birlikte verilere baktığımızda boşanmış olanların ortalaması ($\bar{X}=4.15$), evli, bekâr, dul ve diğerlerine göre daha yüksek gözükmektedir. Bu sonuçlar bağlamında boşanmış olanlar diğer gruplara göre az da olsa daha dindar olduğunu göstermektedir.

3.1.17. Din Görevlilerinin Medeni Durum ile Mutluluk Ölçeği Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümde örneklemin medeni durum değişkeni ile mutluluk arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Medeni Durumu Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin t- Testi Sonuçları

	Medeni Durum	N	Ort.	Std	t	p
Genel Mutluluk	Bekâr	44	2.67	0.30	2.271	0.061
	Evli	356	2.71	0.29		
	Dul	2	2.15	0.77		
	Boşanmış	6	2.75	0.20		
	Diğer	2	2.45	0.70		
	Toplam	410	2.70	0.30		
Mutluluk	Bekâr	44	3.38	0.50	3.727	0.05
	Evli	356	3.40	0.39		
	Dul	2	2.33	1.17		
	Boşanmış	6	3.30	0.51		
	Diğer	2	3.08	0.11		
	Toplam	410	3.39	0.41		
Mutsuzluk	Bekâr	44	1.54	0.57	0.386	0.819
	Evli	356	1.58	0.61		
	Dul	2	2.00	0.00		
	Boşanmış	6	1.75	0.88		
	Diğer	2	1.50	0.70		
	Toplam	410	1.58	0.61		

Tablo 17’de görüldüğü üzere, genel mutluluk ve mutsuzluk ile medeni durum arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Mutluluk puanlarının medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=3,727; p<.05$). Bu verilere göre evli olanların ortalaması ($\bar{X} =3.40$) düzeyinde olup diğer değişkenlere daha yüksektir. Böylece evli olanlar bekâr, dul, boşanmış ve diğerlerine oranla daha mutlu oldukları görülmektedir.

3.1.18. Din Görevlilerinin Eğitim Durumu İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Örneklemin eğitim durumu değişkeni ile dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18.Eğitim Durumuna Göre Din Görevlilerin Dindarlık Puanları İçin
Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Eğitim Durumu
Genel Dindarlık	r	-0.119*
	p	0.016
	Ort.	-13.139
	N	410
İ Güdümlü Dindarlık	r	-0.15
	p	0.757
	Ort.	-2.357
	N	410
Dış Güdümlü Dindarlık	r	-0.114*
	p	0.021
	Ort.	-25.944
	N	410

**p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 18’de görüldüğü üzere, genel dindarlık ile eğitim durumu arasında ($r=-0.119$, $p<0.05$) zayıf ama negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Yine dış güdümlü dindarlık biçimi ile eğitim durumu arasında ($r=-0.114$, $p<0.05$) zayıf ama negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. İ güdümlü dindarlık biçimi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu sonuçlara göre öğrenim durumu yüksek olan bireylerin dindarlık düzeylerinin dřtđđ söylenebilir.

3.1.19. Din Görevlilerinin Eğitim Durumu Değişkeni İle Mutluluk Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular

Örneklemin eğitim durumu ile mutluluk ve alt boyutları arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 19’da verilmiştir

Tablo 19. Eğitim Durumu Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Eğitim Durumu
Genel Mutluluk	r	-0.059
	p	0.236
	Ort.	-9.490
	N	410
Mutluluk	r	-0.019
	p	0.708
	Ort.	-5.264
	N	410
Mutsuzluk	r	-0.066
	p	0.180
	Ort.	-16.880
	N	410

**p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 19’da görüldüğü üzere, eğitim durumu ile genel mutluluk, mutluluk ve mutsuzluk arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.20. Din Görevlilerinin Görev Süresi Değişkeni İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Örneklemin görev süresi ile dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20. Görev Yılı Değişkenine Göre Din Görevlilerin Genel Dindarlık Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Görev Yılı
Genel Dindarlık	r	0.028
	p	0.574
	Ort.	3.810
	N	410
İç Gúdümlü Dindarlık	r	-0.074
	p	0.135
	Ort.	-14.032
	N	410
Dış Gúdümlü Dindarlık	r	0.123*
	p	0.13
	Ort.	34.593
	N	410

**p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 20’de görüldüğü üzere, görev yılı ile genel dindarlık arasında anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır. İç güdümlü dindarlık ile görev yılı arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Dış güdümlü dindarlık ile ($r=0.12$, $p<0.01$) yönde zayıf ama pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre görev süresi uzadıkça dış güdümlü dindarlık düzeyi artmaktadır.

3.1.21. Din Görevlilerinin Görev Süresi Değişkeni İle Mutluluk ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Örneklemin görev süresi ile mutluluk arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21.Görev Yılı Değişkenine Göre Din Görevlilerinin Mutluluk Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Görev Yılı
Genel Mutluluk	r	0.051
	p	0.300
	Ort.	10.255
	N	410
Mutluluk	r	0.054
	p	0.271
	Ort.	19.089
	N	410
Mutsuzluk	r	-0.014
	p	0.784
	Ort.	-4.280
	N	410

* $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı * $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı

Tablo 21’de görüldüğü üzere, görev yılı ile genel mutluluk arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Mutluluk ile görev yeri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Mutsuzluk ile görev yılı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Görev süresi durumuna göre bir yıl görev yapanların mutluluk ortalaması ($\bar{X} = 19,089$) düzeyde olup, diğer görev sürelerine göre daha yüksektir. Buna göre görev süresi arttıkça mutlulukta bir azalmanın olması mümkün gözükmemektedir.

3.1.22. Din Görevlilerinin Görev Yeri Değişkeni İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümde örneklemin görev yeri Değişkeni ile dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22. Görev Yeri Değişkenine Göre Din Görevlilerin Dindarlık Biçimleri Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Görev Yeri
Genel Dindarlık	r	0.021
	p	0.665
	Ort.	2.304
	N	410
İç Güdümlü Dindarlık	r	-0.020
	p	0.690
	Ort.	-2.941
	N	410
Dış Güdümlü Dindarlık	r	0.014
	p	0.778
	Ort.	3.083
	N	410

**p<0,01 düzeyinde anlamlı * p<0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 22’de görüldüğü üzere, görev yeri ile genel dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Görev yeri ile iç güdümlü dindarlık arasında ise anlamlı bir ilişki söz konusu değildir. Görev yeri ile dış güdümlü dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu analiz sonuçlarına göre kasabada yaşayanların ortalaması ($\bar{X}=36,00$), diğerlerine göre daha dindar görülmektedir. Kasabada yaşayan bireylerin daha dindar olarak görülmesi; sosyal ilişkiler, yardımlaşma, paylaşmanın ve birebir ilişkilerin daha sık yaşanmasıdır. Dolayısıyla bu veriler doğrultusunda dindar olmanın sonucunda bireyler daha mutlu bir hayat yaşadığı söylenebilir.

3.1.23. Din Görevlilerinin Görev Yeri Değişkeni İle Mutluluk Ölçeği Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin görev yeri ile mutluluk ve boyutları arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 23’te verilmiştir.

Tablo 23.Görev Yeri Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Görev Yeri
Genel Mutluluk	r	0.012
	p	0.814
	Ort.	1.833
	N	410
Mutluluk	r	-0.068
	p	0.170
	Ort.	-18.671
	N	410
Mutsuzluk	r	0.144**
	p	0.004
	Ort.	35.524
	N	410

**p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 23'te görüldüğü üzere, görev yeri ile genel mutluluk arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Görev yeri ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Görev yeri ile mutsuzluk arasında ($r=0.144$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Yine kasaba yaşayanların ortalaması ($\bar{X}= 99,00$) diğerlerine göre daha yüksektir. Bu sonuçlara göre şehir merkezinde yaşayanların kırsal kesimde yaşayanlara göre daha mutsuzdur.

3.1.24. Din Görevlilerinin Meslek Türü Değişkeni İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin meslek türü ile dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 24'te verilmiştir.

Tablo 24. Meslek Türüne Göre Din Görevlilerin Dindarlık Biçimleri Puanları İçin t-Testi Sonuçları

	Meslek	N	Ort.	Std	t	p
Genel Dindarlık	Kur'an Kursu Öğreticisi	119	2.71	0.26	0.591	0.215
	İmam-Hatip/Müezzin Kayyım	291	2.69	0.31	0.635	
İç Gündümlü Dindarlık	Kur'an Kursu Öğreticisi	119	3.47	0.33	2.523	0.023
	İmam-Hatip/Müezzin Kayyım	291	3.35	0.44	2.836	
Dış Gündümlü Dindarlık	Kur'an Kursu Öğreticisi	119	1.49	0.55	-1.834	0.027
	İmam-Hatip/Müezzin Kayyım	291	1.61	0.63	-1.953	

Tablo 24'te görüldüğü üzere, bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, genel dindarlık ile meslek türü arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Fakat İç gündümlü dindarlık puanlarının meslek değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Erkek ($t=2,836$; $p<.05$), kadın, ($t=2,836$; $p<.05$). Kur'an Kursu öğretmenlerinin dindarlık ortalamaları ($\bar{X}=3.47$), imam-hatip/müezzin kayyımların ortalama ($\bar{X}=3.35$) düzeylerinden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu verilere göre Kur'an Kursu Öğreticileri imam-hatip/müezzin kayyımlara nazaran daha dindar olduğunu göstermektedir.

3.1.25. Din Görevlilerinin Meslek Değişkeni İle Mutluluk Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin meslek durumu ile mutluluk alt arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler tablo 25'te verilmiştir.

Tablo 25. Meslek Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin t- Testi Sonuçları

	Meslek	N	Ort.	Std	t	sig
Genel Mutluluk	Kur'an Kursu Öğreticisi	119	3.30	0.44	-0.510	0.718
	İmam-Hatip/Müezzin Kayyım	291	3.32	0.43	-0.504	
Mutluluk	Kur'an Kursu Öğreticisi	119	3.91	0.78	0.138	0.475
	İmam-Hatip/Müezzin Kayyım	291	3.89	0.76	0.136	
Mutsuzluk	Kur'an Kursu Öğreticisi	119	2.30	0.66	-1.128	0.533
	İmam-Hatip/Müezzin Kayyım	291	2.38	0.70	-1.156	

Tablo 25'te görüldüğü üzere, bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, genel mutluluk ile meslek türü ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Mutluluk ile meslek arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Mutsuzluk ile meslek arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmamıştır. Bu sonuçlar bağlamında mutluluk ile meslek türü arasında herhangi bir ilişki söz konusu değildir. Katılımcıların ortalamalarına baktığımızda kuran kursu öğreticilerin ortalaması ($\bar{X}$ = 0.78) düzeyinde olup, imam-hatip/müezzin kayyımlara göre daha mutludur.

3.1.26. Din Görevlilerinin Gelir Düzeyi Değişkeni İle Dindarlık Biçimleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin ekonomik durum ile Dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26. Gelir Düzeyi Değişkenine Din Görevlilerin Dindarlık Biçimleri Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Sosyo-Ekonomik Düzey
Genel Dindarlık	r	0.045
	p	0.368
	Ort.	3.684
	N	410
İç Güdümlü Dindarlık	r	0.048
	p	0.330
	Ort.	5.526
	N	410
Dış Güdümlü Dindarlık	r	0.005
	p	0.926
	Ort.	0.783
	N	410

**p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 26’da görüldüğü üzere, gelir düzey ile genel dindarlık arasında yönünde anlamlı bir korelasyon bulunmamaktadır. İç güdümlü dindarlık ile gelir durumu arasında anlamlı bir korelasyona varılmamıştır. Dış güdümlü dindarlık ile gelir durumu arasında anlamlı bir korelasyon görülmemektedir. Tabloya göre genel dindarlık ortalaması ($\bar{X} = 3.684$) yönünde olduğu için genel dindarlığın diğer dindarlık ölçeklerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

3.1.27. Din Görevlilerinin Gelir Düzeyi Değişkeni İle Mutluluk Arasındaki ilişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin ekonomik durum ile mutluluk alt boyutları arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27. Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Sosyo-Ekonomik Düzey
Genel Mutluluk	r	0.196**
	p	0.000
	Ort.	23.686
	N	410
Mutluluk	r	0.266**
	p	0.000
	Ort.	56.277
	N	410
Mutsuzluk	r	-0.156**
	p	0.001
	Ort.	-29.765
	N	410

**p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 27’de görüldüğü üzere, genel mutluluk ile gelir durumu arasında ($r=0.196$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde bir korelasyon tespit edilmiştir. Mutluluk ile gelir durumu arasında ($r=0.266$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde bir korelasyon vardır. Dış güdümlü dindarlık ile gelir durumu ($r=-0.156$, $p<0.01$) negatif yönünde güçlü bir korelasyon olduğu incelenmiştir. Sonuç olarak dindarlık biçimleri ile gelir durumu arasında doğru orantı bulunmaktadır. Gelir durumu arttıkça mutluluk da artmaktadır.

3.1.28. Din Görevlilerinin Dini İnanç Düzeyi Değişkeni İle Dindarlık Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin dini inanç durumu ile dindarlık biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28. Dini İnanç Değişkenine Göre Din Görevlilerin Dindarlık Biçimleri Puanları İçin Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Dini İnanç	N	Ortalama	Std. Sapma	f	p
Genel Dindarlık	Dindar değil	2	2.50	0.00	4.553	0.001
	Az dindar	9	2.46	0.40		
	Orta düzeyde dindar	159	2.65	0.26		
	Oldukça dindar	210	2.75	0.31		
	Çok fazla dindar	29	2.67	0.25		
	Toplam	409	2.70	0.30		
İç Güdümlü Dindarlık	Dindar değil	2	2.83	0.23	10.079	0.000
	Az dindar	9	3.00	0.75		
	Orta düzeyde dindar	159	3.27	0.39		
	Oldukça dindar	210	3.49	0.37		
	Çok fazla dindar	29	3.46	0.42		
	Toplam	409	3.39	0.41		
Dış Güdümlü Dindarlık	Dindar değil	2	2.25	0.35	1.993	0.095
	Az dindar	9	1.66	0.43		
	Orta düzeyde dindar	159	1.64	0.58		
	Oldukça dindar	210	1.56	0.65		
	Çok fazla dindar	29	1.36	0.44		
	Toplam	409	1.58	0.61		

Tablo 28’de görüldüğü üzere, anova analizi sonuçlarına göre; genel dindarlık ile dini inanç arasında ($F= 4.55 < 0.05$) üzerinde $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. İç güdümlü dindarlık ile dini inanç arasında ($F= 10.08 < 0.05$) üzerinde $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Dış güdümlü dindarlık ile dini inanç arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Tabloda verilere göre genel dindarlık ve iç güdümlü dindarlık arttıkça dini inanç durumu da artmaktadır. Yani iç güdümlü dindarların (oldukça dindar olanların) ortalaması ($\bar{X}= 3.49$) düzeyinde olup, diğer dini inanç düzeylerine göre daha yüksektir. Dolayısıyla din görevlilerin dini inanç ile dindarlık arasında olumlu bir bağlantı vardır. Dini inanç arttıkça dindarlık oranı da artmaktadır.

3.1.29. Din Görevlilerinin Mutluluk Düzeyi İle Dini İnanç Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin mutluluk ile dini inanç durumu arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 29’da verilmiştir.

Tablo 29. Dini İnanç Değişkenine Göre Din Görevlilerin Mutluluk Puanları İçin Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Dini İnanç	N	Ortalama	Std. Sapma	f	p
Genel Mutluluk	Dindar değil	2	3.01	0.17	6.081	0.000
	Az dindar	9	3.21	0.56		
	Orta düzeyde dindar	159	3.19	0.35		
	Oldukça dindar	210	3.39	0.47		
	Çok fazla dindar	29	3.46	0.39		
	Toplam	409	3.31	0.43		
Mutluluk	Dindar değil	2	3.69	0.19	10.724	0.000
	Az dindar	9	3.26	1.12		
	Orta düzeyde dindar	159	3.65	0.65		
	Oldukça dindar	210	4.07	0.76		
	Çok fazla dindar	29	4.24	0.74		
	Toplam	409	3.90	0.76		
Mutsuzluk	Dindar değil	2	1.90	0.12	4.888	0.001
	Az dindar	9	3.12	1.17		
	Orta düzeyde dindar	159	2.45	0.62		
	Oldukça dindar	210	2.29	0.69		
	Çok fazla dindar	29	2.17	0.64		
	Toplam	409	2.36	0.69		

Tablo 29’da görüldüğü üzere, anova testi kullanılarak yapılan analizi sonuçlarına göre; genel mutluluk ile dini inanç arasında ($F=6.08$, $p<0.05$) üzerinde $p<0.05$ düzeyinde yönünde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Mutluluk ile dini inanç arasında ($F=10.72$, $p<0.05$) üzerinde $p<0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Mutsuzluk ile dini inanç arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($F=4.90$, $p<0.05$) görülmektedir. Bu sonuçlara göre mutluluk değişkeninin dini inanç arasındaki ortalama ($\bar{X}=4.24$) düzeyinde göstermektedir. Dolayısıyla çok fazla dindar olanların daha fazla mutlu olduğu görülmektedir. Bu anlamda dindarlık arttıkça mutluluk seviyesi artmaktadır.

3.1.30. Din Görevlilerinin Dindarlık Biçimleri ile Mutluluk Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümünde örneklemin dindarlık biçimleri ile mutluluk ve boyutları arasındaki ilişki incelenmiş, konu ile ilgili veriler Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30. Dindarlık Biçimleri ile Mutluluk Ölçeklerinin Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar		Mutluluk	Boyutlar		Dindarlık
Genel Dindarlık	R	0.255**	Genel Mutluluk	r	0.255**
	Sig	0.000		Sig	0.000
	Ort.	13.789		Ort.	13.789
	N	410		N	410
İç Güdümlü Dindarlık	R	0.275**	Mutluluk	r	0.184**
	Sig	0.000		Sig	0.000
	Ort.	20.605		Ort.	17.422
	N	410		N	410
Dış Güdümlü Dindarlık	R	-0.003	Mutsuzluk	r	0.091
	Sig	0.947		Sig	0.064
	Ort.	-0.364		Ort.	7.774
	N	410		N	410

**p< 0,01 düzeyinde anlamlı * p< 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 3'te görüldüğü üzere, genel dindarlık mutluluk arasında ($r=0.255$, $p<0.01$) yönünde pozitif yönde zayıf ve anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır. İç güdümlü dindarlık ile mutluluk arasında ($r=0.275$, $p<0.01$) zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir. Dış güdümlü dindarlık ile mutluluk arasında anlamlı bir korelasyon söz konusu değildir. Yine genel mutluluk ile dindarlık arasında ($r=0.255$, $p<0.05$) zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır.

Mutluluk ile dindarlık arasında ($r=0.184$, $p<0.01$) yönünde pozitif yönde zayıf ama pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Mutsuzluk ile dindarlık arasında anlamlı bir korelasyon bulunmamaktadır. Bu tablo sonuçlarına göre genel anlamda dindarlıkları arttıkça dindarlık da artmaktadır. Dolayısıyla din görevlilerinin dindarlık biçimleri ile mutluluk arasında doğru orantı söz konusudur. Dindarlık artarsa mutluluk da artmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, Sivas İlinde Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 2017/2018 yılları arasında görev yapan İmam/Hatip ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin dindarlık ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Ayrıca görevlilerin dindarlık ve mutlulukların sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkisini ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini ve örneklemini Sivas merkez ve köylerde görev yapan 410 din görevlisinden oluşmuştur. Amaca uygun bir şekilde seçilen din görevlileri ile anket çalışması yürütülmüştür. Veriler bilgisayar ortamına aktarılarak düzenlenmiş ve SPSS 18.00 programında analiz edilmiştir. Bu çalışmada iki ölçek kullanılmıştır:

Allport ve Ross tarafından geliştirilen “*Dini yönelim Ölçeği*” ve Hils ve Argyle tarafından geliştirilen “*Oxford Mutluluk Ölçeği*” (OMÖ)’in kullanılmış olduğu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

A) Dindarlık Biçimleri İle Sosyo-demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Hipotezler:

➤ Araştırmamızın konuyla ilgili birinci hipotezi şuydu: Cinsiyet faktörü açısından kadınların *dindarlık düzeyleri* ile erkeklerin *dindarlık düzeyleri* arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çalışmamızda şu sonuca ulaşılmıştır: Dindarlık düzeyi ve dindarlık biçimleri, *iç güdümlü* ve *dış güdümlü* dindarlık cinsiyete değişkenine göre grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($t=2,523$; $p<.05$).

Cinsiyet değişkeni ile genel dindarlık arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Fakat kadınların *iç güdümlü dindarlık* düzeyleri erkeklerin *iç güdümlü dindarlık* düzeylerine nazaran az da olsa dindarlık eğilimi artmaktadır. Buna göre kadınlar dindarlık ortalaması ($\bar{X}=3.47$) iken erkeklerin dindarlık ortalaması ($\bar{X}=3.35$) düzeyindedir. Bu verilere göre kadınlar, erkeklere nazaran daha dindar olduğu görülmektedir. Çalışmamızın verisi ilgili hipotezimizi kısmen desteklemektedir.

Konu ile ilgili literatür taramamızda, kadın ve erkek dindarlığı arasında farklılaşmanın olmadığını söyleyen birçok lisans ve lisansüstü araştırma görülmektedir (Yapıcı 2012: 2-30). Bununla birlikte genel bulgu, kadınların daha dindar olduğu yönündedir. Yapıcı'nın bir çalışmasında elde ettiği tespitlere göre kadınlar ve erkeklerin dindarlığı arasında, kadınların lehine yaklaşık %2 ile %15 arasında bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (Yapıcı 2012: 2-34).

Tarhan, kadınların “*karşılıksız sevgi*” olarak bilinen şefkat duygusu, kadınlarda dinin önerdiği merhamet duygusuyla örtüştüğü için kadınların psikolojik doğası gereği erkeklere göre dindarlığa daha yatkındır. Özellikle yaşlı kadınların dindarlığı daha saf ve temiz olduğu bilinmektedir (Tarhan 2005: 333). Kadınların erkeklere göre daha dindar itaatkar, bağımlı ve edilgen olarak yetiştirildikleri göz önünde bulundurulduğunda, bunların kadınların yüksek olmasında etkili olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre toplumsallaşma sürecinde edinilen cinsiyet rolleri, özellikle annelik rolü ile dindarlık arasında güçlü bir bağ kurulmakta, dindarlığın çocukların yetiştirilmesi, hayata hazırlaması ve bütün aile üyelerinin mutluluğa ilişkin etkileri içeren annelik rolü sağlamaktadır (Kayıklık 2013: 94).

Akdoğan (1989)'ın “*Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat*” isimli çalışmasında ise, cinsiyet ile dinî inanç, ibadet ve dinin toplumsal boyutu arasında anlamlı bir ilişki yoktur (Akdoğan 1989: 209-210). Bu konuda Allport'a (2004) dayanarak kadın ile erkekler arasındaki dindarlık farklılığının %20'yi geçmediği, yani kısmi olduğu anlaşılmaktadır (Yapıcı 2016: 152). Bu anlamda araştırmamız literatür ile kısmen paralellik göstermektedir. Ancak bu konudaki çalışmalar zenginleştirilebilir.

➤ Araştırmamızın konuyla ilgili ikinci hipotezi ise şudur: *Yaş* değişkeni ile din görevlilerin *dindarlık biçimleri* arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışmamızda ise şu sonuca ulaşılmıştır: *Yaş* değişkeni ile *Genel dindarlık* ve *dış güdümlü dindarlık*) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak iç güdümlü dindarlık ile yaş değişkeni arasında ($F=2.75, <0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. İç güdümlü dindarlık biçiminin 31-40 yaş arasında olanların iç güdümlü dindarlık ($\bar{X}=3.45$) ortalaması diğer yaş aralığındakilerden daha yüksek düzeyde göstermektedir. Çalışmamızın ilgili verisi hipotezimizi kısmen

desteklemiştir. Araştırmamızdaki verilere göre yaş değişkeninde 31-40 yaş arasındaki görevlilerin *iç dindarlık* üzerinde daha etkili olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla orta yaş döneminde sosyal hayatta dinin daha etkin olduğu bu verilere göre söylenebilir. Bu konuda bireylerin hayatı anlamlandırma ve farkında olma noktasında dini ve manevi değerlere yönelme ihtiyacı doğmuş olabilir.

Yaparel, (2003)'te yaptığı bir araştırma sonucunda dinî duygunun 23-28 yaş grubunda 34-40 yaş grubuna göre daha düşük olduğunu görmüş ve bu durumun yaşa bağlı bir artış olabileceğini ifade etmektedir (Yaparel 1987: 134-135). Kayıklık'ın "*Orta Yaş Ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*" adlı, 40-94 yaş arasında 394 kişi üzerinde yapmış olduğu araştırmada, kadınların erkeklere göre daha dindar olduğunu tespit edilmiştir (Kayıklık 2003: 158). Hökelekli, batı ülkelerde yapılan araştırmalara göre 19-30 yaş sonrasında dini faaliyetlere dönüşte kesin bir düşüş olduğunu ve 30 yaş sonrasında sürekli bir artışın olduğu ortaya koymuştur (Hökelekli 2016: 283). Yapılan bazı araştırmalara baktığımızda dindarlığın yaşa göre değiştiği ve belli yaş aralığında da etkisinin arttığını söylemek mümkündür. Bu verileri genel olarak araştırmamızı desteklemese de 31-40 yaş arasında dindarlığın artma eğiliminde olması kısmen bile olsa doğrulamaktadır.

➤ Araştırmamızın konuyla ilgili üçünü hipotezi şudur: *Medenî duruma* göre dindarlık *biçimler* (*İç güdümlü dindarlık, dış güdümlü dindarlık*) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışmamızda şu sonuca ulaşılmıştır: *Medenî durum ile dindarlık biçimleri* (*İç güdümlü dindarlık, dış güdümlü dindarlık*) arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Fakat evlilerin ortalaması bekârların ortalamasına göre azda olsa daha fazla dindar olduğu görülmüştür. Acar, (2014) tarafından yapılan araştırmaya göre *iç güdümlü dindarlık* açısından *evlilerin ortalaması* (M=3.47, SD=.423), *bekârlarınkinden* (M=3.32, SD=.396) anlamlı şekilde farklı bulunmuştur (p <.01) Bu yönde *evliler, bekârlara nazaran daha fazla dindar görülmektedir* (Acar 2014: 150). Mehmedoğlu'nun Türk insanının Allah tasavvuru hakkında yaptığı araştırmasında, evlilerin bekârlara göre Allah'a daha çok teslimiyet gösterdiğini, O'nu kendilerine daha yakın buldukları görülmüştür (Mehmedoğlu 2007: 188).

Yine çalışmamızda boşanmış olanların *dış güdümlü dindarlık* ortalaması ($\bar{X}$ =2.68) olarak belirlenmiş ve evli ve bekârlara göre daha yüksek olduğu

anlaşılmaktadır. Turan'ın 543 evli, 184 bekâr arasında yaptığı analiz sonucunda medeni durum ile dini inanç boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür (Turan 2017: 115). Araştırmamız ve yapılan araştırma arasında pek fark olmadığı ve dindarlık ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Bu verilere göre hipotezimiz desteklenmiştir.

✓ Araştırmamızda konuyla ilgili dördüncü hipotezi şudur: Öğrenim durumu ile dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çalışmamızda ise şu sonuca ulaşılmıştır. Eğitim durumu ile *dindarlık biçimleri* arasında anlamlı bir korelasyon gözlemlenmiştir. Buna göre genel dindarlık ile eğitim durumu arasında ($r=-0.119$, $p=0.016<0.05$) negatif yönde anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir. Dindarlık alt boyutlarında *dış güdümlü dindarlık* ile *eğitim durumu* arasında ($r=-0.114$, $p=0.021<0.05$) negatif yönde anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir. Diğer yandan *iç güdümlü dindarlık* ile eğitim durumu arasında anlamlı bir korelasyona rastlanmamıştır. Çalışmamızın bu verileri hipotezimizi desteklememektedir.

Literatür araştırmalarında Aydemir'in 254 kişi üzerinden yaptığı bir araştırmada medeni durum ile dindarlık biçimleri arasında $p<0.001$ düzeyinde önemli olduğu görülmüştür. Buna göre "*Öğrenim durumu yüksek olan bireylerin dindarlık düzeyleri daha düşüktür.*" sonucuna varılmıştır (Aydemir 2008: 53).

Taplamacıoğlu tarafından yapılan araştırmada öğrenim düzeyi yükseldikçe dindarlık düzeyinin azaldığı görülmüştür (Taplamacıoğlu 1963: 150) Acar ve ark. 16-51 yaş arası 873 kişi üzerinde yaptıkları araştırmada, öğrenim düzeyi düştükçe çok dindar ve dindarların oranında bir artış olduğu; buna karşın din ile hiç ilgisi olmayanların öğrenim düzeyi yüksek gruplar arasında yer aldıkları görülmüştür. Dolayısıyla öğrenim düzeyi yükseldikçe dindarlık düzeyinde bir azalma olduğu tespit edilmiştir (Voltan ve ark. 1996: 50). Normal şartlarda eğitim durumu arttıkça dindarlığın artması beklenir. Fakat yapılan araştırmaların çoğunda eğitim durumu arttıkça dindarlık düzeyinin düştüğü görülmektedir. Bu da hem çalışmamızı hem de hipotezimizi destekler mahiyettedir. Eğitim durumu arttıkça dindarlığın düşmesi bireylerin dinin duygu boyutunda bir eksiklik olduğu düşünülebilir.

✓ Araştırmamızın beşinci hipotezi şudur: Örneklemin çalışma süresi ile dindarlık biçimleri arasında önemli bir ilişki yoktur.

Çalışmamızda şu sonuca ulaşılmıştır. Görev süresi ile *İç güdümlü dindarlık*, *dış güdümlü dindarlık* arasında anlamlı bir korelasyona rastlanmamıştır. Bu da hipotezimizi doğrulamaktadır. Görev süresi ile *dış üdümlü dindarlık* arasında ($r=123$, $p<0.05$) pozitif düzeyde anlamlı bir korelasyona rastlanmıştır. Bu da gösteriyor ki görev süresi arttıkça dış güdümlü dindarlık seviyesi artmaktadır. Bu verilere göre bireylerin hayat şartlarının değişmesi ve görev süresi arttıkça dindarlık azalmaktadır.

✓ Araştırmamızda konuyla ilgili altıncı hipotezi şudur: Yerleşim yeri ile dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda ise şu sonuca ulaşılmıştır. Görev yeri ile *genel dindarlık düzeyleri* arasında pozitif yönünde anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Dış güdümlü dindarlık arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. İç güdümlü dindarlık arasında ise ($r=-0.020$, $p>0.05$) düzeyde anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Bu çalışma hipotezimizi desteklememektedir. Fakat kasabada yaşayan bireylerin dindarlık ortalamaları ($\bar{X}=36$) seviyede olup az da olsa il köy ve diğer yerlerde yaşayanlara nazaran daha yüksek görünmektedir.

Aydemir yaptığı araştırmasında yüksek dindarlık puan ortalamasına sahip olanlar, en uzun süre olarak köyde yaşayanlardır. Buna göre, köyde ve kasabada yaşamlarını geçirenlerin, dindarlık puan ortalaması, ilçe ve ilde yaşayanlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Aydemir 2008: 53-54).

Apaydın'ın üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma sonucu, köyde yaşayanların dinî tutumunun diğer yerleşim yerlerinde yaşayanlara göre daha olumlu olduğu tespit edilmiştir (Apaydın 2001: 189).

Mehmedoğlu'nun yaptığı araştırmasında kırsal çevrede yaşayanların kentsel çevredeki insanlara göre daha pozitif anlamda Allah tasavvuruna sahip olduğu sonucuna varılmıştır (Mehmedoğlu 2007: 192). Yapılan araştırmalara bireylerin yerleşim yerine göre kırsal kesimde yaşayanların dini hassasiyetlerinin merkezde yaşayanlara göre daha üst düzeyde olduğu görülmektedir. Bu da kırsal kesimde yaşayanların şehirlerde yaşayanlara göre daha dindar olduklarını göstermektedir. Bu verilere göre hipotezimiz kısmen desteklemektedir.

✓ Araştırmamızın yedinci hipotezi şudur: Meslek türüne göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca ulaşılmıştır. *Meslek türü ile genel dindarlık düzeyleri arasında* anlamlı bir ilişki yoktur. Fakat İç güdümlü dindarlık puanlarının meslek değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Erkek ($t=2,836; p<.05$), kadın, ($t=2,836; p<.05$). Kur'an Kursu öğretmenlerinin dindarlık ortalamaları ($\bar{X}=3.47$), imam-hatip/müezzin kayyımların ortalama ($\bar{X}=3.35$) düzeylerinden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler doğrultusunda Kur'an Kursu Öğreticilerinin imamlara göre daha dindar olduğu görülmektedir. Bu veriler hipotezimizi doğrulamaktadır.

Konuyla ilgili Sevindik'in öğretmen, memur ve diğer gruplarda yaptığı araştırmasında, meslek grubuna göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında önemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır (Sevindik 2015: 84). Aydemir, 254 kişi üzerinden yaptığı araştırmasında meslek grubuna göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında önemli bir fark olmadığını tespit etmiştir (Aydemir 2008: 50). Bu araştırmalar da araştırmamızı desteklememektedir. Kur'an Kursu öğretmenlerinin dindarlık ortalamaları ($\bar{X}=3.47$) imam-hatip/müezzin kayyımların ortalama ($\bar{X}=3.35$) düzeylerinden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Kur'an Kursu öğretmenleri imam-hatip/müezzin kayyımlara göre daha dindar olduğu görülmektedir. Meslek ile dindarlık arasındaki ilişkinin olduğu noktasında literatür araştırmaların genişletilmesi katkı sağlayacaktır.

✓ Araştırmamızın sekizinci hipotezi şudur: Gelir durumuna göre bireylerin dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca ulaşılmıştır. Gelir durum ile *genel dindarlık* arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Gelir düzeyi ile *İç güdümlü dindarlık* arasında anlamlı bir ilişki sonucuna varılmamıştır. Gelir düzeyi ile *dış güdümlü dindarlık* arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Hipotezimizde azda olsa gelir durumu ile iç güdümlü dindarlık ortalaması ($\bar{X}=5.526$) iken dış güdümlü dindarlık ortalaması ($\bar{X}=0.783$) arasında bir bağlantının olduğunu söylenebilir. Bu veri hipotezimiz desteklememektedir.

Dindarlık ile sosyo-ekonomik düzey arasında bir ilişkinin olmadığını söyleyen Karaca, araştırmasında gelir durumu değişkenlerinin dindarlık biçimleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ifade eder ($F=.47$, $P>.005$). (Karaca 1997: 200). Yıldız, araştırmasında gelir durumu ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Fakat gelir durumunun dindarlığın sadece bilgi boyutu arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir (Yıldız 2014: 180). Sevindik, araştırmasında elde edilen bulgular gelir durumuna göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında önemli bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

Diğer taraftan Yapıcı tarafından yapılan çalışmada, orta ve alt gelir grubunda olanların diğerlerine göre daha fazla dindarlık eğilimine sahip olduklarını tespit etmiştir (Yapıcı 2007: 185). Böyle farklı sonuçların olması konunun araştırma konusu olabileceği sözkonusudur.

✓ Araştırmamızın dokuzuncu hipotezi şudur: Bireylerin *dindarlık biçimleri ile dini inanç* arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca ulaşılmıştır. Dini inanç ile *dindarlık biçimleri* arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Genel dindarlık ile dini inanç arasında ($p<0.05$) yönünde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Dini inanç ile dış güdümlü dindarlık arasında ($p<0.05$) yönünde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dini inanç ile dış güdümlü dindarlık arasında ise ($p>0.05$) yönünde anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu verilere göre dindarlık ile dini inanç arasında doğru orantı bulunmaktadır. Dini inanç azaldıkça dindarlık da azalmaktadır. Bu veriler hipotezimiz desteklemektedir. Dolayısıyla dindarlık arttıkça dini inanç da artmaktadır.

Dini inanç bireyin sahip olduğu değerleri gerçekleştirebileceğine duyduğu güvendir. Bu amaçlar da arzu ve istekler tarafından belirlenmektedir. Arzu ve çabalar ise inancın ayrılmaz temel bir durumudur. Bireyin ihtiyaçlarında inanç ve dindarlık varlığını sürekli devam ettirmektedir (Allport 2014: 147-148). Burada anlaşıldığına göre insanın dünyaya geleşenden itibaren dinin her birey için ihtiyaç olduğu görülmektedir.

B) Mutluluk İle Sosyo-demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Hipotezler:

✓ Konu ile ilgili birinci hipotezimiz şudur: Cinsiyet değişkeni ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Genel mutluluk, mutluluk ve mutsuzluk durumun cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Cinsiyet faktörü açısından bireylerin mutluluk düzeyleri arasında mutsuz olma düzeyi diğerlerine değerlere göre anlamlı derecede fazla görülmektedir. Kadınları mutluluk ortalamaları ($\bar{X}=3.91$) erkeklerin mutluluk ortalamasından ($\bar{X}=3.89$) daha fazla olduğu görülmektedir. Bu veriler sonucunda az da olsa kadınlar erkeklerden daha mutlu oldukları görülmüştür. Araştırmamız ise şu sonuca ulaşılmıştır. Bu veriler hipotezimizi desteklememektedir.

Öztürk ve ark. Tarafından yapılan araştırmalarına göre t testi sonucu incelendiğinde, mutluluk düzeyinin cinsiyete göre değişmediği görülmektedir. Mutluluk değişkeni için yapılan bu testte, ($p=0,485>0,05$) düzeyinde olduğundan yokluk hipotezi reddedilememektedir. %95 güven düzeyinde cinsiyetler arasında mutluluk açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamadığı görülmektedir (Öztürk ve ark., 2017: 32). Aydemir'in araştırmasında araştırmaya katılan erkek ve kadın bireylerin almış oldukları mutluluk puan ortalamaları birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir. Ama aralarında anlamlı denecek kadar bir ilişki söz konusu değildir (Aydemir 2008: 55). Yapıcı'nın Yapıcı, "Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık" adlı araştırmasında depresyon düzeyi ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını, ancak, erkeklerin umutsuzluk düzeyinin kızlardan oranla daha yüksek olduğunu belirtmiştir (Yapıcı 2007: 220). Tarhan, kadınlar ve erkek arasındaki mutluluk yeniden tasarlanması gerektiğini ifade etmektedir. Faka kadınların annelik duygusunun yoğun olması mutluluğu kazandıran bir hadisedir. Sevgi, anne ve çocuk ilişkisi birbirini mutlu ettiği bir ilişkidir. Bu sevgi Yaratıcı tarafından kadınlara verilen özel bir duygu olduğu için kadınların erkeklere göre daha mutlu olduğu görülmektedir (Tarhan 2005: 321).

Andrews ve Withey, Campbell, Converse ve Rodgers, Goodstein, Zautra ve Goodhart yaptıkları çalışmalarda cinsiyetle mutluluk arasındaki ilişkinin zayıf olduğu, farklılaşmanın çok küçük olduğunu ifade etmiştir (Seligman (2007: 83).

Yapılan araştırmalara göre cinsiyet değişkenine göre mutluluk ve alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır.

✓ Konu ile ilgili ikinci hipotezimiz şudur: Yaş değişkeni açısından bireylerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırmamızda şu sonuca ulaşılmıştır. Yaş değişkeni ile mutluluk ve mutsuzluk arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu veriler hipotezimiz desteklemektedir.

Aydemir'in çalışmasında, yaş faktörü bakımından bireylerin mutluluk düzeyleri arasında önemli bir farkın bulunamadığı sonucu ortaya çıkmıştır (Aydemir 2008: 71). Buna karşın Eryılmaz, Ercan, "*znel İyi Oluşun Cinsiyet, Yaş Grupları ve Kişilik zellikleri, Açısından İncelenmesi*" adlı araştırmada, 26-45 yaş grubunda yer alan bireylerin 19-25 yaş grubunda yer alan bireylere göre anlamlı biçimde daha yüksek ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir (Eryılmaz ve Ercan, 2011 144). Göcen,yaptığı araştırmasında "*Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler zerine Bir Araştırma*" psikolojik iyi olma bakımından kadınlar erkeklere göre, daha yüksek ortalamalara sahip olmalarına rağmen, istatistik açıdan anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır (Göcen 2014: 121). Yapılan bu çalışmalar da araştırmamızı oğunukla desteklenme yönündedir.

✓ Konu ile ilgili üçüncü hipotezimiz şudur: Medenî durum değişkenine göre bireylerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamıza şu sonuçlara ulaşılmıştır. Mutluluk puanlarının medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=3,727; p<.05$).Bu verilere göre evli olanların ortalaması ($\bar{X}=3.40$) düzeyinde olup diğer değişkenlere daha yüksektir. Verilere baktığımızda evli olanların ortalaması ($\bar{X}=3.40$) düzeyinde olup, bekârların mutluluk ortalamasından ($\bar{X}=3.80$) daha yüksektir. Bu durum da evlilerin bekrlardan daha mutlu olduklarını göstermektedir. Bu veriye göre hipotezimiz mutluluk alt leği olarak mutluluk ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit edilerek desteklemektedir. Bu veriler hipotezimizi kısmen desteklemektedir.

Araştırmada bu çalışmayı destekleyen Aydemir, evli olanların mutluluk puan ortalamaları, bekâr ve diğerlerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Aydemir 2008: 316). Sevindik, çalışmasında medeni duruma göre evli olan bireylerin mutluluk düzeyleri ile bekârlar ve diğerlerine göre daha yüksek düzeydedir (Sevindik 2015: 96). Diener ve ark. ise 42 ülkeden 169 kişi ile yaptıkları kültürlerarası karşılaştırmalı çalışmasında, evli bireylerin boşanmışlara ve ayrı yaşayanlara oranla olumlu duygularının daha çok, olumsuz duygularının daha az ve öznel iyi oluşlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna ortaya çıkmıştır (Göcen 2014: 115). Son olarak da (TÜİK), 2013 yılı “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” sonuçlarına göre, evlilerin, evli olmayanlara göre daha mutlu olduğu görülmüş; evlilerin ise % 58,9'u mutlu olduğunu ifade ederken, evli olmayanların % 50' si mutluk düzeyine ulaştığı tespit edilmiştir (TUİK 2013: 8). Bu araştırmalar hipotezimiz çoğunlukla desteklemektedir.

✓ Konu ile ilgili dördüncü hipotezimiz şudur: Öğrenim durumu değişkenine göre bireylerin mutluluk düzeyleri anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca ulaşılmıştır. Öğrenim durumu ile genel mutluluk ile mutsuzluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Fakat mutluluk ile öğrenim durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Mutluluk ortalaması ($\bar{X}=0.019$) iken, mutsuzluk ile öğrenim durumu arasındaki ortalaması ($\bar{X}=-0.066$) düzeyinde olduğunu göstermektedir. Tukey testine göre lise mezunların mutluluk düzeyi önlisans ve lisans mezunu olanlara göre daha yüksektir. Bu da her ne kadar mutluluk ile öğrenim durumu arasında bir ilişki olmasa da mutluluğun mutsuzluğa oranla öğrenim durumu arasındaki negatiflik düzeyi daha yüksek göstermektedir. Bu veriler ipotezimizi desteklememektedir.

Aydemir, “*Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik)*” adlı araştırmasında “*Öğrenim durumuna göre bireylerin mutluluk düzeyleri arasında önemli bir farkın*” olmadığı tespit edilmiştir. Fakat ilkokul mezunu olanlar, üniversite ve lise mezunu olanlardan daha yüksek mutluluk düzeyine tespit edilmiştir (Aydemir 2008: 59).

Sevindik ise eğitim durumu ilkokul (1-5.Sınıf) olanların mutluluk düzeyi (109,000 ±0,000), eğitim durumu ortaokul- ilköğretim olanların mutluluk düzeyinden (89,462 ±0,519) ve diğer öğrenim durumların daha yüksektir. Buna göre ilköğretim

seviyesindeki mezuniyetlerin öğrenim durumu ile mutluluk arasında istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur.

Kurnaz, “*İlk Yetişkinlerde Dini Yönelim-Mutluluk İlişkisi*” adlı çalışmasında ilk yetişkinlerde öğrenim durumu ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır. Öğrenim durumu düşük olan bireylerin mutluluk düzeyi, öğrenim durumu yüksek olanlara göre daha yüksek göstermektedir (Kurnaz2015: 107). Bu çalışma araştırmamızı desteklememektedir.

Şengül, “*Dindarlık Ve Ruh Sağlığı İlişkisi*” adlı araştırmasında, bireylerin öğrenim durumu onların ruhsal rahatsızlık belirtileri açısından anlamlı farklılığa yol açmadığı sonucu çıkmıştır (Şengül 2007: 137). Bu çalışma sonuçları yapılan araştırmayı desteklemektedir.

✓ Konu ile ilgili beşinci hipotezimiz şudur: Bireylerin çalışma süresi ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca varılmıştır: Genel mutluluk ve mutluluk ile görev süresi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Dış güdümlü dindarlık ile görev süresi arasında $r=0.123$, $p<0.01$ yönde az ama pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu veriler hipotezimizi desteklememektedir.

✓ Konu ile ilgili altıncı hipotezimiz şudur: Yerleşim yeri değişkenine göre bireylerin mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca varılmıştır. Genel mutluluk ile görev yeri değişkeni arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Mutluluk alt boyutu ile görev yeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Mutsuzluk ile görev yeri arasında ise ($r=0.144$, $p<0.01$) pozitif yönlü güçlü bir şekilde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kasabada yaşayanları ortalaması ($\bar{X}= 99,00$) diğer yerlerde yaşayanların ortalaması ($\bar{X}=97,00$) düzeyde görülmektedir. Kasabada yaşayan bireylerin diğer yerlerde yaşayanlardan daha mutlu diyebiliriz. Bu veriler hipotezimizi şu şekilde desteklemektedir: Şehir merkezinde yaşayanların diğer yerleşim yerlerinde yaşayanlara göre daha mutsuzdur.

Aydemir araştırmasında “*Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik)*” adlı çalışmasında, yaşamlarını en uzun geçirdikleri yerleşim yerine göre bireylerin

mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (Aydemir 2008: 60). Bu çalışma ise araştırmamızı desteklemektedir.

Kurnaz, “İlk yetişkinlerde Dini Yönelim-Mutluluk İlişkisi” çalışmasında, yaşamın çoğunluğunun geçirildiği yer ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır. Yaşamın çoğunluğunu büyük yerleşim yerleşimlerde geçirenlerin, daha küçük yerleşim yerlerindekiyle göre mutluluk düzeyi daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu da hayat şartların sağladığı imkânlardan dolayı olabilir.

Kuru, “Genç Yetişkinlikte Obsesif İnançların Mutluluk Üzerindeki Etkisinin Demografik Verilerle İncelenmesi” adlı çalışmasında, katılımcıların mutluluk, Sorumluluk/Tehlike Beklentisi alt ölçeği, Mükemmeliyet/Kesinlik alt ölçeği ve Önem Verme/Düşünceleri Kontrol Etme alt ölçeği, yaşadığı yere göre incelendiğinde istatistiksel olarak bir farkın olmadığı sonucu çıkmıştır. Bu veriler doğrultusunda mutluluk ile yerleşim yeri arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı anlaşılmaktadır (Kuru 2017: 34).

✓ Konu ile ilgili yedinci hipotezimiz şudur: Meslek değişkenine göre mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca varılmıştır. Meslek grubuna göre meslek ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu verilere göre hipotezimiz desteklenmemektedir.

Aydemir, yaptığı araştırmada meslek grupları açısından bireylerin mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır (Aydemir 2008: 57).

Sevindik, araştırmaya katılan bireylerin mutluluk düzeyi ortalamalarının meslek Değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F=5,010$; $p=0.007<0.05$) (Sevindik 2015: 97). Araştırmamızda mutluluk ile meslek arasında anlamlı bir ilişkinin çıkmaması görev çeşitlerinin az olması ve araştırmamızın sınırlı olması açısından kaynaklanmış olabilir. Bu da mutluluk ile meslek arasındaki ilişkinin tartışma konusu olduğu ortaya çıkmaktadır.

✓ Konu ile ilgili sekizinci hipotezimiz şudur: Gelir durumu değişkenine göre bireylerin mutluluk düzeyleri arasında bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca varılmıştır. Genel mutluluk gelir durumu arasında ($r=0.196$, $p<0.01$) pozitif yönünde anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir. Mutluluk ile gelir durumu arasında ($r=0.266$, $p<0.01$) pozitif yönünde anlamlı bir korelasyon vardır. Mutsuzluk ile gelir düzeyi arasında ise ($r=-0.156$, $p<0.01$) negatif yönde güçlü ve anlamlı bir korelasyon vardır. Bu veriye göre gelir düzeyi arttıkça mutluluk da artmaktadır. Bu veriler hipotezimizi desteklemektedir.

Yetim ve ark. Tarafından yapılan çalışmalarda, gelirin önemli bir etmen olarak görüldüğü ve değişik kesimlerden bireylerin, güvenlik gereksinimlerini karşılamak bakımından, parayı mutlulukta birinci etmen gördüklerini ortaya konulmuştur (Yetim 2001: 150).

Kurnaz, “*İlk yetişkinlerde Dini Yönelim-Mutluluk İlişkisi*” çalışmasında ilk yetişkinlerde gelir durumu ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır. Gelir durumu arttıkça mutluluk düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir (Kurnaz 2015: 108).

Öztürk ve ark. “*Lisans Öğrencilerinin Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi*” çalışmasında, mutluluk düzeyinin gelir gruplarına göre değişip değişmediğine ilişkin yapılan test sonucunda P-değeri 0,176 olarak hesaplanmıştır. Mutluluk düzeyi için $p=0,176>0,05$ olduğundan mutluluk ile gelir durumu arasında anlamlı bir ilişkiye varılmamıştır (Öztürk, Meral, Yılmaz, 2017: 33). Bu çalışma hipotezimizi desteklemektedir.

Yine Yoğurtçu, Yoğurtçu “*Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*” adlı çalışmasında, yüksek düzeyde harcama yapan kişilerin umutsuzluk seviyelerinin düşük, özsaygılarının ise yüksek olduğunu görülmüştür. Böylece ekonomik durum yükseldiğinde umutsuzluk düzeyinin azaldığını, Özsaygının ise arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Yoğurtçu 2009: 69). Bu araştırmalara göre mutluluk ile gelir durumu arasında bir ilişkinin olduğu yönündedir. Bu bakımdan çalışmamızı desteklemektedir.

✓ Konu ile ilgili dokuzuncu hipotezimiz şudur: Örneklemin mutluluk düzeyleri ile dini inanç arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca ulaşılmıştır: genel mutluluk ile dini inanç arasında ($F=6.08$, $p<0.05$) üzerinde $p<0.05$ düzeyinde yönünde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Mutluluk ile dini inanç arasında ($F=10.72$, $p<0.05$) üzerinde $p<0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Mutsuzluk ile dini inanç arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($F=4.90$, <0.05) görülmektedir. Bu sonuçlara göre mutluluk değişkeninin dini inanç arasındaki ortalama ($\bar{X}=4.24$) düzeyinde göstermektedir. Bu verilere göre dindarlık arttıkça mutluluk da artmaktadır. Bu veriler hipotezimizi desteklemektedir. Buna göre dini inanç sahibi insanlar dinini yaşadıkları müddetçe mutlu olmaktadır.

✓ Konu ile ilgili onuncu hipotezimiz şudur: Örneklemin dindarlık biçimleri ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmamızda şu sonuca ulaşılmıştır: Tukey esti kullanılarak yapılan Post Hoc varyans analizi sonuçlarına göre; genel dindarlık mutluluk arasında ($r=0.255$, $p<0.01$) yönünde pozitif düzeyinde güçlü ve anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır. İç güdümlü dindarlık ile mutluluk arasında ($r=0.275$, $p<0.05$) yönünde pozitif düzeyinde güçlü ve anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir. Dış güdümlü dindarlık ile mutluluk arasında anlamlı bir korelasyon söz konusu değildir. Yine genel mutluluk ile dindarlık arasında ($r=0.255$, $p<0.05$) yönünde pozitif düzeyinde güçlü ve anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır.

Bu bağlamda dini inanç arttıkça mutluluğun da arttığını göstermektedir. Bu veriler hipotezimizi desteklemektedir.

Sevindik, çalışmasında Mutluluk düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=0.292$, $p<0.05$). Bu değerlere göre mutluluk düzeyi arttıkça dindarlık düzeyin arttığını görmekteyiz (Sevindik 2015: 99).

Aydemir, araştırmasında dindarlık ve mutluluk arasındaki ilişkiye bakıldığında $r=0.24$, $p<0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, dindarlık arttıkça mutluluğun da arttığı görülmektedir (Aydemir 2008: 63).

Acaboğa da, Acaboğa'nın araştırmasında mutlu olmanın ilk nedenleri arasında Allah'a inanmanın ve dinî görevleri yerine getirmenin ön plânda olduğu

görülmüştür. Dinî vecibeleri yerine getirmemek ise mutsuzluğun en belirgin sebebi olarak ortaya çıkmıştır (Acaboğa 2007: 27).

Kurnaz, yaptığı araştırmasında, İlk yetişkinlerde dindarlık düzeyi ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir farkın olduğunu ve dindarlık düze yükseldikçe mutluluk düzeyinde arttığı görülmüştür.(Kurnaz 2015: 113).

Yine bu konuda Yılmaz ve ark. “*Lisans Öğrencilerinde Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi*” çalışmasında %95 güven düzeyinde mutluluk ve maneviyat arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını destekleyici sonucuna varılmıştır (Öztürk, Meral ve Yılmaz 2017: 35). Şu ana kadar yapılan bütün literatür araştırmalarında çalışmamıza örtüşen bulgulara sahip çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler de hipotezimizi desteklemektedir. Sonuç olarak dindarlık ile mutluluk arasındaki ilişkiye dair araştırma farklılığından kaynaklanan farklı veriler ortaya çıkmıştır. Ancak genel bir düşüncenin, dinin insanlar için bir ayrılmaz bir parçası olduğundan, din ile insanın mutluluğu arasında pozitif yönde katkı sağladığı yönünde olmuştur.

Araştırmamız Sivas ilindeki Diyanet personeli olan İmam-Hatip, Müezzin-Kayyim ve Kur’an Kursu Öğreticilerinden oluşan 2017-2018 yılında 410 katılımcıyla yürütülmüştür. Araştırmada din görevlilerin din görevlilerin cinsiyet, yaş, medenî durum, meslekî durum, gelir düzeyi, öğrenim durumu ve yerleşim yeri, görev süresi, dini inanç düzeyi olarak dokuz bağımsız değişken ile dindarlık ve mutluluk düzeylerinin tespit edilerek aralarındaki anlamlı ilişkinin olup olmadığını ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu çalışma dindarlık ve mutluluk çalışmalarına destek mahiyette yol gösterici olmuştur. Bu araştırmanın amacı, Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin psiko-sosyal, dini değerler hassasiyetleri konusunda tanıma ve bu değerlerin kendilerinde oluşturdukları etkiyi ortaya çıkartmaktır. Yine insan ruhunda bu değerlerin nasıl algılandığı gibi soruların cevaplarını açığa çıkartmaktır. Bu bakımdan dinin, dindarlığın, mutluluğun, huzurun, güven ve saadetin insan hayatındaki önemine dair fikir ve düşünceler geliştirmek burada önemsenmiştir.

Böylece din görevlilerin dindarlığı arttıkça mutluluğun da arttığı, dindarlık azaldıkça mutluluğun da azaldığı kanısına varılabilir. Buradan hareketle dinin

insanın daha huzurlu bir hayat yaşaması için dinin hayatında vazgeçilmez bir unsur olduğu gerçeğidir.

Bununla birlikte daha geniş ve ileri düzeyde değerlendirmeler yapmak, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliğini tespit etmek ya da artırmak için şu öneriler sunulabilir:

1. Din ve dindarlık mutluluğu arttırmasında ne kadar önemli bir etken olduğu Araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Fakat bu alanda geneleme yapmamak gerekir. Genelleme yapmak için bu konuyla ilgili daha geniş evren ve örneklem gruplarında farklı yöntem ve metotlar geliştirerek çalışmaların yapılması ve bu iki etken arasında etkiler araştırılmalıdır.

2. Bu çalışmada kullanılan ölçek ve teoriler farklı meslek grupları veya daha geniş kültürlere sahip insanlar üzerinden çalışmalar yürütülebilir. Her meslek grubuna has ölçek geliştirilebilir.

3. Ayrıca dindarlık tespitinde ölçeğin dışına çıkılarak gözlem yoluyla da dindarlık tespitinin yapılması noktasında dinin, bireyin ve toplumun hayatında ne kadar etkili ve onların dini yaşamda ne kadar samimi olduğu ortaya koyabilmek için önem taşır. Bu görevi de Diyanet İşleri Başkanlığı ile diğer kurumlarla birlikte bütün psiko-sosyal ve dini değerler noktasında protokollerin yapılarak pratik hayatta geçirmesi önem arz etmektedir

4. İç güdümlü dindarlık dış güdümlü dindarlık ve mutluluk arasındaki ilişkinin kavranması konusunda az sayıda çalışma yapılmıştır. Bu konuda araştırmamız katkı sağlanacağı söylenebilir. Bu konuda çalışmaların arttırılması ihtiyaç duyulabilir.

KAYNAKÇA

- Acaboğa, Asiye (2007). *Din-Mutluluk İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Acar, Hatice (2014). *Kur'an Kurslarında Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri, Dini Başaçıkma Faliyetleri ve Psikolojik İyi Halleri*. (Sivas İli Örneği) Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Acar, Hatice (2006). *İlkokul Çocukların İnanç Gelişimi: Psiko-Teolojik Bir Yaklaşım*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Adam, Baki ve Yitik, Ali İhsan (2015). *Dinler Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akdoğan, Ali (1989). *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat. Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat*. (Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Akduman, Gülbeniz ve Yüksekbilgili, Zeki (2016). Bireysel Mutluluk ve İşkoliklik İlişkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31) 97.
- Akgül, Mehmet (2004). Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi. (Konya Huzurevi Örneği). *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(9), 19-56.
- Akın, Ahmet (2006). Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler. (Bursa Örneği). *Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8) 68-69.
- Akıncı, Ezgi (2018). *Psikoloji'de Mutluluk Kuramları*. Erişim Tarihi 04 Temmuz 2018. <http://www.ww.academia.edu/pozitif-psikoloji-mutluluk-kuramları>
- Akseki, Ahmet Hamdi (1983). *İslam Dini: İtikat, ibadet ve Ahlak*. Ankara: Nur Yayınları.

- Akseki, Ahmet Hamdi (2016). *Ahlak dersleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Albayrak, Ahmet (2005) Din Tecrübe Boyutu. *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. Sayı: Haziran (2), 72.
- Alfred, Adler (1988). *Yaşamının Anlamı ve Amacı*. (Çev. Kamuran Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Allport, Gordon (1956). *Personality a Psychological Interpretation*. London: Constable ve Company Ltd.
- Allport, Gordon W. (2018). Din ve Psikoloji (Çev. Abdulhalim Durma). Erişim Tarihi: 08 Haziran 2018). httpswww.academia.edu/8708226/Din_Psikoloji. 6/8
- Allport, Gordon W. (1950). *The individual and His Religion: Psychological Interpretation*.
- Allpot, Gordon W. (2006). Allport ve kişilik. *Olmaktan Oluşa*. (Çev. Bilal Sambur). Ankara: Katkı Yayınları.
- Allpot, Gordon W. ve Ross, J.M. (1967). *Personal religious orientation andprejudice*. *Journal of Personality and Social Psychology*.
- Allport, Gordon W. (2014). *Birey ve Dini*. (Çev. Bilal Sambur). Ankara: Elis Yayınları.
- Altıntaş, Hayrani (1999). *İslam Ahlakı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Apaydın, Halil (2001). *Kişilik Özelliklerinin Dinî Tutum ve Davranışlara Etkisi*. (Doktora Tezi). Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Armaner, Neda (1980). *Din Psikoloisine Giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaa.
- Arslan, Hasan (2011). *Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. Ocak-Haziran 4(7), 41-42.
- Arvas, Fatma Balcı (2017). Psikolojide ve İslam Düşünce Geleneğinde Mutluluk Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *İsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 111.

- Avcı, Mehmet (2008). *Başarılı ve Mutlu olmaya Var mısın?* İstanbul: Elit Kültür Yayınları.
- Avery, Robert ve Serap, Bezmez (Ed.)(1986). *Nev Redhouse, Türkish-English Dictionary*. İstanbul: Redhouse Yayınları.
- Aydemir, Ruveyda Efdal (2008). *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi İlk Yetişkinlik Dönemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Mahmut (2016). *Bazı Din Tanımlamaları: Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet*. İstanbul: Ensar yayınları.
- Ayten, Ali (2006). "William James (1842-1910)ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım. *İslâmî Araştırmalar Din Psikolojisi*, 19(3), 463.
- Ayten, Ali (2010). *Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başaçıkma Üzerine Psiko-Sosyal Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, Ali (2013). "Din Ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.*Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), 28-30.
- Ayten, Ali (2015). *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, Ali (2017). *Mutluluğun Peşinde*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Aytürk, Nihat ve Çelik, Arslan (1987). *Diyanet İşeri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baştürk , Rabia (2009). *Başarıya ve Mutluluğa Ulaşmanın Bilimi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Baynal, Fatma (2015). Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *İslam ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 224-225.
- Bayraktar, M. Faruk (1997). *Türkiye'de Vaizlik*. İstanbul: M.Ü.İFAV Yayınları.
- Benjamin Beit-Hallahmi, Argyle, Michael (1997).*The Psychology of Religious Behavoir, Belief and Experience*. Routledge, London & New York.

- Bergson, Henry (1949). *Ahlak İle Dinin İki Kaynağı*. (Çev. N. Serpil Altuntek) Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Bertrand, Alexis (2001). *Ahlak Felsefesi*. (Çev. Salih Zeki) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Beydilli, Kemal (2000). *İmam Maddesi*. İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları. 13-181.
- Bilgin, Abdülcelil (2014). Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştirel Bir Değerlendirme. *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Aralık (2), 76.
- Bilgin, Beyza (2007). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayınları.
- Bilginer, H. Ali (2006). *Başarı ve Mutluluk: Dünya ve Ahiret Saadeti*. İstanbul: Sebat Yayınları.
- Bulut, Ayhan (2015). Örgütsel Mutluluk ve İnanç. *Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Mutluluk Algularının İncelenmesi: Bir Norm Çalışması*, (Doktora Tezi) Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buyrukçu, Ramazan (2008). *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*. Ankara: TDV Yayınları.
- Büyükdüvenci, Sabri (1993). *Aritoteles'te Mutluluk Kavramı*. *Felsefe Dünyası Dergisi* Ekim (9), 41-42.
- Cebeci, Suat (2016). *Kişilik Gelişimi: Dini Danışmanlık ve Rehberlik*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Celal, Kırca (2007). Kur'an'da Ruh Sağlığı. *Diyanet Aylık dergisi*. (Nisan-Mayıs Haziran). 43(2), 164.
- Cengil, Muamer (2003). *Tasavvufi Yaşantıya Yönelmede Etkili Olan Psiko-Sosyal Nedenler*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Certel, Hüseyin (2014). *Din Psikolojisi*. İsparta: Berkan Yayınevi.
- Cevizci, Ahmet (2002). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2008). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coşkun, Ali (2014). *Din Antropolojisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Cüceloğlu, Doğan (2019). *Mutluluk Kimin Sorululuğu*.Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2019.<https://cevdetozturk.wordpress.com/kategori/dogan-cuceloglu/>
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Orhun Yazıtlarımızdan Günümüze Türkçe sözlüğün varlığı* Ötüken Türkçe Sözlük.İstanbul: Ötüken Yayınları.Cilt 2, s. 1199.
- Çağrııcı, Mustafa ve Kahraman, Hayrettin (2015). *Kur'an Yolu Meali* Ankara: DİB. Yayınları.
- Çakan, İsmail Lütfi (2016). *Dindarlık Dinde Olanı Yaşamaktır*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Çantay, Hasan Basri (1984). *Kur'an-ı Kerim ve Meal-i Kerim* İstanbul: Elif Ofset Tesisleri. (Cilt 1).
- Çapçıoğlu, İhan (2009). Sosyo-Politik tutumlar ve Dindarlık: İlahiyat Fakülteleri Örneğinde Bir Alan Araştırması. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14(1), 151.
- Çekin, Abdülkadir (2013). *Dindarlık Boyutları ve Din Öğretimi: İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları (2010) Çerçevesinde Bir Analiz*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelebi, Ahmet (1983). *İslamda Eğitim Öğretim Tarihi*. (Çev. Ali Yardım) İstanbul: Damla Yayınları.
- Çetinkaya, Bayram Ali (2006). *Türkiye Türkçesinde Mutluluk ve Üzüntü Göstergeleri*. (Doktora Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinkaya, Bayram Ali (2005). Sivas Din Bilginleri Özel Sayısı: İhvan-ı Safa Düşüncesinde Temel Tasavvufi Kavramlar ve Meseleler. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9(2), 250.
- Değirmenci, Can Hikmet. (2013). *Stres Empati Özgüven*. İstanbul: Neden? Yayıncılık.

- Demir, Çağla (2015). *Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı Camilerdeki Dini Hizmetlerin Yapılmasında Cami Cemaatinin Din Görevlerinden Beklentilerinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi. (Altınyayla İlçe Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Veysel (1996). *Din Görevlilerinin Fonksiyonları ve Sosyokültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma. (Bursa İli Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirci , Senai (2014). *Üç Yusuf Üç Rüya Üç Gömlek*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- DİB.Mevzuat. (2018). Mevzuat. Erişim Tarihi: 08 Haziran 2018.<http://www.diyamet.gov.tr/emevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.19798&MevzuatIlişki=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20İşleri%20Başkanlığı%20%20Görev>: [tps://turkiye.gov.tr](https://turkiye.gov.tr).
- Diener, Ed (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research. Social Indicators Research*, 103-157.
- Dilci, Turan (1994). *Psiko-Sosyal Açıdan Oruç*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dilci, Turan (2014). *Çocuklarımızın Karakterini İnşa Ederken* (s. 56-57). Bursa: Sertan Yayınları.
- Diyanet,(2018)[mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.1979&MevzuatIlişki=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20Başkanlığı%20Görev](http://www.diyamet.gov.tr/emevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.1979&MevzuatIlişki=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20Başkanlığı%20Görev), tarihinde www.diyamet.gov.tr/: <http://www.diyamet.gov.tr/> 07 Haziran 2018
- Doğan , Cüceloğlu (2013). *Ailede Mutlulu Sanatı*. İstanbul: Kalbi Kitaplar.
- Doğan, Tayfun ve Sapmaz, Fatma (2012). Oxford Mutluluk Ölçeği Türkçe Formunun Psikometrik Özelliklerinin Üniversite Öğrencilerinde İncelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*. Aralık. 25(4), 298.
- Doğan, Tayfun Sapmaz, Fatma ve Çotak, Nesrin Akıncı (2013). Özeleştirme ve Mutluluk. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Ocak. 21(1), 394.

- Dönmez, İbrahim ve Özek, Ali. (2017). *Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul. DİB. Yayınları.
- Duran, Ali (2016). *Okul Yöneticilerinin Mutluluk Düzeylerinin Özyeterlilikleri İle İlişkisi: (Amasya İli Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi) Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Saosyal Bilimler Enstitüsü.
- Düzgün, Şaban Ali (2018). *Dini Anlama Klavuzu*. Ankara: Otto Yayınları.
- el-İsfehani, Rağıb (2012). *Müfredat Kur'an Kavramlar Sözlüğü* (Çev. Mehmet Yolcu, ve Abdülbaki Güneş). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Eliade, Mircea (2011). *Mircea Eliade'de Din*. (Çev. Ramazan Adıbelli). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Emmons, Robet ve Paloutzian, Raymond. F. (2001). Din Psikolojisi. (Çev. Ali Ayten) *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21, 112-167
- Emmons, Robet A. (2004). Kişilik ve Din. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. (Çev. Gülüşan Göcen) 3(1), 167.
- en-Nevevi, M. (2014). *Riyazü's- Salihin* (Çev.Mehmet Emin Özafşar ve Bünyamin Erul). Ankara: DİB. Yayayınları.
- Er, Şükrü (1971). *Mutluluk İçin Çağruları*. Ankara: Ayyıldız Matbaa A.Ş.
- Erul, Bünyamin (2009). Allah'ı Anarak Huzur Bulur Kalpler.*Diyanet Aylık Dergisi*. (122), 18-19.
- Eryılmaz, Ali ve Ercan, Leyla (2011). Öznel İyi Oluşun Cinsiyet, Yaş Grupları ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi.*Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 4(34), 139-151.
- Eryılmaz, Ali ve Ercan, Leyla (2011). Öznel İyi Oluşun Cinsiyet, Yaş Grupları Ve Kişilik Özellikleri. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*. 4, 144.
- Euthyphron (2011). *Euthyphron Dindarlık Üzerine Platon Hümanitas Yunan Ve Latin Klasikleri* (Çev. Güvenç Şar). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- F. Ploutzian, Raymond ve L. Park, Crystal (2013). *Din ve Maneviyat Psikolojisi Temel Yaklaşımlar ve İlgi Alanları* (Çev. İhsan veAli Ayten). Ankara: Phoenix Yayınları.

- Feyizli, Hasan Tahsin (2016). *Feyzül Furkan Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Server Yayınları.
- Fromm, Erich (2003). *Psikanaliz ve Din*. (Çev. Aydı Arıtan) İstanbul: Arıtan Yayınları.
- Gazzali, İmam (2004). *İman ve İslam. İhya'u Ulumiddin* İstanbul: Hikmet Neşriyat Yayınları. 1-4.s. 189-208.
- Gohm, C.L. ve Clore, G.L. (2002). *Four Latent Traits of Emotional Experience and Their Involvement In Well-Being*. *Coping And Attributional Style. Cognition and Emotion*, 16(4), 495-519.
- Göcen, Gülüşan (2014). *Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Gökmen, Ertan (2006). Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerin Göreve Atanma ve Görevden Alınması: (Manisa- Demirci Örneği). 1690-1830. *Diyanet İlmî Dergisi*. (Ekim- Kasım- Aralık).42(4), 111.
- Görmez, Mehmet (2015). *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Gültekin, M. Bekir (2011). Din Görevlilerinin Modernleşmeye Bakışı. (Ankara Polatlı Örneği). *Diyanet İlmî Dergisi*. (Nisan- Mayıs- Haziran) 47(2), 56.
- Güven, İlkey ve Saföz, Gurbet (2008). *Fen Ve Genel Lise Öğrencilerinin Cinsiyet Ve Sosyometrik Statülerine Göre Öznel İyi Oluş Düzeyleri, Genel Sağlık Örüntüleri Ve Psikolojik Belirti Türleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıismailoğlu, Lütfiye (2017). *Bayan Din Görevlilerin İmajı ve Mesleğini Temsil Gücü* (Çorum Örneği). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Hallahmi, Benjamin Beit, ve Argyle, Michael (2000). Dindarlığın Etkileri 1. (Çev. Adem Şahin) *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10-11.
- Hamidullah, Muhammed (1984). *İslam Meslelerine Giriş*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Holm, Nils G. (2004). *Din Psikolojisine Giriş*. (Çev. Abdurrahman Bahadı). İstanbul: İnsan Yayınları.

- Holm, Nils. G. (2004). *Din Psikolojisi. Din Psikolojisine Giriş* (Çev. Abdurrahman Bahadır). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Horozcu, Ümit (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milel Ve Nihal Dergisi*, 7(1), 217-219.
- Hökelekli Hayative Peker, Hüseyin vd. (2010). *Din Psikolojisi* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Web Ofset.
- Hökelekli, Hayati (2010). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2013). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2016). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2006). İslam Geleneğinde Psikoloji Kültürü. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 19(3), 421-422.
- Hülür, Himmet ve Kalender, Ahmet (2003). *Sosyo- Politik Tutumlar ve Din*. (Konya Araştırması). Konya: Çizgi Kitabevi.
- İbn Miskeveyh. (1983). *Ahlâkı Olgunlaştırma*. (Çev. A. Şener ve C. Tunçİ. Kayaoğlu) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İbn Sina. (2009). *Ahlak Klasikleri: Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevheri Olduğuna İlişkin On Delil*. (Çev. Fatih Toktaş) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Idinopulos, Thomas A. (1999). Din Nedir? (Çev. Temel Yeşilyurt) *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 151-166.
- İlhan, Thasin ve Özbay, Yaşar (2010). Yaşam Amaçlarının ve Psikolojik İhtiyaç Doyumunun Öznel İyi Oluş Üzerindeki Yordayıcı Rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 4(34), 109.
- İskenderoğlu, Muammer (2005). Thomas Aquinas'ta Mutluluk. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.7(11), 117-120.
- İskenderoğu, Muammer (2005). İslam Felsefesi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7(11), 97-100.

- Parlatır, İsmail ve Gözaydın, Nevzat (1998). *Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- James, Wilhelm (1985). *The varieties of Religios experience*. Cambridge: MA: Harvard Universty Press (Original Work Published1902).
- Jean, Chevalier (1986). Din Fenomeni. (Çev. Mehmet Aydın) *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 28(1), 80-125.
- Jung, Carl Gustav (1993). *Din ve Psikoloji* (Çev. Cengiz Şişman). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kahraman Hayrettin, Bardakoğlu, Ali ve Apaydın, Yunus (1998). *İslam İlmihali: İmam ve İbadetler*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kahraman, Hayrettin ve Çağrıcı, Mustafa vd. (2016). *Kur'an Yolu Meali: Mücadele 58/11* Ankara: DİB. Yayınları.
- Kahraman, Hayrettin ve Dönmez, İbrahim Kafi (2018). *Kur'an-ı Kerim Meali: Nisa 4/125* Ankara: TDV Yayınları.
- Kahraman, Fikret (2006). *Din Hizmetlerin Dünyü ve Bugünü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kangal, Ayça (2013). Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı için bazı sonuçlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(44), 223.
- Kara, İhsan (2014). Din Hizmetlerinde Kalite Bağlamında "İhsan" Şuurunun Yeri ve Önemi. *Diyanet İlmi Dergisi*. (Nisan-Mayıs- Haziran). 50(2), 133-134.
- Karaca, Faruk (1997). *Psikolojik Açıdan Ölüm ve Dini İnanç İlişkisi*. (Doktora Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, Faruk (2001). Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu. *AKEV Akademi Dergisi*, 3(1), 193.
- Karaca, Faruk (2015). *Din Psikolojisi* Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karacoşkun, Mustafa Doğan (2000). *İnanç ve Davranış İlişkikleri Amprik Bir Yaklaşım*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Karacoşkun, Mustafa Doğan (2012). *Din Psikolojisi* Ankara: Grafiker Yayınları.

- Karagöz, Emel (2003). *Max Weber'de Anlayış Sosyolijisi ve Din Olgusu*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Karagöz, İsmail ve Canbulat, Mehmet vd. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB. Yayınları.
- Karagöz, İsmail (2008). *Kur'an-ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorumu*: Ankara: TDV Yayınları.
- Karagöz, İsmail (2013). *İnceleme ve Soruşturma Rehberi*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karagöz, İsmail ve Yılmaz, Hasan Kamil vd. (2016). *Din Görevlisi Rehberi*. Ankara: DİB. Yayınları.
- Karakaya, Semra (2008). *Dindarlık ve Kişilik Arasındaki İlişki: Allport ve From'un Karşılaştırılmalı Analizi Yüksek Lisans Tezi* Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaköse , Şaban (2017). *Etkili Din Görevlisi*. İstanbul: TİDEF Yayınları.
- Kasaboğlu, Abdurrahman (2010). Kur'an'a Göre İnkâr ve Bunalım: İnkarcılığın Ruh sağlığına Olumsuz Etkileri. İstanbul: *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(1), 212.
- Kaya, Mevlüt ve Aydın, Cüneyt (2011). Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç İle Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Samsun: *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (30), 16-17.
- Kayıklık, Hasan (2000). *Dini Yaşayış Biçimleri, Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*. (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayıklık, Hasan (2003). Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 5(15), 135-137.
- Kayıklık, Hasan (2003). *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*. Ankara: Baki Kitabevi.
- Kayıklık, Hasan (2014). *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi.

- Kayıklık, Hasan ve Yapıcı, Asım (2005). Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi Değrler Eğitimi Dergisi*. 3(9), 177.
- Kazıcı, Ziya (1999). Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi. *Diyanet İlmî Dergisi: Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Özel Sayısı*. (Ocak-Şubat Mart) 35(1), 2-8.
- Kermen, Umut ve Sarı, Tuğba (2014). Üniversite Öğrencilerinde İhtiyaç Doyumu ve Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 14(2), 175-185.
- Kıraç, Ferdi (2007). *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıraç, Ferdi (2013). Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimi ve Anlam Duygusu. Mardin: *Mardin Artuklu Üniversitesi Mukaddime Dergisi*. (7), 169-170.
- Kıyıkılıoğlu, Levent (2014). Batı Toplumlarında Dindarlık ve Cinsel Risk Alma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Derleme. *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55(2), 201.
- Koç, Ayten (2007). *Sivas İl Müftülüğü Din Hizmetleri Faaliyetleri Ve Aile İrşad Bürosu Rehberlik Çalışmaları. 1. Din Hizmetleri Sempozyumu* (Cilt 2). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kolitzus, Helmut (2006). *Sağlık, Mutluluk ve İnanç*. (Çev. Akın Kanat) İzmir: İlya Yayınları.
- Köylü, Mustafa (1990). *Din Görevlisinde Bulunması Gereken Nitelikler*. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (4), 135.
- Köylü, Mustafa (2000). *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Köylü, Mustafa (2011). Kur'an'da Ruh Sağlığı. Samsun: *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (6), 31.

- Kula, M. Naci (1986). Deprem ve Kıyamet Benzetmesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergis.* 9(9), 352-360.
- Kurnaz, Mahmut (2015). *İlk Yetişkinliklerde Dini Yönelim-Mutluluk İlişkisi.*(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, Hüseyin (2015). Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tasavvuf Anlayışı.*Diyanet İlmî Dergisi (Elmalılı Hamdi Yazır Özel Sayı).* (Temmuz-Ağustos- Eylül). 51(3), 190.
- Kuru, Emine (2017). *Genç Yetişkinlikte Obsesif İnançların Mutluluk Üzerindeki Etkisinin Demografik Verilerle İncelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Link, Henry C. (1979). *Çağımızda Dine Dönüş.* (N. Oralbi, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Martı, Hurye (2014). *Hız. Peygamber Din ve Samimiyet: Toplumsal Hayatta Samimiyet, Birbirinin Kurdu Değil Dostu Olmak.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- McMahon, Darrin M. (2013). *Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma.* (Çev. Tanrıyal Kıvanç) İstanbul: E Yayınları.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2007). *Tanrıyı Tasavvur Etmek.* İstanbul: Değerler Eğitimi Yayınları.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2004). *Kişilik ve Din: Klasik Kuramlar ve Modern Araştırmalar Bağlamında Dindarlık ve Kişilik, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi.* Adana: Karahan Kitabevi.
- Merter, Mustafa (2006). *Dokuzyüz Katlı İnsan.* İstanbul: Kkanüs Yayınları.
- Miller, Lisa ve Kelley, Brian S. (2013). *Dindarlık ve Maneviyetin Ruh Sağlığı ve Psikoloji ile İlişkisi.* (Çev. Özlem Güler Aydın) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mutçalı, Serdar (1995). *Arapça Türkçe Sözlük.* İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Müftüoğlu, Osman (2007). *Mutlu Olma Sanatı (Hayat Her Gün Yeniden Başlar).* İstanbul: Doğan Kitap.

- Naim, Ahmet (2014). *Ahlak Klasikleri (1): İslam Ahlakın Esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nalbant, Haldun (2010). *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: (Makü Örneği)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- En-Nevevi, Muhyiddin (2015). *Riyazü's- Salihin* (Cilt 2). (Çev. Mehmet EminÖzafşar ve Bünyamin Erul) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ok, Üzeyir (2011). Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilim Dergisi*. 8(2), 540.
- Onay, Ahmet (2001). Dindarlık Ölçme Çalışmaları. *İslami Araştırmalar*. 14(3), 442.
- Önal, Recep (2015). İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Polemiği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (39), 132.
- Örnek, Süleyman A. (2014). *Kişisel Gelişim Kitabı*. İstanbul: Nemesis Kitap.
- Öz Mehmet ve Turan, Ahmet Nezihi (Ed) (2013). "*Merkez Teşkilatı/Maliye, İlmiye ve Adliye*", *Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özdoğan, Öznur (1995). *Dindarlık ile ilgili bazı Faktörlerin Kendini gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, Şevket (2016). *Ninian Smart ve Din Fenomenolojisi*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgen, Mehmet Kasım (1997). *Farabi'de Mutluluk ve Ahlak İlişkisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özgen, Mehmet Kasım (2005). *Farabi'nin Mutluluk Anlayışı*. (Doktora Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgen, Mehmet Kasım (2007). *Mutluluk Problemi*. İstanbul: Artuş Kitap.
- Öztürk, Latif, Meral, Gürkan ve Yılmaz, Serhat (2014). Lisans Öğrencilerinin Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi. (Kırıkkale Üniversitesi Örneği). *Akademik Yaklaşımlar dergisi*. 8(1), 35-36.

- Öztürk, Latif, Meral, Gürkan ve Yılmaz, Serhat (2017). Lisans Öğrencilerinin Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi. (Kırıkkale Üniversitesi Örneği). *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 8(1), 23.
- Öztürk, İsa (2015). *Gordon Allport'un Din Anlayışı*. İstanbul: Sosoyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Latif, Meral, Gürkan ve Yılmaz, Serhat (2017). Lisans Öğrencilerinde Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi. *Akademik Araştırma Dergisi*. 8(1), 35.
- Öztürk, Mustafa (2007). Ahlak Merkezli Bilgi Eksenli Dindarlık. *Diyanet Aylık Dergisi*. (Temmuz-Ağustos-Eylül). 202(3), 5.
- Özütku, Arif (2014). *Herkes İçin Mutluluk*. İstanbul: Paradoks Yayınları.
- Paçacı, İbrahim (2006). *Halife Md. Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Paçacı, İbrahim (2018). *Kültürümüzde din ve dindarlık*. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018.<http://www.ibrahimpacaci.com.tr/index.php/makaleler/179>
kulturumuzde-din-ve-dindarlik.
- Pargament, Keneth I.(2005a). *Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme*. (Çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pargament, Kenneth I. (2005b). Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme. (Çev. A. U. Mehmedoğlu). Adana: *Adana Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/1, S. 300-306.
- Parlatır, İsmail (1998). *Din, dindarlık. Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pazarlı, Osman (1968). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.
- Peker, Hüseyin (2003). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Peker, Hüseyin (2016). *Din Psikolojisi* İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Prager, Denis (1998). *Mutluluk Ciddi Bir Sorundur*. (Çev.Tuncay Tuncay). İstanbul: Alkım Yayınları.

- Roy, Olivier (2013). *Avrupada İslam: Dinlerin Çatışması mı? Yoksa Dindarlıkların Bir Noktada Buluşması mı?* (Çev. İsmail Gönenç). *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15(27), 250-252.
- Russell, Bertrand (2003). *Mutluluk Yolu*. (Çev. Nurettin Özyürek) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Sancaktar, Hasan Şakir (2006). *Din Hizmetinde Yöntem ve Verimlilik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Satan, Aysin Aydınay (2014). Dini İnanç ve Bilişsel Esneklik Düzeylerinin Öznel İyi Oluş Düzeyine Olan Etkisi. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(7), 57-58.
- Sayar, Kemal (2002). *Özgürlüğün Başdönmesi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sayar, Kemal (2014). *Sufi Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Saygılı, Sefa (2005a). *Evlilikte Mutluluk Sanatı*. İstanbul: Elit Yayınları.
- Saygılı, Sefa (2005b). *Strese Son*. İstanbul: Elit Yayınları.
- Saygılı, Sefa (2010). *Mutluluk Elimizde*. İstanbul: Elit Yayınları.
- Saygın, Yeliz (2008). *“Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek, Benlik Saygısı ve Öznel İyi Oluş Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selçuk, Mualla (2016). *Kişilik Gelişimi:Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Seligman, Martin E.P (2007). *Gerçek Mutluluk*. (Çev. Semra Kunt Akbaş) Ankara: Hyb Yayınları.
- Ellis, Albert (2007). *Nasıl Mutlu Olursunuz*. (Çev. Semra Kunt Akbaş). Ankara: Hyb Yayınları.
- Sevindik, Durmuş (2015). *Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık Mutluluk İlişkisi: (Denizli Örneği)*. İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi).

- Söylev, Ömer Faruk (2017). Dini Danışma ve Rehberliğin Teolojik ve Psikolojik Temelleri. *Diyanet Aylık Dergisi*. (Nisan-Mayıs-Haziran) 53(2), 85-86.
- Şa'ban, Zekuyuddin (2012). *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l Fıkh)*. (Çev. İbrahim Kafi Dönmez) Ankara: TDV Yayınları.
- Şahin, Gülin Nur (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Kendini Açma, Öznel İyi Oluş ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şengül, Fatma (2007). *Dindarlık Ve Ruh Sağlığı İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taplamacıoğlu, Mehmet (1963). Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın şiddet ve Kesafeti. *Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi*, 11(1), 150.
- Tarhan, Nevzat (2013). *Toplum Psikolojisi: Toplumsal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, Nevzat (2005). *Kadın Psikolojisi*. İstanbul. Nesil Yayınları.
- Thomson, Arthur (1978). *Niçin Allah' İnanyoruz: İlimlerin İlerlemesi Karşısında Tanrı Fikri*. (Çev. İbrahim Sıtkı Eröz) İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Topuz, İlhan (2011). Gazali'de Dini Tutum ve Davranışlar: Dini Yaşam Biçimleri. *Marife Dini Araştırmalar*. 157-177
- TUIK. (2013). *Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası*. Erişim Tarihi: 21 Mart 2019 http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=15, No=4171.
- Tümer, Günay (1994). *Din.TDVİA*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 312.
- Tümer, Tümer ve Küçük, Abdurrahman Alparslan vd. (2009). *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Tümer, Günay (1986). Çeşitli Yönleriyle Din. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28(0), 213-248.
- Türkdoğan, Orhan (1995). *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim basımevi.

- Türkdoğan, Turgut ve Erdinç, Duru(2012). *Üniversite Öğrencilerinde Öznel İyi Oluşun Yordanmasında Temel İhtiyaçların Karşılanmasının Rolü.Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(4), 2430.
- Ulu, Mustafa (2013). James W. Fowler'e Göre İnanç ve İnancın Yapısal Modeli. *Bilimname ve Düşünce Patformu*. 2, 160-162.
- Ulu, Mustafa (2013). *Dindarlığın Tanımı, Boyutları ve Ölçülmesi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma*. Erciyes Üniversite Öğrencileri Örneği. (Doktora Tezi). Kayseri: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uysal, Veysel (1995). İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 36(8), 269-270.
- Uysal, Veysel (1994). *Psiko-Sosyal Açından Oruç*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uysal, Veysel (1996). *Din ve Kişilik. Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Uysal, Yetim (2001). *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri*. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Horozcu, Ümit (2010). *Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki.Milel ne Nihal:inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi*. 7(1), 214.
- Vergote, Antonie (1999). *Din İnanç ve İnançsızlık* (Çev. Veysel Uyal). İstanbul: İFAV Yayınları.
- Acar, NilüfeVoltan ve Ergene, İbrahim vd. (1996). Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. (12), 50.
- Whitehead, Alfred N. (2001). *Dinin Oluşumu*. (Çev. Mevlüt Albayrak) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yahya, Turan (2017). *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: EnsarYayınları
- Yalçın , Mikyat (1994). *Mutluluk Yolu ve Felsefesi*. İstanbul: İlmi Neşriyat.

- Yalçın, Mikyat (1994). *Mutluluk Yolu ve Felsefesi*. (Çev. Sabri Hizmetli) İstanbul: İlmî Neşriyat Yayınları.
- Yaparel, Recep (1987). *Yirmi-Kırk Yaşları Arası İlişkilerde Dini Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaparel, Recep (1987). Dinin Tanımı Mümkün mü? *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 134-135.
- Yapıcı, Asım (2007). *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları.
- Yapıcı, Asım (2002). Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Doğmatik Dindarlık. Adana: Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi. (Temmuz-Aralık). 2(2), 75-117.
- Yapıcı, Asım (2012). Türk Toplumunda Cinsiyete göre Dindarlığın Farklılaşması. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17(2), 2-34.
- Yapıcı, Asım (2016). Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlık ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı görüntüleri. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 19(49), 152.
- Yapıcı, Asım ve Kayıklık, Hasan (2010). Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile ilişkisi: (Çukurova Üniversitesi Örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*. 9(3), 178.
- Yavuz, Fikri (1974). *Kur'an-ı Kerim Meali ve Meali Alisi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık A.Ş.
- Yavuz, Kerim (1982). *Din Psikolojisinin Araştırma Alanları*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. s.(5), 87-90.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (1992). *Hak Dini Kur'an Dili* (Azim Dağıtım b., Cilt 2, s. 329). İstanbul: Zehraveyn Yayıncı.
- Yetim, Ünsal (2001). *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri*. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Yıldırım, Mustafa (2005). "Din Hizmeti". *Diyanet Aylık Dergisi*. Ekim (178), 30-34.
- Yıldız, Abdullah (2015). *Haydi Namaza*. İstanbul: Pınar Yayınları.

- Yıldız, Hasan (1997). *Kur'an'da Mutluluk*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, Hakkı Dursun (1992). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (Cilt 2). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Yıldız, Murat (2014). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay.
- Yıldız, Şükü (2015). *Türk Toplumun Din Görevlisine Bakışı*. (Yüksek Lisans Tezi) Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yılmaz, Hasan Kamil ve Altuntaş, Halil vd. (2015). *Din Görevlisi Rehberi*. Ankara: DİB Yayınları.
- Yılmaz, Hüseyin (2013). *Camilerde Eğitim Fonksiyonu*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Yılmaz, Hasan Kamil ve Karagöz İsmail (2015). *Din Görevlisi Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Özlem (2013). Aristoteles'in Dört Neden Kuramının Günümüz Biyolojisi Açısından Önemi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(221), 226.
- Yoğurtçu, Fatma (2009). *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*: (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya: Skarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yunak, Ahmet (2014). *Din Görevlisinin Sendika Algısı*. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücedoğru, Tefik (2006). İman ve Güven. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15(2), 25.

İnternet Kaynakları

- <http://www.kursunkalem.com.tr/>.www.kursunkalem.com/psikoloji-terimi/etkinlik-kurami/: (2018, Temmuz Salı).
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Argyle_\(psychologist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Argyle_(psychologist)). (2018:, Mart Pazar).
[https://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&sl=en&u=https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Argyle_\(psychologist\)&prev=search](https://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&sl=en&u=https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Argyle_(psychologist)&prev=search):
- mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.1979&MevzuatIlişki=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20Başkanlığı%20Görev.(2018,Haziran).www.diy

anet.gov.tr/:mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.1979
&MevzuatIlişki=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20Başkanlığı%20Görev

Tuba-aydin.com/*pozitif-psikoloji*/ Erişim tarihi 10/07/2019

Poyraz, Mehmet (2017). <https://www.matematiksel.org/akis-mutluluk-bilimi/>. 11
Temmuz 2019.

EKLER

EK-1 Kişisel Bilgi Formu

Değerli katılımcı,

Bu çalışmanın amacı, Sivas'ta görev yapan din görevlilerinin üstlendiği din adamı kimliği ile ilgili düşünce ve eğilimleri ile Dindarlık ve Mutluluk ilişkisine dair tutumlarını belirlemektir. **VERECEĞİNİZ YANITLAR, SADECE BİLİMSEL BİR ÇALIŞMA İÇİN KULLANILACAKTIR.** Bütün bilgiler genel olarak değerlendirileceğinden **ANKET FORMUNDA İSMİNİZİ BELİRTMENİZE GEREK YOKTUR.**Sizden beklenen birkaç dakikanızı ayırarak aşağıdaki sorulardan her birine sizin düşüncenize uygun seçeneğe (**X koymak suretiyle**) işaretleyerek **SAMİMİ düşüncenizi ifade etmenizdir.**Çalışmamıza göstermiş olduğunuz ilgi ve katkıdan dolayı sizlere şimdiden çok teşekkür ediyoruz.

Ali KELEŞ

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi /Din Psikolojisi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

I. BÖLÜM: SİZ VE GEÇMİŞİNİZ

1. Cinsiyetiniz: ( ) Kadın ( ) Erkek

2. Doğum tarihiniz?(Lütfen aşağıya yazarak belirtiniz)

Doğum tarihiniz	.....
-----------------	-------

3. Eğitim düzeyiniz? (Lütfen tek seçenek işaretleyiniz)

☐	İmam Hatip Lisesi
☐	İlahiyat Önlisans
☐	İlahiyat Fakültesi
☐	Diğer (Lütfen Yazarak Belirtin).....

4. Medeni durumunuz?

☐	Bekar
☐	Evli
☐	Dul
☐	Boşanmış
☐	Diğer....

5. Kaç yıldır Diyanet İşleri Başkanlığında çalışıyorsunuz?

☐	1 Yıl
☐	1-5 Yıl Arası
☐	5-10 Yıl Arası
☐	10 Yıl ve Üstü..
☐	Diğer....

6. Nerede görev yapıyorsunuz?

☐	İl
☐	İlçe
☐	Köy
☐	Kasaba
☐	Diğer...

7. Göreviniz?

☐ İmam /Müezzin	☐ Kuran Kursu Öğreticisi
--	---

8. Sosyo-ekonomik düzey olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?(Lütfen aşağıdaki kutucuklardan sadece birini yuvarlak içine alınız)

☐ Düşük	☐ Ortanın altı	☐ Orta	☐ Ortanın üstü	☐ Üst
--------------------------------	---------------------------------------	-------------------------------	---------------------------------------	------------------------------

9. Dini inanç bakımından sizi aşağıdaki kelimelerden hangisi en iyi niteler? (Lütfen birini yuvarlak içine alınız)

☐ Dindar Değil	☐ Az dindar	☐ Orta düzeyde dindar	☐ Oldukça dindar	☐ Çok fazla dindar
---------------------------------------	------------------------------------	--	---	---

2. BÖLÜM: DİN GÖREVLİLİĞİ DİNDARLIK ÖLÇEĞİ

1.	Dinimin gereklerini hayatımın her alanında uygulamaya çalışırım.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
2.	Allah'ın varlığını her zaman güçlü bir şekilde hissedirim.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
3.	Hayata ilişkin bütün düşüncelerimi dini inanışlarım belirler.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
4.	Ahlaki bir hayat yaşadığım sürece neye inandığım o kadar önemli değildir.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
5.	Dini gereklerini yerine getirmeme rağmen, dini düşüncelerimin günlük işlerimi etkilemesine izin vermem.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
6.	Herhangi bir engel olmadığı sürece ibadetlerin aksatılmaması gerektiğini düşünüyorum.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
7.	İnanan bir insan olmama rağmen hayatımda dinden daha önemli şeylerin olduğunu düşünürüm.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
8.	Özellikle dinin benim için önemli olmasının nedeni, hayatın anlamına ilişkin pek çok soruya cevap vermesidir.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
9.	Kişilerin diniyle ilgili çeşitli yanları (televizyon, radyo, kitap vs.) takip etmesi çok önemlidir.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
10.	Toplumsal ve ekonomik statümü koruyabilmek için yer yer dini uygulamalarımın taviz vermem gerektiğini düşünürüm.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum

3. MUTLULUK İLE İLGİLİ TUTUMLARINIZ

1	Kendimden hoşnut değilim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
2	Diğer insanlara karşı oldukça ilgiliyim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
3	Hayatın oldukça ödüllendirici olduğunu düşünüyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
4	Neredeyse herkese karşı oldukça sıcak duygular besliyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
5	Sabahları dinlenmiş olarak uyanırım.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
6	Geleceğim hakkında pek iyimser değilim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
7	Pek çok şeyi eğlenceli buluyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
8	Yaptığım şeylere karşı ilgili ve kendini adayan birisiyim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
9	Hayat güzeldir.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
10	Dünyanın iyi bir yer olduğunu düşünmüyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
11	Çok gülen birisiyim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
12	Hayatımdaki her şeyden oldukça memnunum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum

13	Çekici biri olduğumu düşünmüyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
14	Yaptıklarım ile yapmak istediklerim arasında büyük bir fark var.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
15	Çok mutluyum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
16	Çevremdeki güzellikleri fark ederim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
17	Diğer insanlar üzerinde daima neşeli bir etki bırakırım.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
18	Yapmak istediğim her şeye zaman bulabilirim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
19	Yaşamımın kontrolü elimde değilmiş gibi hissediyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
20	Kendimi herhangi bir konuda sorumluluk alabilecek güçte hissediyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
21	Zihinsel olarak kendimi tamamen zinde (dinç) hissediyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
22	Genellikle neşeli ve sevinçliyim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
23	Herhangi bir konuda karar vermekte zorlanırım.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
24	Yaşamımın belli bir amacı ve anlamı yok.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
25	Kendimi oldukça enerjik hissediyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
26	Genellikle olaylar üzerinde olumlu etkim vardır.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
27	Diğer insanlarla birlikte olmaktan keyif almıyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
28	Kendimi çok sağlıklı hissetmiyorum.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
29	Geçmişimle ilgili pek mutlu anılara sahip değilim.	Hiç Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum

ÇALIŞMAYA KATILDIĞINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ

EK 2: Faktör Analiz Sonuçları

A) Dini Yönelim Ölçeği Faktör Analizi

Rotated Component Matrix (a)

		Component	
		1	2
1. (İ)	Dinimin gereklerini hayatımın her alanında uygulamaya çalışırım.	,776	
2. (İ)	Allah'ın varlığını her zaman güçlü bir şekilde hissedirim.	,764	
3. (İ)	Hayata ilişkin bütün düşüncelerimi dini inanışlarım belirler.	,668	
4. (İ)	Herhangi bir engel olmadığı sürece ibadetlerin aksatılmaması gerektiğini düşünüyorum.	,641	
5. (İ)	Özellikle dinin benim için önemli olmasının nedeni, hayatın anlamına ilişkin pek çok soruya cevap vermesidir.	,489	
6. (İ)	Kişilerin diniyle ilgili çeşitli yanları (televizyon, radyo, kitap vs.) takip etmesi çok önemlidir.	,350	
7. (D)	Ahlaki bir hayat yaşadığım sürece neye inandığım o kadar önemli değildir.		,802
8. (D)	Dini gereklerini yerine getirmeme rağmen, dini düşüncelerimin günlük işlerimi etkilemesine izin vermem.		,759
9. (D)	İnanan bir insan olmama rağmen hayatımda dinden daha önemli şeylerin olduğunu düşünürüm.		,644
10. (D)	Toplumsal ve ekonomik statümü koruyabilmek için yer yer dini uygulamalarımdan taviz vermem gerektiğini düşünürüm.		,635

EK 3: Mutluluk Oxford Ölçeği Faktör Analizi

Rotated Component Matrix (a)

		Component	
		1	2
1. (Ü)	Diğer insanlara karşı oldukça ilgiliyim.	,613	
2. (Ü)	Hayatın oldukça ödüllendirici olduğunu düşünüyorum.	,552	
3. (Ü)	Neredeyse herkese karşı oldukça sıcak duygular besliyorum.	,591	
4. (Ü)	Sabahları dinlenmiş olarak uyanırım.	,534	
5. (Ü)	Pek çok şeyi eğlenceli buluyorum.	,553	
6. (Ü)	Yaptığım şeylere karşı ilgili ve kendini adayan birisiyim.	,636	
7. (Ü)	Hayat güzeldir.	,660	
8. (Ü)	Çok gülen birisiyim.	,373	
9. (Ü)	Hayatımdaki her şeyden oldukça memnunum.	,721	
10. (Ü)	Çok mutluyum.	,717	
11. (Ü)	Çevremdeki güzellikleri fark ederim.	,727	
12. (Ü)	Diğer insanlar üzerinde daima neşeli ber etki bırakırım.	,732	
13. (Ü)	Yapmak istediğim her şeye zaman bulabilirim.	,675	
14. (Ü)	Kendimi herhangi bir konuda sorumluluk alabilecek güçte hissediyorum.	,598	
15. (Ü)	Zihinsel olarak kendimi tamamen zinde (dinç) hissediyorum.	,679	
16. (Ü)	Genellikle neşeli ve sevinçliyim.	,794	
17. (Ü)	Kendimi oldukça enerjik hissediyorum.	,735	
18. (Ü)	Genellikle olaylar üzerinde olumlu etkim vardır.	,666	
19. (A)	Kendimden hoşnut değilim.		,533
20. (A)	Geleceğim hakkında pek iyimser değilim.		,673
21. (A)	Dünyanın iyi bir yer olduğunu düşünmüyorum.		,510
22. (A)	Çekici biri olduğumu düşünmüyorum.		,463
23. (A)	Yaptıklarım ile yapmak istediklerim arasında büyük bir fark var.		,566
24. (A)	Yaşamımın kontrolü elimde değilmiş gibi hissediyorum.		,570
25. (A)	Herhangi bir konuda karar vermekte zorlanırım.		,506
26. (A)	Yaşamımın belli bir amacı ve anlamı yok.		,455
27. (A)	Diğer insanlarla birlikte olmaktan keyif almıyorum.		,544
28. (A)	Kendimi çok sağlıklı hissetmiyorum.		,521
29. (A)	Geçmişimle ilgili pek mutlu anılara sahip değilim.		,555

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ali KELEŞ
Doğum Tarihi ve Yeri : 16/05/1978 ADIYAMAN
e-posta : alikeles80@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi	2014

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
10/06/2004-2019	Sivas Müftülüğü	İmam-Hatip